

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НИЗОМИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ**

ҚИЛИЧЕВА КАРОМАТ ЮНУСТАЕВНА

Умумий педагогика назарияси ва амалиёти

**(VII АСРДАН XIV АСРГАЧА БЎЛГАН ДАВРДА МАКТАБ ТАРБИЯ
ВА ПЕДАГОГИК ФИКР ТАРАҚҚИЁТИ)**

Методик қўлланма

Тошкент – 2012

Мазкур методик қўлланма ислом дини заминиди исломий-тасаввуфий таълимотнинг вужудга келиши ва унинг мазмунида ифодаланган педагогик ғоялар, исломий-тасаввуфий таълимотда қалб, рух, ақл ва нафс тарбияси, исломий-тасаввуфий таълимот йўналишлари; Баҳоуддин Нақшбанд, нақшбандия тариқати таълимоти қондалари, “Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин” шиори, унинг инсон маънавиятидаги аҳамияти, XIV-XVI аср педагог алломалари Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Захириддин Мухаммад Бобур, Алишер Навоий меросида педагогик қарашлар ва уларнинг ўрганилишининг педагогик технологик хариталари тақдим этилди. Мавзуларга оид хулоса ва адабиётлар берилди.

Мазкур методик қўлланма олий таълим тизимида “Педагогика тарихи” фанидан таълим олувчилар ва ёш педагоглар, илмий тадқиқотчилар учун мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

филология фанлари доктори,
профессор Ҳамиджон Ҳомидий.

Тақризчилар:

педагогика фанлари доктори,
профессор Тоҳтаходжаева М.Х.
педагогика фанлари доктори,
профессор Сафарова Р.Ғ.

Методик қўлланма университет Илмий кенгашининг 2012 йил, 21 июндаги 10/4.9.-сонли қарори билан тасдиқланган ва нашрга тавсия этилган.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов ўзининг «Юксак маънавият – енгилмас куч» асарида таъкидлаганидек: «Умуман олганда, инсоният тарихи маънавият – инсоннинг, халқнинг, жамият ва давлатнинг буюк бойлиги ва куч-қудрат манбаи эканини, бу ҳаётда маънавиятсиз ҳеч қачон одамийлик ва меҳр-оқибат, бахт ва саодат бўлмаслигини яққол тасдиқлайди.

Ўйлайманки, ер юзида қанча инсон, қанча тақдир бўлса, ҳар бирининг ўз маънавий олами бор. Маънавиятни тушуниш, англаш учун аввало инсонни тушуниш, англаш керак. Шунинг учун ҳам ўзлигини, инсоний қадр-қимматини англаб етган ҳар қандай одам бу ҳақда ўйламасдан яшашини тасаввур қилиш қийин».

Шу тариқа И.А.Каримов миллий маънавиятимизнинг илдиэларини ҳам ҳаққоний тарзда кўрсатиб бера олган: «Нега деганда, халқнинг қалбида не-не авлодлардан мерос енгилмас куч – маънавият бор».

Дарҳақиқат, бизнинг маънавиятимиз энг қадимги даврлардан бошлаб ҳозирги кунгача ривожланиб, бойиб, умуминсоний қадриятлар даражасига етган. Ислокий-тасаввуфий таълимоти ва унинг намояндалари томонидан илгари сурилган қарашлар ва ғоялар бугунги кунда ҳам муҳим таълим-тарбиявий манба сифатида ёшлар қалбига маънавий озуқа бермокда.

Бугунги кунда талабаларнинг маънавий ҳаётини таъминлаш учун аждодларимиз ўғитлари, панд-насихатларидан фойдаланиш алоҳида педагогик қимматга эга. Мустақиллик туфайли, ўзбек халқи ўзининг буюк келажagini яратиш имкониятига эга бўлди. Бунинг учун улуг алломалик мақомига эришган аждодларимиз илмий-маънавий мероси бизга мадад беради.

Талабалар маънавиятини шакллантиришга алоҳида эътибор берилаетганлигининг асосий сабабларини Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов қуйидагича изоҳлайди: «Биз мусулмон дини

хакида гапирганда аввало, Оллоҳ ва Унинг Расулини, Ўзимизга руҳан яқин бўлган улуғ алломаларимиз, улуғ имомларимизни тасаввур қиламиз. Мана шу кутлуг заминимизда туғилиб вояга етган, муборак номларини бутун ислом дунёси чексиз ҳурмат билан тилга оладиган Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий, Абдулҳолик Гиждувоний, Замахшарий каби пиру комилларимизни назарда тутамиз. Ким бу ҳақиқатни инкор эта олади?

Нега биз мустақиллигимизнинг дастлабки кунларидан бошлаб шу улуғ аждодларимизнинг табаррук номларини тиклашга киришдик?

Чунки бу буюк инсонларнинг азиз номлари, ўлмас мероси муқаддас динимиз билан чамбарчас боғланиб кетган. Уларни бир-биридан ажратиб бўлмайди. Биз бу мутафаккирларимизнинг кутлуг меросидан бутун халқимиз, жумладан, ёшларимизнинг ҳам баҳраманд бўлишига, уларнинг мана шундай маънавий муҳитда камол топишига, ислом динининг инсонпарварлик фалсафаси, буюк гоёлари ёш авлод юрагидан ҳам жой олишига шароит яратмоқдамиз».

Дарҳақиқат, мамлакатимизда амалга оширилаётган маънавий-маърифий ислохотлар давлат сиёсатининг асосий устувор йўналишларидан биридир. Миллий кадриятлар, урф-одатлар, тарихий, маданий, маърифий меросни тиклаш, улуғ мутафаккирларимизнинг таълимотларини ўрганиш шу асосда туғилган фикр ва мулоҳазаларни ёш авлод онгига сингдириш учун таълим-тарбия мазмунига аждодларимиз меросидан давр талаблари ва ёшларнинг маънавий эҳтиёжларига мос келадиган қарашлар ва гоёларни олиб кириш учун бугунги кунда қулай педагогик имкониятлар мавжуд.

Жумладан, олимларимиз томонидан, «кадриятлар мавзусининг таҳлилини халқимиз ҳаётида катта мавқега эга бўлган исломий-тасаввуфий оқимининг асосий намоёндалари илгари сурган қарашларсиз тасаввур қилиш қийин» лиги баён қилинган.

Исломий-тасаввуфий таълимоти гоёлари баркамол авлод маънавиятини шакллантиришда бекиёс имкониятларга эга. Шунинг учун ҳам, бугунги

кунда исломий-тасаввуфий таълимоти ва унинг намояндаси Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандия тариқатининг маънавий-ахлокий қарашларини ўрганиш ва бу буюк педагогик фикр намояндаларининг бунёдкор ғояларини таълим-тарбия жараёнига олиб кириш ҳамда улар воситасида талабалар маънавиятини шакллантириш педагогика фанининг долзарб масалаларидандир. Бу муаммо ечимининг муҳимлиги қуйидагилар билан изоҳланади:

- **биринчидан**, бугунги кунга келиб аждодларимиз томонидан барпо этилган ҳаётбахш ғоялардан фойдаланган ҳолда жамият аъзолари, айниқса ёшлар маънавиятини шакллантириш давлат сиёсатида устивор аҳамият касб этмокда.

- **иккинчидан**, аждодларимиз томонидан яратилган кадриятлар, маънавий меросимиз, жумладан, исломий-тасаввуфий таълимоти ва унинг намояндаларини ҳар томонлама ўрганиш, талабалар маънавиятини шакллантиришда мазкур меросдан фойдаланиш йўлларини аниқлаш зарурияти мавжуд.

- **учинчидан**, талабаларга миллий истиқлол ғояларини сингдириш шароитида мазкур маънавий меросга бўлган кизиқиш ниҳоятда ортиб бормокда.

- **тўртинчидан**, миллий истиқлол ғоясини талабалар онгига сингдиришнинг муҳим воситаларидан бири, исломий-тасаввуфий таълимоти намояндалари меросидир. Чунки мазкур меросда ҳақгўйлик, инсонпарварлик, фидоийлик, Ватанга муҳаббат, ҳалоллик каби олийжаноб инсоний фазилатларни эгаллаш йўллари кўрсатилган.

- **бешинчидан**, улуғ мутасаввиф (исломий-тасаввуфий таълимот аҳллари)ларнинг жумладан, Баҳоуддин Нақшбанднинг шахсияти ва қарашларини ҳар томонлама чуқур ўрганиб, педагогик истеъмолга киритиш натижасида талабаларнинг маънавий савияси ортади, улар покдамон, инсонпарвар ва жамиятпарвар мутахассислар бўлиб етишадилар.

Бугунги кунга қадар педагогика тарихи соҳасида педагогик ғояларни

илгари сурган исломий-тасаввуфий таълимоти намояндалари аҳли (Сўфий, Ориф, Валий, Шайх)лар ҳаёти ва уларнинг таълимоти ғояларини ўрганиш, педагогик истеъмолга киритиш ва шахс маънавиятини шакллантиришда мазкур ғоялардан фойдаланишга етарлича эътибор қаратилмаган.

- **олтинчидан**, исломий-тасаввуфий таълимоти қарашлари миллий истиқлол ғоясининг ҳаётбахш илдизи бўлиб, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт яратишни таъминлашга хизмат қилади.

Мазкур қўлланмада олий таълим тизимида исломий-тасаввуфий таълимот қарашлари воситасида талабалар маънавиятини шакллантириш масалалари баён қилинади.

1. ИСЛОМ ДИНИ ЗАМИНИДА ИСЛОМИЙ-ТАСАВВУФИЙ ТАЪЛИМОТНИНГ ПЕДАГОГИК ГОЯЛАРИНИ ЎРГАНИЛИШИ

1-мавзу	Ислом дини заминиди исломий-тасаввуфий таълимотнинг педагогик гояларини ўрганилиши
----------------	---

1.1. Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

Вақти – 2 соат	Талабалар сони:
Ўқув машғулотининг шакли ва тури:	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалиёт
Амалий машғулотнинг режаси:	1. Ислом дини заминиди исломий тасаввуфий таълимотнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши. 2. Исломий-тасаввуфий таълимотнинг вужудга келиши ҳақидаги фикрлар. 3. Исломий-тасаввуфий таълимот воситасида талабалар маънавиятини шакллантириш.
Амалий машғулотнинг мақсади: Ислом дини заминиди исломий-тасаввуфий таълимотнинг пайдо бўлиши ва ривожланишини ўрганиш, билимга оид кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: - Ислом дини заминиди исломий тасаввуфий таълимотнинг пайдо бўлиши ва ривожланишини ўрганиш. - Исломий-тасаввуфий таълимотнинг вужудга келиши ҳақидаги фикрларни баён қилиш; - Исломий-тасаввуфий таълимот воситасида талабалар маънавиятини шакллантиришини ўрганиш	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - Ислом дини заминиди исломий тасаввуфий таълимотнинг пайдо бўлиши ва ривожланишини ўрганишини изоҳлайди: - Исломий-тасаввуфий таълимотнинг вужудга келиши ҳақидаги фикрларини баён қилади; - Исломий-тасаввуфий таълимот воситасида ёшлар маънавиятини шакллантиришини ўрганади.
Ўқитиш услуби ва техникаси	Мунозара, савол-жавоб, блиц-сўров ва топшириқлар, тест.
Ўқитиш воситалари	Мавзута оид адабиётлар, слайдлар, проектор, плакатлар.
Ўқитиш шакли	Амалиёт гуруҳли.
Ўқитиш шарт-шароити	Махсус техник воситалар билан жихозланган аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Савол-жавоб, кичик тест

**“Ислом дини заминиди исломий-тасаввуфий таълимотнинг педагогик
ғояларини ўрганилиши” мавзусининг технологик харитаси**

Иш босқич лари ва вақти	Фаолият мазмуни	Таълим оловчилар (талабалар)
	Таълим берувчи (ўқитувчи)	
I-Босқич. Ўқув машғулотининг ташкилий тайёргарлик босқичи (15 мин).	1.1. Амалиёт машғулотининг мақсади ва кутилаётган натижалари баён этади. 1.2. Белгиланган таълимий мақсадларга мос топшириқлар- ни ишлаб чиқади. 1.3. Топшириқларни гуруҳларда ишлаш тартиб- қоидаларини тушунтиради.	1.1. Ўқитувчи нутқини тинглайдилар ва ёзиб олади. 1.2. Саволлар билан мувожабат этадилар, аниқ тушунчага эга бўлади.
II-Босқич. Асосий босқич. Англаш (55 дақиқа).	2.1. Талабаларни кичик гуруҳларга ажратади, ишлашнинг шарт-шароитлари билан таништиради ва назорат қилиб боради. 2.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда блиц-сўров ва топшириқлар ўтказиб талабалар билимини фаоллаштиради. (1-илова) 2.3. Талабаларда исломий- тасаввуфий таълимот ҳақида билим, кўникма ва малакаларини бойитиш мақсадида тест савол ва топшириқлари билан фаоллаштирилади (2-илова). 2.4. Машғулотни ташкил этишдан кутилган натижага эришганлик даражасини баҳолайди. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди.	2.1. Кичик гуруҳларга бўлиниб, топшириқларни бажаришга киришадилар. 2.2. Мавзу юзасидан асосий тушунчалар келтирилади ва саволларга жавоб берадилар. 2.3. Кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда тест савол ва топшириқларни бажаришга киришадилар. 2.4. Ўз фикрларини бу мавзу бўйича олган билимларини янада бойитадилар ва таққослаш борасида кўникма ва малакасини шакллантирадилар. 2.5. Тинглайдилар, мавзудан олган тушунчалар асосида хулоса чиқарадилар

III-Босқич Яқуний босқич (10 дақиқа)	3.1. Фаол иштирокчи талабаларнинг машғулотдаги фаолиятини таҳлил қилади ва баҳолайди. 3.2. Машғулот ўз мақсади ва кутилган натижаларига қай даражада эришилганлигини ҳулосалайди. 3.3. Талабаларнинг машғулот бўйича пайдо бўлган фикрлари ва таклифлари билан танишади 3.4. Навбатдаги амалиёт машғулот мавзусини эълон қилади, талабаларга мустақил ишлаш учун топшириқлар беради ва уларни топшириқларни баҳолашга оид мезонлар билан таништиради. (3-илова).	3.1. Машғулот иштирокчилари ўз фаолиятлари натижаларидан хабардор бўладилар 3.2. Ўз фаолиятлари билан мақсадга эришишда қай даражада таъсир этганликларини билиб оладилар. 3.3. Машғулотнинг ташкил этилиши ва олиб борилиши бўйича фикр билдирадилар. 3.4. Навбатдаги амалиёт машғулот мавзусидан хабардор бўладилар ва ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни ёзиб оладилар
---	--	--

Блиц-сўров ва топшириклар:

1. Ёшлар маънавиятини шакллантиришда исломий-тасаввуфий таълимотнинг роли нимада?
2. Умумбашарий ҳамда исломий қадриятларга таяниш ва ўрганиш деганда нимани тушунасиш?
3. Илохий-руҳоний илм, ботиний илмларни ўрганиш деганда нимани тушунасиш?
4. Исломий-тасаввуфий таълимотни ўрганмасдан туриб, ўрта асрлар мусулмон шарки маданий ҳаёти ҳақида аниқ тасаввур ҳосил қилиб бўлмайди. Мазкур таълимот мазмунини таҳлил қилиш натижасидагина аждодларимиз руҳияти, маънавияти, маънавий-интеллектуал мероси мазмунини ёшларга етказиш ва шу орқали улар маънавияти шакллантирилади, деган тушунчани қандай изоҳлайсиз?
5. Исломий-тасаввуфий таълимотнинг пайдо бўлиши ва унинг йўналишларини айтинг.
6. Исломий-тасаввуфий таълимотда суҳбатнинг роли. Суҳбат – энг таъсирли таълим-тарбия усулидир... – тушунчасини изоҳлаб беринг.
7. Работларда таълим қандай усулда олиб борилган?
8. Хонақоҳларда таълим тизими ҳақида баён қилинг.
9. Исломий-тасаввуфий таълимотнинг вужудга келиши ҳақида Н.Комилов қандай фикр билдиради?
10. Исломий-тасаввуфий таълимотнинг Ҳиндистонда пайдо бўлганлигини қайси буюк мутафаккир баён қилган?

Тест савол ва топшириқлари:

1. Исломий-тасаввуфий таълимотни Ҳиндистонда пайдо бўлганлигини ва ислом дини таъсирини қайси мутафаккир маълумот берган?

- А) Форобий;
- Б) Фарғоний;
- В) Беруний;
- Г) Мирзо Улугбек.

2. Инсон маънавиятини шакллантиришда исломий-тасаввуфий таълимотнинг роли нимада?

- А) педагогик жиҳатдан қулайдир;
- Б) муқаддас исломий эътиқод ва дунёқарашни таркиб топтириш;
- В) ёшлар маънавиятини шакллантиришда умумбашарий ва исломий қадриятларга таяниш, бугунги вазият нуқтаи-назаридан дунёвий илмлар бир қаторда (диний-илохий-руҳоний) исломий-тасаввуфий таълимотни ўрганиш, ажодларимизнинг интеллектуал-маънавий меросимизни таҳлил, тадбиқ қилиш долзарбдир;

Г) ажодлар меросини ўрганиш, таҳлил қилиш.

3. Исломий-тасаввуфий таълимотни ўрганиш қачондан бошланди?

- А) Асрлар оша давом этади;
- Б) Узлуксиз ўрганилади;
- В) Мустақилликни қўлга киритган сўнг тантана килди;
- Г. Таълим тизимида вужудга келди.

4. Ёшларда муқаддас исломий эътиқодни таркиб топтиришда исломий-тасаввуфий таълимотни роли қандай?

- А) ёшлар маънавиятини шакллантиради;

Б) ёшларни баркамолликка ундайди;

В) мукаллас исломий эътикод ва дунёқарашни таркиб топтиради, диний экстремизм ва ислом фундаментализмига қарши қурашганлик қайфиятини вужудга келтиради; интеллектуал тараққиётни таъминлайди;

Г) таълим-тарбия жараёнини ривожлантиради.

5. Исломий-тасаввуфий таълимоти қандай пайдо бўлган?

А) фанлар таркибида бўлган;

Б) диний нуқтан-назардан ўрганилган;

В) ислом дини ва унинг заминида вужудга келган, нуқсонлардан холи бўлган мукаммал таълимотдир;

Г) ислом динидан ташкарида.

6. Исломий-тасаввуфий таълимотни Ҳиндистонда пайдо бўлганлиги ва ислом дини таъсири қайси асарда баён қилинган?

А) Зижи Курагоний;

Б) Ҳамса;

В) Таҳқиқ малил Ҳинд (Ҳиндистон);

Г) Ахлоқи Муҳсиний.

7. Ислом маданияти Ҳиндистонга қандай йўллар билан кириб келган?

А) жангу-жадаллар билан;

Б) тазъийқ билан;

В) маънавий йўл билан (мутасаввирлар, кубровия, накшбандия, равшания тариқати таълимоти ғояларини сингдириш билан);

Г) тарихий манбаларни ўрганиш йўли билан.

8. Исломий-тасаввуфий таълимотни афлотунчилик таъсирида вужудга келиши хусусида ким томонидан ўрганилган?

- А) Жушон;
 Б) Дж-Трименгэм;
 В) Усмон Турор;
 Г) Кнъш.

9. Исломий-тасаввуфий таълимот иброний-насронийликдан келиб чиққанми?

А) баъзи шарқшунос иброний-насроний мухитда таркиб топган, деб даъво қилади;

Б) ўзаро бир қадар алоқадор бўлган;

В) фарқли эътиқод ва анъаналар орасидаги табиий умумийлик;

Г) Исломий-тасаввуфий таълимоти ташкил топар экан. ҳеч қандай ташқи таъсирга асосланмаган ҳолда бевосита ислоий тамойиллар ўстига қурилган.

3.4. 3-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл – “аъло”

12-10 балл – “яхши”

9-6 балл – “қониқарли”

ИСЛОМ ДИНИ ЗАМИНИДА ИСЛОМИЙ-ТАСАВВУФИЙ ТАЪЛИМОТНИНГ ПЕДАГОГИК ҒОЯЛАРИНИ ЎРГАНИЛИШИ

Қалит сўзлар:

Исломий-тасаввуфий таълимот, яссавия, кубравия, М.А.Жушон, аҳли суффа, работ, Эрон, Ҳиндистон, афлотунчилик, лахут, насут, жабарут, малакут.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг муваффақияти кўп жиҳатдан жамият аъзоларининг маънавияти даражаси билан белгиланади. **Шахс маънавиятини юксалтирмасдан туриб, ижтимоий, интеллектуал тараққиётни таъминлаш мумкин эмаслиги барча замонларда ҳам айтилиб келиб келмоқда. Ёшлар маънавиятини шакллантиришда, биринчи навбатда, умумбашарий ҳамда исломий кадрларга таълим мақсадга мувофиқдир.**

Умумбашарий исломий кадрлар, жумладан, исломий-тасаввуфий таълимот ғоялари шахс маънавиятининг асоси сифатида ёшларни баркамолликка ундовчи қарашлардир. Шунинг учун ҳам, исломий-тасаввуфий таълимоти воситасида талабалар маънавиятини шакллантириш педагогик жиҳатдан қулайдир.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, баъзан талабалар ислом маданиятининг маънавий-маърифий моҳияти, мазмунини тўла англамаган ҳолда, ундан турли диний-экстремистик мақсадларда фойдаланишлари мумкин.

Демак, бугунги вазият ва ҳаётнинг ўзи дунёвий илмлар билан бир қаторда, илоҳий-руҳоний илмларни ҳам мукаммал эгаллаш, аجدодларимизнинг интеллектуал-маънавий меросларини ўрганишни ҳам тақозо қилмоқда.

Шу билан бир қаторда, ёшларда мукаддас исломий эътиқод ва дунёқарашни таркиб топтириш асосида, улар маънавиятини шакллантириш алоҳида долзарб қасб бўлмоқда. Шундагина жамият аъзоларида соғлом

этикод ва диний экстремизм ҳамда ислом фундаментализмига қарши курашчанлик кайфияти вужудга келади.

«Исломи-тасаввуфий таълимотни ҳар томонлама ва жиддий таҳлил қилишнинг долзарблиги яна бир сабаб билан боғлиқ. Миллий мустақилликни қўлга киритгандан сўнг матбуотда исломи-тасаввуфий тарикатлар (яссавия, кубравия, накшбандия, маломатия, ...) ва уларнинг асосчилари хусусида махсус рисола-мақолалар эълон қилинди.

Дарҳақиқат, қадимий ва барҳаёт исломи-тасаввуфий таълимот собиқ шўролар тузуми даврида таъқиқ ва тазйиқ остига олинди. Ҳукмрон мафкура нуқтаи назаридан иккинчи даражали илм деб ҳисобланди.

Мазкур илмий меросга мана шундай салбий муносабат, жамиятнинг маънавий ва ахлоқий ҳаётига катта зиён етказди. Зеро, бу илми эгалламасдан туриб, миллий маданият, анъана ва қадриятларимизнинг илдири, серкирра маънавий меросимизнинг ҳаётбахш имкониятларини тўғри англаш, педагогик жиҳатларини идрок этиш мумкин эмас.

Исломи-тасаввуфий таълимотни ўрганмасдан туриб, ўрта асрлар мусулмон шарқи маданий ҳаёти ҳақида аниқ тасаввур ҳосил қилиб бўлмайди. Мазкур таълимот мазмунини таҳлил қилиш натижасидагина ажодларимиз руҳияти, маънавий-интеллектуал мероси мазмунини ёшларга етказиш ва шу орқали улар маънавиятини шакллантириш мумкин. Чунончи:

1. Исломи-тасаввуфий таълимотнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши ҳақида Х.В.Кошифий «Сўфий» қадимий бўлиб, Одам а.с. ўғиллари Шиш а.с. даврида пайдо бўлганлигини баён қилади. Демак, сўфийлик Шиш а.с. даврида вужудга келган.

2. Ислом дини пайдо бўлгач (Муҳаммад пайғамбар с.а.в.) исломи-тасаввуфий таълимот ҳам вужудга келган. Бу ҳақида М.А.Жўшон шундай фикр билдиради: «... тасаввуф ҳол илми бўлиб, пайғамбаримиз (с.а.в.) даврида саҳобай киромда мавжуд эди. Ҳазрати пайғамбаримиз мутасаввифларнинг султони эдилар. Ул зот ҳаётлари мобайнида тавозе

билан, ибодатга муштоклиги билан, воқеаларга кўрсатган хатти-ҳаракатлари билан исломий-тасаввуфий ҳаёт тарзининг энг гўзал намунаси бўлдилар.

Ул зот дунё салтанатини орзу қилмадилар, дунё матосига майл этмадилар, мол-давлат тўпламадилар, қўлларига пул тушгудай бўлса, ўша кундаёқ кеч тушмасдан садақа қилишга ҳаракат қилардилар.

Ўша даврларда бугунги кундагидек “тасаввуф”, “сўфий” сўзлари қўлланилмаган. Тобеиндаги эътиқод, такво, жиддият ва Оллоҳ севгисини кўрган кейинги насллар ҳам уларнинг изидан юрдилар. Бу анъана авлоддан-авлодга ўтиб келаверди. Исломий-тасаввуфий таълимот ибораси кейинчалик пайдо бўлди.

Исломий-тасаввуфий таълимотнинг кейинчалик тариқатлар сифатида давом этиши, бу мавзудаги энг асосий маънавий ва ижтимоий йўналиш яна Расуллуллоҳ (с.а.в.)нинг ўқув-таълим услубларига эргашиш натижасида ҳосил бўлди.

Маълумки, пайғамбаримиз кишиларни **суҳбат йўли** билан тарбиялар эдилар. Масжиди Набавий фақатгина ибодатгоҳ эмас, айни вақтда талабага зиё тарқатувчи таълим-тарбия даргоҳи бўлган. Саҳобалар Пайғамбардан Ҳадисларни тинглаб, Қуръон оятларини ўрганиш натижасида диний билимлар ва ахлоқ-одоб меъёрларини ўрганганлар. Пайғамбарнинг илми, Қуръон маърифатидан баҳраманд бўлишни истаганлар, мазкур масжидда туну-кун қолар эдилар. «Ахли Суффа» ёхуд «Асҳоби Суффа» дея сифатланган саҳобалар кечалари 70-80 кишини, кундузлари 400-450 кишини ташкил этарди. Гуруҳ-гуруҳ ҳолида у ерга оқиб келган омма Расуллуллоҳдан илм ўрганиш иштиёкида бу ерда тўпланишарди.

Кўриниб турибдики, Мухаммад Пайғамбар исломий-тасаввуфий таълимотда устоз бўлганлар. Ислом дини ва маънавияти асосларини ўргатиш учун атрофдаги халқларга «Асҳоби суффа»дан вакиллар танлаб жўнатганлар.

Суффа ахли даврасида тонггача суҳбат қилганлари ҳам айни ҳақиқатдир. Суҳбат асносидаги завқу-шавқ туфайли уйқу нималигини билмай, саҳарга қадар кизикарли илмий мулоқотлар давом этган.

“Сухбат – энг таъсирли таълим-тарбия усулидир. Толибнинг айби, хатосини кўрган ўрнак зот дарҳол уни хафа қилмай, нозик ишора билан тузатиш имконига эга бўлади. Бу йўл Расулulloҳнинг йўли бўлгани учун тасаввуф ҳам ушбу “**шайх-мурид сухбати**” таълим йўлини танлаган”.

Ўша даврда ислом маънавияти саҳобалар томонидан талабаларга фаол тарзда сингдирилган. Мазкур даврда яшаган халқлар бир томондан жоме-масжидларида илм сирларини ўргансалар, иккинчи томондан ўз давлатларининг чегаралари ҳамда ислом дини маънавияти камровини кенгайтиришга интилганлар. Ислом динига қизиқиб, мазкур маънавият асосларини эгалловчилар чегаралардаги қалъаларда таълим олиш учун тўпланишган. Бундай қалъалар «**Работ**»лар деб аталган.

Работларда саҳобалар тўпланган одамлар билан илмий-маърифий мавзуларда сухбатлар ўтказганлар. Ўша вақтларда одамларнинг илм эгаллашга бўлган эҳтиёжи юқори бўлиб, улар бўш вақтларини ислом маънавияти ва ахлоқи асосларини ўрганишга сарфлаганлар. Работларда амалга оширилган таълим-тарбия кўплаб одамларни ўзига жалб этиб, хонақоҳлар ва илмий-маърифий даргоҳларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлган. Кишиларнинг тарихий, ижтимоий, ақлий ҳамда маънавий юксалиш эҳтиёжлари маҳсули сифатида исломий-тасаввуфий таълимот вужудга келди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, исломий-тасаввуфий аҳли чор ёри Узом ва Расулulloҳнинг яқин саҳобаларидан Салмон Форсий билан Имом Жаъфари Содиқни сўфийлик ва валийлик хислати кўринган улўф инсонлар сифатида эҳтиром билан тилга олганлар.

3. Исломий-тасаввуфий таълимотининг вужудга келиш сабаблари ҳақида тасаввуфшунос олим Н.Комилов шундай фикр билдиради: “Тасаввуф тадрижий тараққиётга эга бўлган бир таълимот бўлиб ислом оламида VIII асрнинг ўрталарида пайдо бўлган”.

Дарҳақиқат, ислом маънавиятида Муҳаммад Пайғамбардан кейин учинчи халифа Усмон Зуннурайн даврларидан (644-656) бошлаб, айниқса, араб халифалигининг Уммавийлар даврида (661-750 йиллар) айрим

мусулмон жамоалари орасида маҳаллийчилик, таниш-билишлик, ошна-оғайнигарчилик, бир-бирини сийлаш, ҳокимият лавозимларига қариндош-уруғларини тайинлаш, бойлик йиғишга ружу қўйиш кучайган. Жамият аъзолари орасида Оллоҳ йўлидаги тоат-ибодат ўрнини дунёвий ишлар, дунё молига хирс қўйиш, зеб-зийнатлар, ҳою-ҳавасларга берилиш каби салбий иллатлар илдиз ота бошлаган. Ҳашаматли уйлар, дабдабали саройлар қуриш, қимматбаҳо безаклар, олтин-кумуш, бойлик тўплаш авж олиб кетди.

Бундай ишлар эътиқоди мустаҳкам такводор мусулмонларнинг норозилигига сабаб бўлди. Бу ишларнинг олдини олиш учун Муҳаммад Пайғамбаримиз ҳадисларини йиға бошладилар. Баъзи мусулмонлар бундай ҳолга қарши норозилик белгиси сифатида таркидунёчилик – зохидлик ғояларини тарғиб қилиб, сурункали тоат-ибодат билан шуғулланишга киришдилар.

Улар халққа жаннат таъмасида ёки дўзах қўркуви билан Оллоҳ таолога тоат-ибодат қилмай, Оллоҳни жон-дилидан севиш, кўнгилни чеклаш, ўзини руҳий поклаш орқали Оллоҳ розилигига, васлига етиш ва бундан лаззатланиш ғояларини кенг тарғиб қилиш, инсоннинг бу дунёдаги асосий мақсади илоҳий оламга бориб қўшилмок ҳаракатида бўлиши лозимлигини тарғиб қила бошладилар. Натижада аста-секин дунё васвасаларидан кўнгил узган, аммо курук зохидларга ўхшамаган оддий диндорлардан фаркланадиган, мутафаккир файласуфлардан ажралиб турадиган, ақлу-фаросатда, заковатда тенгсиз, шариат илмини тўла, мукамал эгаллаб олган, тоат-ибодатлар мустаҳкам, ажойиб хислатли пок инсонлар тоифаси вужудга келди.

Уларнинг дунё лаззатларидан воз кечишлари, ғайриоддий сўзлари, ишлари, қароматлари халқни лол қолдирар, шунинг учун ҳам халқ уларни ҳурматлаб, авлиё, аҳли ҳол, аҳли ботин, дарвеш, қаландар, факир деган ном билан тилга олар эдилар. Кейинроқ уларга нисбатан умумий қилиб «суфий» деган номни қўллаб бошладилар.

Исломиё-гасаввуфий (суфийлик) таълимот ҳақида турлича қарашлар

мавжуд. Бироқ, уларга берилган таъриф мазмун-моҳиятига кўра бир хил бўлиб, «Ислом маданиятининг таркибий қисми исломий-тасаввуфий ёки суфизм фалсафасидир» кабидир.

Айримлар исломий-тасаввуфий таълимот ва сўфийлик (суфизм) бир-биридан фаркланадиган турлича оқимлар, деб ҳисоблайдилар. «Агар сўфийликнинг маълум бир тармоғи, йўналиши, яъни сўфийнинг танлаган йўли тариқат сулук деб аталган бўлса, тасаввуф эса сўфийликнинг назарий, фалсафий дунёкараш тизимидир».

Демак, исломий-тасаввуфий таълимот тарихий-фалсафий жиҳатдан ҳам, педагогик нуқтаи назардан ҳам инсон қалби ва руҳиятига тааллуқли бўлганлиги учун ҳам талабалар маънавиятини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Исломий-тасаввуфий таълимотнинг вужудга келиши ҳақидаги фикрлар турли-тумандир. Чунончи:

а) Бир гуруҳ олимлар мазкур таълимотни Эронда пайдо бўлганлиги ҳақида даъво қиладилар. Мазкур ақидаларга кўра гўёки: «Араблар фалсафий тафаккур жиҳатидан қобилятсиз эмишлар, эронликлар бу бобда қобилятли эмишлар. Шу боис, нозик тафаккур тарзи билан исломий-тасаввуфий таълимот арабларга эрон таъсири орқали ўтган деган даъвони илк бор Канте де Гобинью «Эрон тарихи» номли асарида ўртага ташлаган». Холбуки, илмий далилларнинг тасдиқлашича, исломий-тасаввуфий таълимот Эронга араб миллатига мансуб бўлган исломий-тасаввуфий таълимот ва сўфийлар орқали кириб келган.

б) Бир гуруҳ олимлар исломий-тасаввуфий таълимот Ҳиндистонда вужудга келган деган ғояни илгари сурганлар: буюк мутафаккир Абу Райҳон Беруний (973-1051)нинг «Таҳқиқи малил Ҳинд» асарида ҳинд фалсафасининг ислом динига кўрсатган таъсири ҳақида маълумотлар берилган. Масалан,

Пантанжали деган бутпарастлик фалсафасининг Ислом мутасаввифларидан Боязид Бистомий, Мансур Халлож ва Маҳмуд

Шабустарийга таъсир қилганлиги айтилган. Бироқ, шарқшуносларнинг таъбирича, мазкур даъво ишончсиздир, чунки тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, Пантанжали фалсафаси мазкур зотлар яшаб ўтгандан кейин вужудга келган. Шу билан бир қаторда, ушбу фалсафий дунёқараш Ислом таълимотига зиддир. Чунки, Ислом «Борлик»ни тан олиб, йўқликни рад этади. Ислом динида мол-дунёга кўнгил қўймаслик, мутлақ борлик ҳисобланган Оллоҳга яқинлашишга ҳаракат қилинади. Ислом маданияти Ҳиндистонга жангу-жадаллар билан эмас, мутасаввифлар: кубравия, нақшбандия, шаттария, равшания ва нурбахшия тариқатлари воситасида кириб борган.

Мазкур ислом таълимоти Ҳиндистонга ёйилганидан кейин, хилма-хил турларга бўлиниб, ҳар бир хинд муҳотида ўзига хос тус олди. Масалан, «Чаштия» тариқатининг пайровлари зикр, самоъ (сўфийларга хос тарзда рақсга тушиш)ни мусиқа билан ижро этадилар. Бу эса Ҳиндистон муҳитининг исломий-тасаввуфий таълимотига тўғридан-тўғри таъсири учун яққол мисол бўла олади.

Исломий-тасаввуфий таълимотдаги «фано» билан будпарастликдаги «нирвона» назариялари ва илк сўфийлардан Иброҳим Адҳам билан Будда ҳикоялари орасидаги ўхшашлик, мазкур қарашларнинг асосий далиллари дир. Бироқ, булар ишончли манбалардан олинган фикрлар эмас. Ҳинд таълимотидаги «фано»дан мақсад, аччиқ ҳаёт дардидан қутулиш салбий маънода бўлса, исломий-тасаввуфий таълимотида ушбу ақида сўфийнинг бақо (боқий биллоҳ) даражасига эришишига қаратилган. Шу далилнинг ўзи ҳам кўрсатадики, исломий-тасаввуфий таълимот Ҳиндистонда вужудга келган эмас.

в) Бир гуруҳ мутахассислар исломий-тасаввуфий таълимот янги Афлотунчилик оқими таъсирида вужудга келган; деган фикрни ҳам асослашга ҳаракат қиладилар: Бу ҳақида Усмон Турар ўзининг “Тасаввуф тарихи” китобида қуйидагича фикрларни баён қилган: “Янги афлотунчилик хинд мистицизмидан ва Орфеос динидан таъсирланиб шаклланган. Орфеос

дини эса, шарқ динлари таъсирига учраган. Янги афлотунчилик асосчиси Платунус Афлотун фалсафаси билан шарқ фалсафасини бирлаштирган. Шу боис, бу фалсафа ҳам ғарбликларнинг ҳамда шарқликларнинг эътиборини тортди келган. Исломиий-тасаввуфий таълимотнинг илк даври бўлган зуҳд босқичида янги афлотунчилик таъсирини кўриш имконсиз. Чунки таржималар орқали юнон фалсафасининг мусулмонлар орасида ёйилиши бу даврдан кейин содир бўлган. Чунончи, илк сўфийлар бу одатларига амал қилиб, доим фалсафага қарши турдилар. Мазкур фалсафа исломий-тасаввуфий таълимотга таъсир кўрсатди, дегувчилар “ваҳдати вуҷуд” фалсафаси билан Ибн Арабийдан таъсирни кўзда тутмоқдалар. Олим Эрол Гунгўр: “Янги афлотунчилик таъсири тасаввуфнинг иккинчи даврида тасаввуф тафаккур бир тизимга кирган даврда таъсир кўрсатди” – дейди. Шу билан бирга Эрол Гунгўр Ибн Арабий мазкур фалсафадан кўп таъсирланганлигини таъкидлайди. Аммо шу нарса аниқки, Ибн Арабий ва ундан кейин чиққан мутасаввифларда янги афлотунчилик таъсири сезилмаган. Лекин бу мутасаввифлар ушбу фалсафадан озиқланган бўлсалар ҳам, исломий-тасаввуфий таълимот нуқтаи назарлари унга сингдириб, ўзларининг фалсафий ҳамда таълим-тарбиявий қарашларини исломий пойдевор устига қурганлар.

г) **Исломий-тасаввуфий таълимот Иброний – насронийликдан келиб чиққан** деган қарашни ҳам илгари сурадилар: Иброний – насроний унсурлардан арабларга ўтган ва мутасаввифлар томонидан қўлланилган «Лахут», «Насут», «Жабарут», «Малакут» каби бир қанча истилохларга асосланган баъзи шарқшунослар ислом дини ва исломий-тасаввуфий таълимот иброний – насроний муҳитидан таъсирланиш натижасида келиб чиққан, деган даъвои илгари сурадилар. Аммо, ўзаро бир қадар алоқадор бўлган, фарқли эътиқод ва анъаналар орасидаги табиий умумийликни истисно қилганда, ислом дини ва исломий-тасаввуфий таълимот бирорта дин ёки фалсафий оқим таъсирида вуҷудга келган эмас. Мазкур динлар эътиқод жиҳатдан ислом динига мувофиқ келмаслиги билан ушбу фикрни тасдиқлай

олади.

Исломий-тасаввуфий таълимотнинг вужудга келиши ҳақида турлича қарашларни таҳлил қилиш натижасида қуйидагиларни баён қилиш мумкин. **Ислом дини заминиди исломий-тасаввуфий таълимот ташкил топар экан, ҳеч қандай ташки таъсирга асосланмаган ҳолда бевосита исломий тамойиллар устига қурилган.**

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, фақатгина гарб мутахассислари исломий-тасаввуфий таълимотининг вужудга келиши ҳақида фикр юритиб, ислом динидан ташқари манбалар излаганлар. Бунинг натижасида эса, исломий-тасаввуфий таълимот ислом динидан ташқари, ундан айрича бўлган таълимот, деган нотўғри хулосага келганлар.

Ислом дини ва унинг заминиди вужудга келган исломий-тасаввуфий таълимот нуқсонлардан ҳоли бўлган мукаммал таълимотдир. У ўз навбатида бошқа динлар ва таълимотларга ижобий таъсир кўрсатган.

Бир сўз билан айтганда, “Исломий-тасаввуфий таълимот ислом дини оламида тан олинган улуг йўллигини исломий-тасаввуфий таълимот илмидан завқ олмаган, фикри фақатгина зоҳирдан нарига ўтмаган, дунё мартабаларию шуҳрати қалбини эгаллаб олган, кўзи, яъни қалби кўр бўлган олимлар тушуна олмайдилар”.

Исломий-тасаввуфий таълимот баркамол инсон ҳақидаги ғояларнинг вужудга келишида ўрин эгаллаган.

Исломий-тасаввуфий таълимот тарихи ўз ичига икки даврни камраб олади: **биринчиси – зоҳидлик; иккинчиси – орифлик ва ошиқлик** давларидир.

Зоҳидлик даври мутасаввифлари (Иброҳим Адҳам Ҳасан Басрий, Абдуҳошим Куфий ва б.) тақво ва парҳезкорликни бош мақсад деб билганлар.

Биринчи даврни исломий-тасаввуфий таълимотнинг ибтидоий даври (“аввалги даври”) сифатида тилга оладилар.

Иккинчи давр – орифлик даври эса, IX аср ўрталаридан бошланади. Бу

давр бир неча босқичлардан иборат:

Биринчи босқич – IX-X асрлар – хонақоҳлар; тариқат урф-одатларининг пайдо бўлиш босқичидир.

Иккинчи босқич – XI-XII асрлар исломий-тасаввуфий таълимот мактаблари, силсилаларнинг таркиб топиш давридир.

Бу даврда Миср, Бағдод, Басра, Бухоро, Нишопур, Термиз, Балх каби шаҳарлари исломий-тасаввуфий таълимот ривожланган марказлар сифатида муҳим аҳамиятга эга. Натижада исломий-тасаввуфий таълимот намояндлари Миср, Хуросон, Мовароуннаҳр, Ироқ ва Туркистон мамлакатларида пайдо бўлган.

Учинчи босқич – XII аср охири XIV аср бошларини ўз ичига олади. Бу босқич исломий-тасаввуфий таълимот тараққиётида сермахсул давр ҳисобланади. Мазкур йилларда исломий-тасаввуфий таълимот ўзининг тараққиёт чўққисига эришди. Айниқса, бу даврда Ибн Арабий (1165-1240), Яхъё Сухравардий (1145-1234-35), Нажмиддин Кубро (1154-1226), Аҳмад Яссавий (1105-1166/67), Жалолиддин Румий (1273 й. в.э.) каби улуғ мутасаввифлар исломий-тасаввуфий таълимоти доирасини кенгайтирдилар.

“Агар IX-XI асрларда тавҳид асосларини чуқурлаштиришга катта эътибор берилиб, тасаввуфнинг фано ва бақо каби тушунчалари тарғиб қилинган бўлса, XIII аср ўрталаридан бошлаб тафаккурий – ақлий йўналиш етакчилик қила бошлади... Натижада Ибн Арабий ва Жалолиддин Румий каби зотларнинг асарларида бутун бир фалсафий тизим ўз ифодасини топди, улар илоҳий кашфу-каромат, руҳий-психологик ҳолатлар, ботиний латифликлар билан бирга реал инсоний ҳаёт ҳақида ҳам жуда кўп ажойиб фикрларни баён этдилар”.

Шу тариқа, исломий-тасаввуфий таълимот Шарқ тафаккури тараққиётидаги кўп асрлик тажрибаларни ўзида мужассамлаштириб, уни ривожлантирди, дин ва фалсафа, ҳикмат ва ваҳдат, калом ва ҳадис илмларини уйғунлаштирди, илоҳий-руҳоний билимлар билан дунёвий илм-фан орасидаги ўзаро алоқадорликни таъминлади. **Натижада исломий-**

тасаввуфий таълимот мусулмон ахлининг тафаккур тарзи ва ахлоқ меъёрлари, маънавий оламини белгилаб берувчи таълимотга айланди.

Тўртинчи боскич – XIV-XVI асрларга мансуб бўлиб, бу даврда Баҳоуддин Нақшбанд асос солган нақшбандия тариқати ўз тараққиётининг юқори боскичига кўтарилди. Мазкур тариқат айниқса, Мовароуннаҳр ва Хуросонда ривожланди. Хожа Аҳрор Валий ва Маҳдуми Аъзам кабиларнинг фаолиятлари, саъй-ҳаракатлари туфайли нақшбандия тариқати мустаҳкамланди. Бунинг натижасида нақшбандия тариқатининг қамрови кенгайиб, у Ҳиндистон, Арабистон, Туркияга ҳам тарқалди. Бу даврда етук инсонни шакллантириш гоёси такомиллашди.

Мазкур гоёлар ёрдамида мактаб ва мадрасаларда талабаларга нақшбандия тариқати таълимоти гоёлари чуқур сингдирила бошланди.

2. ИСЛОМИЙ-ТАСАВВУФИЙ ТАЪЛИМОТДА ТАРБИЯ МАСАЛАЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ

2-мавзу	Исломий-тасаввуфий таълимотда тарбия масалаларининг таҳлили
----------------	--

2.1. Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

<i>Вақти – 2 соат</i>	<i>Талабалар сони:</i>
<i>Ўқув машғулотининг шакли ва тури:</i>	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалиёт
<i>Амалий машғулотининг режаси:</i>	1. Исломий-тасаввуфий таълимотда қалб ва қалб тарбияси пайдо бўлиши ва ривожланиши. 2. Исломий-тасаввуфий таълимотда руҳ ва руҳ тарбияси 3. Исломий-тасаввуфий таълимотда нафс ва нафс тарбияси. 4. Исломий-тасаввуфий таълимотда ақл ва ақлий тарбия
<i>Амалий машғулотнинг мақсади: Исломий-тасаввуфий таълимотда тарбия масалалари (қалб тарбияси, руҳ тарбияси, нафс тарбияси, ақлий тарбия)ни ўрганиш, кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш</i>	
<i>Педагогик вазифалар:</i> - Исломий-тасаввуфий таълимотда қалб ва қалб тарбияси пайдо бўлиши ва ривожланиши ўрганиш. - Исломий-тасаввуфий таълимотда руҳ ва руҳ тарбияси ўрганиш ва баён қилиш; - Исломий-тасаввуфий таълимотда нафс ва нафс тарбиясини ўрганиш; - Исломий-тасаввуфий таълимотда ақл ва ақлий тарбиясини ўрганиш.	<i>Ўқув фаолиятининг натижалари:</i> <i>Талаба:</i> - Исломий-тасаввуфий таълимотда қалб ва қалб тарбияси пайдо бўлиши ва ривожланишини изохлайди; - Исломий-тасаввуфий таълимотда руҳ ва руҳ тарбиясини ўрганади ва баён қилади; - Исломий-тасаввуфий таълимотда нафс ва нафс тарбиясини ўрганади; - Исломий-тасаввуфий таълимотда ақл ва ақлий тарбияни ўрганади.
<i>Ўқитиш услуби ва техникаси</i>	Мунозара, савол-жавоб, блиц-сўров ва топшириқлар, тест.
<i>Ўқитиш воситалари</i>	Мавзуга оид адабиётлар, слайдлар, проектор, плакатлар.
<i>Ўқитиш шакли</i>	Амалиёт гуруҳли.
<i>Ўқитиш шарт-шароити</i>	Махсус техник воситалар билан жиҳозланган аудитория
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Савол-жавоб, кичик тест

**“Исломий-тасаввуфий таълимотда тарбия масалаларининг таҳлили”
мавзусининг технологик харитаси**

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	Таълим олувчилар (талабалар)
	Таълим берувчи (ўқитувчи)	
I-Босқич. Ўқув машғулотининг ташқилий тайёргарлик босқичи (15 мин).	1.1. Амалиёт машғулотининг мақсади ва кутилаётган натижалари баён этади. 1.2. Белгиланган таълимий мақсадларга мос топшириқлар- ни ишлаб чиқади. 1.3. Топшириқларни гуруҳларда ишлаш тартиб- қоидаларини тушунтиради.	1.1. Ўқитувчи нутқини тинглайдилар ва ёзиб оладилар. 1.2. Саволлар билан муружаат этадилар, аниқ тушунчага эга бўладилар.
II-Босқич. Асосий босқич. Англаш (55 дақиқа).	2.1. Талабаларни кичик гуруҳларга ажратади, ишлашнинг шарт-шароитлари билан таништиради ва назорат қилиб боради. 2.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда блиц-сўров ва топшириқлар ўтказиб талабалар билимини фаоллаштиради. (1-илова) 2.3. Талабаларда исломий- тасаввуфий таълимот ҳақида билим, қўникма ва малакаларини бойитиш мақсадида тест савол ва топшириқлари билан фаоллаштирилади (2-илова). 2.4. Машғулотни ташкил этишдан кутилган натижага эришганлик даражасини баҳолайди. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди.	2.1. Кичик гуруҳларга бўлиниб, топшириқларни бажаришга киришадилар. 2.2. Мавзу юзасидан асосий тушунчалар келтирилади ва саволларга жавоб берадилар. 2.3. Кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда тест савол ва топшириқларни бажаришга киришадилар. 2.4 Ўз фикрларини бу мавзу бўйича олган билимларини янада бойитадилар ва таққослаш борасида қўникма ва малакасини шакллантирадилар. 2.5. Тинглайдилар, мавзудан олган тушунчалар асосида хулоса чиқарадилар

III-Босқич Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1. Фаол иштирокчи талабаларнинг машгулотдаги фаолиятини таҳлил қилади ва баҳолайди. 3.2. Машгулот ўз мақсади ва кутилган натижаларига қай даражада эришилганлигини ҳулосалайди. 3.3. Талабаларнинг машгулот бўйича пайдо бўлган фикрлари ва таклифлари билан танишади 3.4. Навбатдаги амалиёт машгулоти мавзусини эълон қилади, талабаларга мустиқил ишлаш учун топшириқлар беради ва уларни топшириқларни баҳолашга оид мезонлар билан таништиради. (3-илова).	3.1. Машгулот иштирокчилари ўз фаолиятлари натижаларидан хабардор бўладилар 3.2. Ўз фаолиятлари билан мақсадга эришишда қай даражада таъсир этганликларини билиб оладилар. 3.3. Машгулотнинг ташкил этилиши ва олиб борилиши бўйича фикр билдирадилар. 3.4. Навбатдаги амалиёт машгулоти мавзусидан хабардор бўладилар ва ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни ёзиб оладилар
---	---	---

Блиц-сўров ва топшириқлар:

1. Қалб деганда нимани тушунаси?
2. Қалб сўзи Қуръонда неча марта учрайди?
3. Рух – илоҳий сирдир.., иборани тушунтириб беринг.
4. Рухга Ибн Сино қандай таъриф беради?
5. Рухий тарбия деб қандай тарбияга айтилади?
6. Нафс – бу инсоннинг ўзлиги, “Мен”и демакдир, деган тушунчани изохлаб беринг.
7. Нафс турларини баён қилинг.
8. Нафс тарбияси деб, қандай тарбияга айтилади?
9. Исломий-тасаффувий таълимотида ақл неча йўналишда баён этилади?
10. Ақлий тарбия деб қандай тарбияга айтилади?

Тест савол ва топшириқлари:

1. Ислоний-тасаффувий таълимотда қайси тарбия турлари кўпроқ ўрганилган?

А) жисмоний тарбия, иқтисодий тарбия;

Б) меҳнат тарбияси;

В) қалб тарбияси, нафс тарбияси, ақлий тарбия, нафосат тарбияси, ахлокий тарбия, эътиқод тарбияси;

Г) экологик тарбия.

2. Қайси алломалар қалб инсон ичидаги илохий сирдир, деб баҳо берадилар?

А) А.Навоий, А.Жомий;

Б) Кошифий, Давоний, Дехлавий;

В) Тўстайий, Балхий, Нурий, Термизий, Ғаззолий;

Г) Беруний, Хоразмий.

3. Исломуноос олимларнинг фикрига кўра рухга таъриф берилади?

А) рух – илохий қудрат;

Б) рух – бу юрак;

В) рух – қон, айримларнинг таъбирига кўра рух – латиф ва нафис ҳаводан иборат моллий ҳодисадир;

Г) рух – бу қувватдир.

4. Қайси қомусий аллома рухга таъриф беради?

А) Беруний;

Б) Хоразмий;

В) Ибн Сино;

Г) Форобий.

5. Қандай инсон баркамол инсон даражасига кўтарилади?

А) жисмонан бақувват инсон;

Б) етук инсон;

В) калбан, рухан, ҳамда жисмонан покланган инсон гўзал ахлоқ-одоб, юксак маънавият соҳибига айланиб, баркамол инсон даражасига кўтарилади;

Г) рухан покиза инсон.

6. Нафс тарбияси исломий-тасаввуфий таълимотда қандай ўринда туради?

А) мазмун, моҳиятини бойитади;

Б) ҳаром нарсаларни истеъмол қилишдан қайтаради⁴

В) етакчи ўринни эгаллайди;

Г) мунтазам ривожланиб боради.

7. “Нафс, нафас – бир сўздир. Аммо нафсни тарбиялаб бўлади, уни жиловлаб, бошқариб бўлади”, ибораси қим томонидан қайси асарда баён қилинади?

А) И.Мўминов. Танланган асарлар;

Б) Н.Комилов. Тасаввуф ва тавҳид асарлари;

В) Раззоқ Бўхорий. Тарикатга йўлланма;

Г) У.Маҳкамов. Ахлоқ-одоб сабоқлари.

8. Нафс аммора – деганда нимани тушунаси?

А) руҳий камолотга эришиш;

Б) илоҳий сирларни идрок этиш;

В) ёмонликка берилувчи нафсдир. Нафс эгаси қибру-хавога берилади, мол-дунёга берилиш хиссидир.

Г) хатоларини англаш.

9. Инсон ўзи йўл қўйган хато-камчиликларини англайди, ўз-ўзини танқид қилиш ҳолати нафсининг қайси турида бўлади?

А) нафси мулхима;

Б) нафси розия;

В) нафси лаввома;

Г) нафси марзия.

10. Инсон ақли неча хил бўлади ва қайсилар?

А) 1 хил, касбий ақл;

Б) 1 хил, ақл улуғ неъмат;

В) 2 хил. тўғма ва касбий;

Г) 1 хил, таълим-тарбия жараёнида шаклланади.

3.4. 3-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл – “аъло”

12-10 балл – “яхши”

9-6 балл – “қоникарли”

ИСЛОМИЙ-ТАСАВВУФИЙ ТАЪЛИМОТДА ТАРБИЯ МАСАЛАЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ

Қалит сўзлар:

Қалб ва қалб тарбияси; руҳ ва туҳ тарбияси; нафс ва нафс тарбияси; нафси аммора, нафси лаввома, нафси мулҳима, нафси мутмаинна, нафси розия, нафси марзия, нафси софия, ақл ва ақлий тарбия.

Исломий-тасаввуфий таълимотда **қалб, руҳ, ақл ва нафс** тарбиялари етакчи ўринни эгаллайди. Таълим-тарбия жараёнида қалб, руҳ, ақл ва нафс деб аталадиган маъноларни аниқ билиб олиш лозим. Уларнинг ҳар бирига хос бўлган ҳақиқатни англаб етиш ва бир-биридан фарқлаш муҳим аҳамиятга эга. Биз уларнинг ҳар бирини қисқача тавсифлашга ҳаракат қиламиз. Чунки, бутунги кунда ҳам талабалар маънавиятини шакллантиришда мазкур тушунчалар муҳимдир.

1. **Қалб ва қалб тарбияси:** қалб, юрак, дил – илоҳиёт ва исломий-тасаввуфий тушунчаси. Куръони Каримда қалб сўзи 133 марта учрайди. ... Тустарий, Балхий, Нурий, Термизий, Ғаззолий каби алломалар фикрича, қалб инсон ичидаги илоҳий сир бўлиб, шу туфайли у ҳатто фаришталардан ҳам юқори туради.

Инсон қалб ёрдамида ҳар бир нарса ва ҳодисанинг асл моҳиятини англаб етади. **Қалб** – инсон ҳатти-ҳаракатларини акс эттирувчи кўзгудир. Инсон ўз қалбини юмшатиб, илоҳий билимларни ўзлаштириб бориши лозимлиги исломий-тасаввуфий таълимотда алоҳида уқтириб ўтилган.

Исломий-тасаввуфий таълимотда қалб дейилганда инсон вужудидаги юрак назарда тутилмайди.

Қалб – раббоний (илоҳий), руҳоний, латиф нарса бўлиб, унинг инсон вужудидаги юрак даражасидаги қалбга боғлиқлиги мавжуд ҳодисадир. Улар орасидаги алоқадорлик гўёки сифатнинг сифатлангани билан бўлган алоқасига ўхшайди. Бу инсон тафаккурида акс этган ҳақиқатдир. Воқеа-

ходисаларни идрок қилиш, билим олиш, маърифатга интилиш, хитоб қилиш ҳам қалбга хосдир.

2. Рух ва рух тарбияси. Рух ҳақида одамлар, ҳатто мутахассислар ҳам жуда оз маълумотга эга. Баъзи исломшунос олимларнинг фикрича, рух – қон, айримларининг таъбирига кўра эса, рух латиф ва нафис ҳаводан иборат моддий ҳодисадир.

Бир сўз билан айтганда, рух – илоҳий сирдир. Унинг ёрдамида илоҳий қудрат намоён бўлади. У Оллоҳнинг энг улугъ неъматидир. Жамаки тириклик рух билан боғлиқ. Абу Али ибн Сино бу ҳақида шундай фикр билдиради: «Улугъ Тангри юракнинг икки бўшлиғидан чап бўшлиғини рухга ўрин ва унинг вужудга келиш жойи қилиб яратди, рухни нафсоний қувватлар учун улов қилиб яратдиким, у (қувватлар) рух воситасида гавданинг турли аъзоларига тарқалади. Нафсоний қувватлар, биринчидан, рухга тааллуқли бўлиб, иккинчидан (рух) воситаси билан бадан аъзоларига ёйилади. Тангри рухни хилт (модда)ларнинг латиф ва буг қисмидан яратди. У файзи илоҳий билан вужудга келур».

Дарҳақиқат, рух латиф ва нафис ҳаво бўлиб, инсон қонига қўшилиб, юрак орқали бутун танага тарқалади. Рух покиза бўлса, инсоннинг бутун танаси покланиб, сайқал топади. Аксинча у нопок бўлса, инсон ҳою-хавас ва дунё лаззатига берилиб, руҳул ҳабис, яъни ёмон рух эгаси бўлади.

Демак, рух илоҳий ҳамда табиий кучга эга бўлиб, у инсонни имтиҳон қилиш ва поклаш учун унга ато этилган. Бу покланиш Оллоҳни қалбан ёдлаш, унинг мавжудлигини эътироф этиш орқали амалга ошади. У ўзининг илоҳий маконига қайтиш жараёнида покланади. Бундай объектив ҳақиқат орқали исломий-тасаввуфий таълимотда рух тарбиясининг муҳимлиги ғояси илгари сурилади. Қалбан, руҳан ҳамда жисмонан покланган инсон гўзал ахлоқ-одоб, юксак маънавият соҳибига айланиб, баркамол инсон даражасига кўтарилади.

3. Нафс ва нафс тарбияси. Исломий-тасаввуфий таълимотда нафс тарбияси етакчи ўрин эгаллайди. Нафс – бу инсоннинг ўзлиги, «мен»и

демакдир. Нафс фақатгина еб ичиш, кийинишга бўлган интилишдан иборат эмас, у жаҳолат, илмсизлик, манманлик, дунёпарастлик, ўғрилик, таъмагирлик, порахўрлик, ҳасад, бахиллик, мансабпарастлик, шахват, ғазаб, хасислик, риёкорлик, золимлик, раҳмсизликка хирс қўйишдир.

Нафс мунтазам ривожланиб боровчи ҳолатдир. У инсоннинг дунё лаззатларига бўлган эҳтиёжи туфайли ўсиб ривожланиб боради. Нафс ҳар доим инсонни ёмонликка, гуноҳ ишларни қилишга ундайди. Инсон ўз нафсини қанчалик қондирса, у шунчалик қучайиб, кенгайиб боради.

Исломий-тасаввуфий таълимотда агар инсон ҳалол нарсаларни истеъмол қилса, унинг қалби ва руҳи пок, яхшиликка интилувчан, хайрли ишларга мойил бўлади. Аксинча, инсон ҳаром нарсаларни истеъмол қилса, у инсонни жирканч, дағал, бераҳм, бешафқат, шахватга берилувчан, золим ва нафс бандаси қилиб таркиб топтиради, деб уқтиради.

“Нафсни ўлдириб бўлмайди. Уни ўлдирса, инсоннинг ўзи ҳам ўлади. Чунки нафс, нафас – бир сўздир. Аммо нафсни тарбиялаб бўлади, уни жиловлаб, бошқариб бўлади”.

Нафс ўз навбатида бир неча турларга бўлинади.

а) Нафси аммора – ёмонликка берилувчи нафсдир. Бундай нафс эгаси кибру-ҳавога берилади, гуноҳ ва савобнинг фарқига бормайди. Инсон камолотига монелик қиладиган қуч мол-дунёга берилиш ҳиссидир. Бундай тубан ҳолатдан чиқиш учун инсонга умид ёрдам беради. Нафси амморага қарши кураш жараёнида инсон ахлоқи юксалади ва унда матонат шаклланади. Нафси амморани тўлиқ махв этган инсон кейинги нафс босқичига ўтади.

б) Нафси лаввома. Инсон ўзи йўл қўйган хато-камчиликларини англаган ҳолда, ўз-ўзини танқид қилишидир. Бунда инсон ўзи қилган гуноҳларини англай бошлайди ва унда афсусланиш, пушаймонлик ҳисси пайдо бўлади. Оллохни ёд этиш (зикр) натижасида унинг эзгуликка интилиш ҳолати қучаяди. Нафси лаввома босқичида инсон ўз қувватларини идора қилиб, ўзини-ўзи англайди, бошқаради, руҳий камолотга эришади.

в) Нафси мулҳима – маънавий ҳаётнинг гўзалликларини англаб, Оллоҳ сифати билан илҳомланади. Бу босқичда инсондаги барча салбий ҳислатлар барҳам топади. У илоҳий сирларни идрок этади. Унинг қалбида Оллоҳга бўлган муҳаббат устуворлик қилади. Бу босқичга эришган инсон оз гапиради, оз ухлайди, унда сабр-бардош, саховат, қаноат каби сифатлар таркиб топади.

г) Нафси мутмаинна – таскин топган нафсдир. Бундай инсон Оллоҳ томонидан ато этилган сифатларни ўзида мужассамлаштиради, охират азобини англаб этади ва улугвор сифатларни ўзида намоён қилади.

д) Нафси розия – Оллоҳнинг барча неъматларидан рози, ўз ҳаётидан мамнун инсон. Оллоҳ томонидан ато қилинган ҳар бир ишни яхшиликка йўяди.

е) Нафси марзия. Мазкур нафс соҳиби Оллоҳ томонидан севишга лойиқ деб топилган инсонга айланади.

ё) Нафси софия – бу Пайғамбарларга хос бўлган нафсдир. Ушбу сифатлар турли сабаб ва усуллар орқали Оллоҳ томонидан инсонларга энг улуг неъмат тарзида тақдим этилади.

4. Ақл ва ақлий тарбия. Ақл инсондаги англаш ва фикрлаш хусусияти бўлиб, у Оллоҳнинг инсонга берилган энг улуг неъматидир. Турли мажбуриятларнинг инсон зиммасига юкланиши учун у ақлан етук бўлиши керак. Инсоннинг ақли икки хил: тугма ва касбий характерга эга. Тугма ақл унинг соҳибига Оллоҳ томонидан ато қилинади. Касбий ақл эса, таълим-тарбия жараёнида муайян касб-ҳунар сирларини эгаллаш натижасида ҳосил бўлиб, у хусусий характерга эга.

Исломий-тасаввуфий таълимотда **ақл** қуйидаги икки йўналишда тавсифланади.

а) нарса-ҳодисалар ва борлиқнинг ҳақиқий манзарасини идрок этишга асосланган билимларнинг ифодасидан иборатдир.

б) инсоннинг мавжуд билимларни идрок этиш имкониятидир.

Демак, исломий-тасаввуфий таълимотнинг вужудга келиш сабаблари ва унда ифодаланган педагогик ғоялар, шахсга таълим-тарбия бериш

воситалари ва йўллари, шахс маънавиятини шакллантиришга хизмат қиладиган қарашлар ва ахлокий меъёрлар бугунги кунда баркамол шахсни шакллантиришда муҳим бўлиб, ўқув жараёни мазмунини бойитади. **Чунки исломий-тасаввуфий таълимотнинг асосий мақсади ҳам инсонни маънавий-ахлоқий камол топтириш, уни рухий-маънавий ва жисмоний жиҳатдан поклашдан иборатдир.**

Биз юқоридаги фикрларга асосланиб **«Исломий-тасаввуфий таълимот воситасида талабалар маънавиятини шакллантириш»** андозасини тавсия қиламиз (1-жадвал).

1-жадвал
Исломий-тасаввуфий таълимот воситасида талабалар маънавиятини шакллантириш

Пайдо бўлиш	Таълим олиш усули	Макон, жой	Илм олувчилар	Даврлари	Исломий-тасаввуфий таълимот турлари
1) Шиш (а.с.) даврида	-	-	-	1) Эрондан келиб чиққан	1) Қалб ва калб тарбияси
2) Муҳаммад Пайғамбар (с.а.в.) даврида	2) Сухбат (шайх-мурид сухбати)	Хонақоҳ, работ, масжид	1) Аҳли суффа кечалари (70-80га), кундузлари (400-450 та)	2) Ҳинддан келиб чиққан	2) Рух ва рух тарбияси
3) Усмон Зуннурайи, Уммавийлар даврида	3) Солмоний Форсий, Имом Жаъфарӣ Солиқ		3) Авлиё Қаландар, ларвеш аҳли богин.	3) Янги Афлотун-чилиқдан келиб чиққан 4) Иброний насронийлардан келиб чиққан	3) Нафс ва нафс тарбияси турлари, а) нафси аммора; б) нафси лаввона; в) нафси мулҳима; г) нафси; мутмаинна д) нафси розия е) нафси марзия; е) нафси софия

3. ИСЛОМИЙ-ТАСАВВУФИЙ ТАЪЛИМОТ ЙЎНАЛИШЛАРИ - ПЕДАГОГИК ВОСИТА СИФАТИДА ЎРГАНИЛИШИ

3-мавзу	Исломий-тасаввуфий таълимот йўналишлари - педагогик восита сифатида ўрганилиши
----------------	---

3.1. Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

Вақти – 2 соат	Талабалар сони:
Ўқув машғулотининг шакли ва тури:	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалиёт
Амалий машғулотнинг режаси:	1. Шариат – зоҳирий билимлар мажмуасидир 2. Тарикат – Исломий -тасаввуфий таълимотнинг амалий кўриниши эканлиги 3. Маърифат инсоннинг баркамолликка эришиш йўлида асосий восита эканлиги. 4. Ҳақиқат инсоннинг асл қиёфаси билимлар билан сифатланиб баркамоллик мақомига эришиши
Амалий машғулотнинг мақсади: Исломий-тасаввуфий таълимот йўналишлари - педагогик восита сифатида фойдаланиш (шариат, тарикат, маърифат ва ҳақиқат)ни ўрганиш, кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: - Шариат – зоҳирий билимлар мажмуасини ўрганиш. - Исломий-тасаввуфий таълимотнинг амалий кўринишида тарикатнинг ролини ўрганиш ва баён қилиш; - Маърифат инсоннинг баркамолликка эришиш йўлида асосий восита эканлигини ўрганиш; - Ҳақиқат инсоннинг асл қиёфаси билимлар билан сифатланиб баркамоллик	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - Шариат – зоҳирий билимлар мажмуасини ўрганади ва изоҳлайди; - Исломий-тасаввуфий таълимотнинг амалий кўринишида тарикатнинг роли ўрганади ва баён қилади; - Маърифат инсоннинг баркамолликка эришиш йўлида асосий восита эканлигини ўрганади. - Ҳақиқат инсоннинг асл қиёфаси билимлар билан сифатланиб баркамоллик мақомига эришишини ўрганади.

мақомига эришишини ўрганиш.	
Ўқитиш услуби ва техникаси	Мунозара, савол-жавоб, блиц-сўров ва топшириқлар, тест.
Ўқитиш воситалари	Мавзуга оид адабиётлар, слайдлар, проектор, плакатлар.
Ўқитиш шакли	Амалиёт гуруҳли.
Ўқитиш шарт-шароити	Махсус техник воситалар билан жиҳозланган аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Савол-жавоб, кичик тест

“Исломий-тасаввуфий таълимот йўналишлари - педагогик восита сифатида ўрганилиши” мавзусининг технологик харитаси

Иш боскичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	Таълим олувчилар (талабалар)
	Таълим берувчи (ўқитувчи)	
I-Боскич. Ўқув машғулотининг ташкилий тайёргарлик боскичи (15 мин).	1.1. Амалиёт машғулотининг мақсади ва кутилаётган натижалари баён этади. 1.2. Белгиланган таълимий мақсадларга мос топшириқларни ишлаб чиқади. 1.3. Топшириқларни гуруҳларда ишлаш тартиб-қоидаларини тушунтиради.	1.1. Ўқитувчи нутқини тинглайди ва ёзиб олади. 1.2. Саволлар билан мурожаат этади, аниқ тушунчага эга бўлади.
II-Боскич. Асосий боскич. Англаш (55 дақиқа).	2.1. Талабаларни кичик гуруҳларга ажратади, ишлашнинг шарт-шароитлари билан таништиради ва назорат қилиб боради. 2.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда блиц-сўров ва топшириқлар ўтказиб талабалар билимини фаоллаштиради. (1-илова) 2.3. Талабаларда исломий-тасаввуфий таълимот ҳақида билим, кўникма ва	2.1. Кичик гуруҳларга бўлиниб, топшириқларни бажаришга киришади. 2.2. Мавзу юзасидан асосий тушунчалар келтирилади ва саволларга жавоб беради. 2.3. Кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда тест савол ва топшириқларни бажаришга киришади. 2.4 Ўз фикрларини бу мавзу бўйича олган билимларини янада бойитади ва

	малакаларини бойитиш мақсадида тест савол ва топшириқлари билан фаоллаштирилади (2-илова). 2.4. Машғулоти ташкил этишдан кутилган натижага эришганлик даражасини баҳолайди. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди.	таққослаш борасида қўнқма ва малакасини шакллантиради. 2.5. Тинглайди, мавзудан олган тушунчалар асосида хулоса чиқаради
III-Босқич Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1. Фаол иштирокчи талабаларнинг машғулотидаги фаолиятини таҳлил қилади ва баҳолайди. 3.2. Машғулоти ўз мақсади ва кутилган натижаларига қай даражада эришилганлигини хулосалайди. 3.3. Талабаларнинг машғулоти бўйича пайдо бўлган фикрлари ва таклифлари билан танишади 3.4. Навбатдаги амалиёт машғулоти мавзусини эълон қилади, талабаларга мустақил ишлаш учун топшириқлар беради ва уларни топшириқларни баҳолашга оид мезонлар билан таништиради. (3-илова).	3.1. Машғулоти иштирокчилари ўз фаолиятлари натижаларидан хабардор бўлади 3.2. Ўз фаолиятлари билан мақсадга эришишда қай даражада таъсир этганликларини билиб олади 3.3. Машғулоти ташкил этилиши ва олиб борилиши бўйича фикр билдиради 3.4. Навбатдаги амалиёт машғулоти мавзусидан хабардор бўлади ва ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни ёзиб олади

Блиц-сўров ва топшириқлар:

1. Шариат деганда нимани тушунасиш?
2. Дж.Тременгэм тариқатларни вужудга келишини неча босқичда ўрганади?
3. XV асрни қамраб олиб, Трименгэм уни тоифа деб атайди. Бу даврда ислоний-тасаввуфий таълимот оммавий аҳамият касб этиб, халқ ҳаракатига айланади. Бу қайси босқичга тўғри келади?
4. Тариқат турларини баён қилинг.
5. Нақшбандия тариқати ёшлар маънавиятини шакллантиришда қандай аҳамиятга эга?
6. Маърифат илми ва унинг аҳамияти нимада?
7. Н.Комилов маърифат ҳақида қандай фикрларни баён қилган?
8. Ҳақиқат тушунчасини баён қилинг.
9. Илми хол ва илми қол тушунчаларини фарқлаб беринг.
10. Маънавият инсон етуклигининг асосий босқичи сифатида ўрганилишида ботиний илмнинг аҳамиятини баён қилинг.

Тест савол ва топшириқлари:

1. “Тариқат” сўзининг маъноси йўл демакдир, фикрлари қайси олимга тегишлидир?

- А) Ҳамиджон Ҳомидий;
- Б) Комилжон Хошимов;
- В) Нажмиллин Комилов;
- Г) Иброҳим Ҳаккул.

2. Тариқатларнинг вужудга келиши ва ривожланиш тараққиётини уч босқичга бўлиб, таҳлил қилиб ўрганган олим ким?

- А) Кнъш;
- Б) Идрисшоҳ;
- В) Акимушкин;
- Г) Дж. Тременгэм.

3. Тариқат талабларида қайси муносабатлар биринчи ўринга қўйилади?

- А) Ўзининг хусусиятларини сақлаган ҳолда;
- Б) Инсоннинг маънавий камолот йўли;
- В) устоз-шогирд муносабати;
- Г) Рухий камолотига қўмаклашади.

4. Тариқатда устоз-шогирд муносабатлари ким томонидан тавсифланади?

- А) Алишер Навоий;
- Б) Заҳириддин Бобур;
- В) Воиз Қошифий;
- Г) Давоний.

5. Тарикатда устоз-шогирд муносабатлари қайси асарда баён қилинади?

А) “Маҳбуб-ул қулуб”;

Б) “Ахлоқи Давоний”;

В) “Футувватномаи султонӣ” ёхуд жавоғмардлик тариқати;

Г) “Ҳамса”.

6. “Тавбани – бабул абваб эшикларининг эшиги ҳам дейдилар” жумласи қайси алломага тегишлидир?

А) Берунӣ;

Б) ибн Сино;

В) Баҳоуддин Нақшбанд;

Г) Абдуҳолиқ Ғиждувонӣ.

7. Илми ҳолнинг ўзига хос қандай босқичлари мавжуд?

А) муқошафа, тавба, сабр;

Б) чидам, қаноат, бардош;

В) қурб, муҳаббат, шавқ, унс, муҷоҳида, мушоҳида, муқошифа;

Г) шариат, тариқат.

8. Яссавий тариқатининг асосчиси ким?

А) Нажмиддин Кубро;

Б) Баҳоуддин Нақшбанд;

В) Аҳмад Яссавий;

Г) Имом Ғаззолий.

9. Ҳоҷагон тариқатининг асосчиси ким?

А) Баҳоуддин Нақшбанд;

Б) Ҳоҷи Байрам Валий;

В) Абдулхолик Ғижлувоний:

Г) Низомиддин Авлиҷ.

10. Тасаввуфшунос олим Нажмиддин Комилов маърифатни эгаллаш йўллари неча босқичда тавсифлайди?

А) 3 босқич;

Б) 5 босқич;

В) 4 босқич;

Г) 7 босқич.

11. Ҳақиқат бари илмдир” деган ибора кимга тегишли?

А) ибн Арабий;

Б) Суҳравардий;

В) Боязид Бастомий;

Г) Абу Бакр ибн Тоҳур ал-Абхарий.

12. Ибн Арабий билимларни неча турга бўлади, улар қайсилар?

А) 2 та, (1. Илми ҳол, 2. Илми қол);

Б) 1 та, (Ботиний илм);

В) 3 та, (1. Ақлий, хиссий илмлар), (2. Ҳол илми), (3. Билим сир-асрор илми);

Г) 3 та (илмул яқин, ҳаққул яқин, айнул яқин).

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл – “аъло”

12-10 балл – “яхши”

9-6 балл – “қониқарли”

ИСЛОМИЙ-ТАСАВВУФИЙ ТАЪЛИМОТ ЙЎНАЛИШЛАРИ - ПЕДАГОГИК ВОСИТА СИФАТИДА ЎРГАНИЛИШИ

Калит сўзлар:

шариат, тариқат, тариқат йўналишлари, маърифат, ҳақиқат, тавба, бабул-авбаб, сабр, мукошифа, мушоҳада, илми ҳол, ботиний илм, ибн Арабий, Аҳмад Яссавий, Сухравардий, устоз-шогирд муносабатлари.

Исломий-тасаввуфий таълимотнинг асосий йўналишлари халқ маънавиятини бойитиши, жамият ҳаётини ривожлантириши билан муҳим ижтимоий-педагогик аҳамият касб этади. Бунинг натижасида бугунги кунда ҳам талабалар маънавиятини шакллантириш имкониятлари кенгаймоқда.

Исломий-тасаввуфий таълимотнинг дастлабки ва энг муҳим йўналиши – шариатдир. Мазкур йўналиш талабларига кўра, жамият аъзолари уларнинг олдидарига қўйилган барча маънавий, ижтимоий қоидаларига бўйсунилари керак. Шундан кейин иккинчи йўналиш тариқатга ўтиш мумкин.

Иккинчи йўналиш бўлган тариқат талабларига кўра эса, инсон энг тўғри маънавий камолот йўлидан юриши керак. Чунки, “Тариқат” арабча сўз бўлиб, йўл деган маънони билдиради. **Тўғри йўлдан юрган инсон ўзининг маънавий камолотини таъминлаш имкониятига эга бўлади.** бу ҳолат айниқса талабалар учун муҳим аҳамиятга эга. “Тариқат – ҳақиқатни мистик билишнинг услубидир” – дейди О.Акимушкин. “Тариқат – амалий услуб бўлиб, толибни тафаккур, хиссиёт ва амалларга йўналтиради, уни босқичма-босқич мақомлардан ўтказиб, ҳолатлар деб номланувчи психологик тажрибалар билан илоҳий ҳақиқатга етказди”, дейди инглиз олими Дж.С.Трименгэм. Тасаввуфшунос олим Н.Комилов эса, – “Тариқат” сўзининг маъноси йўл демасдир. Яъни, илоҳий маърифатни эгаллашга бел боғлаган кишининг руҳий – ахлоқий камолот йўли, тариқатни

тасаввуфнинг амалий қисми”, деб таърифлайдилар. “Дарҳақиқат шундай, чунки пир-муридлик қондалари одобига риоя этиш, шогирд (яъни тариқатга қадам қўйган йўловчи) бажариши керак бўлган барча йўриқлар, иродат ва ишорат усуллари ҳам тариқат ичига киради”.

Исломий-тасаввуфий таълимотда инсон рухий камолотида шариатдан кейинги маърифат ва ҳақиқатдан олдинги камолот даражаси ҳам тариқат дейилади.

Демак, юқорида таъкидланганидек, тариқат бугунги кунда ҳам инсоннинг маънавий камолот йўлидир. Бугунги кунда мазкур йўлнинг бошида талабалар турмоқдалар. Исломий-тасаввуфий таълимоти маънавиятини эгаллаш орқали уларнинг камолоти таъминланади. Бу жараёнда улар маърифат ва ҳақиқат йўлларида юрадилар.

Инглиз олими Дж.Трименгэм тариқатлар вужудга келиши ва ривожланиш тараққиётини уч босқичга бўлиб таҳлил қилади. **У босқичларни инсоннинг маънавий камолот даражаси ривожланишига асосланган ҳолда, таснифлаган.**

Биринчи босқич – X-XII асрларни ўз ичига олиб, тариқатларнинг олтин даври ҳисобланади. Бу даврда инсонлар хонақоҳларда таълим олганлар.

Иккинчи босқич – XIII-XIV асрларни ўз ичига олади. Бу босқич жамиятдаги қонун-қоидаларни ишлаб чиқиш ва ёш авлодга таълим бериш усуллариининг вужудга келиши билан тавсифланади. Бу даврда кишиларда жамоа сифатида таркиб топиш йўллари, инсониятнинг рухий камолоти учун исломий-тасаввуфий таълимоти тараққиётида пайдо бўлган қоидаларга бўйсунуш қўникмалари шаклланган. Мазкур босқични мутахассис **тариқа** деб номлайди.

Учинчи босқич – XV асрни қамраб олиб, Трименгэм уни **тоифа** деб атайди. Бу даврда исломий-тасаввуфий таълимот оммавий аҳамият касб этиб, халқ ҳаракатига айланади. Тариқатлар ривожланиб уларнинг янгидан-янги

тармоклари вужудга келади. Натижада жуда кўп конун-қоидалар ишлаб чиқилади, бу эса, жамият аъзоларининг руҳий эркинлигини бир қадар чегаралайди. Мазкур ҳолатда **уч хил ҳолат** кўзга ташланган. Бу даврда **устоз-шогирд муносабатлари** шаклланади ва ривожланади.

Биринчи боскичда инсон руҳан эркин ҳаракат қилган бўлса, учинчи боскичда шайхга қарам бўлган. Бу эса, баъзи ҳолларда кишиларни руҳий қулликка ҳам олиб келган. Бунинг натижасида аста-секин тариқатлар ривожланиши таназзулга юз тутган. Биринчи боскичда устоз ўз шогирдларининг руҳий камолотига кўмаклашган, унинг эркинлигини қароқўлатлаган бўлса, кейинги даврларда мазкур ҳолат ўзгарган. Шунинг учун ҳам ўзининг хусусиятларини сақлаган тариқатлар ўз тараққиётининг биринчи боскичида камол топган.

Тариқат талабларига кўра, **устоз шогирд муносабатлари биринчи ўринга қўйилган**. Шунинг учун ҳам “Тариқатни иродат ҳам дейдилар. Яъни иродани шайх иродасига мувофиқлаштириш шайх иродасини ўз иродаси деб билишдир”. Ҳар бир **устоз** – тариқат мақомларини босиб ўтиши керак. У ҳар жиҳатдан **шогирдига ўрнак** бўлиши лозим.

Бу ҳақида Кошифий ўзининг “**Футувватномаи султоний ёҳуд жавонмардлик тариқати**” асарида шундай фикр билдиради: “Агар шайхлик руқнлари нечта, деб сўрасалар, еттига деб айтгил. Биринчидан, шайх комил маърифат эгаси бўлсин... Иккинчидан, ўткир фаросатли, одамшунос киши бўлиб, бир нигоҳ ташлаш билан муриднинг қобилиятини илғаб олсин. Учинчидан, етук руҳий-маънавий қуввати бўлсин, токи агар мурид тариқат йўлидан адашса, унга маънавий мадад бериб, мушқулини осон қилолсин, тўғри йўлга солсин. Тўртинчидан, етарли даражада эркин одам бўлсин, яъни ҳеч нарсага муҳтожлиги бўлмасин. Бешинчидан, ихлоси мустаҳкам бўлиб, риё ва таъмани тарк этсин, мол ва мансаб деб бировга сарғаймасин, эгилмасин. Олтинчидан, ростлик ва беғараз дўстликни шиор қилсин, ҳақ сўзни ҳар ерда,

хар қандай шароитда айта олсин, гапирганда иккиюзламачилик қилмасин. Еттинчидан, қалбида шафқат нури порлаб турсин, мурид манфаатини ва умум манфаатини ўз манфаатидан устун қўйсин”.

Бу талаблар бугунги кун учун ҳам катта амалий-педагогик аҳамиятга эга бўлиб, **устоз-мураббий ҳеч қачон нафсга ружуъ қўймаслиги, шогирдлари билан ҳар бир муаммони оқилона ҳал қилиши, уларнинг манфаатларини ўз манфаатидан устун қўйиши, ҳалол, бегараз, ҳаққўй, адолатли, инсофли бўлиши лозим.**

Шайхларнинг устозлик қобилияти хусусида нақшбандия тариқати асосчиси Баҳоуддин Нақшбанд қуйидагиларни таъкидлайди:

“...Масалан. улар маърифат аҳлидир ёки муомала аҳлидир ё муҳаббат аҳлидир ёки тавҳид аҳлидир, дейишади. Авлиё холининг мукаммаллиги ва даражасининг ниҳоятга етганлигини бесифатлик, бенишонлик билан изоҳлайдилар. Бесифатлик Оллоҳдан юз берувчи кашф ҳолатига ишоратдирки, бу жуда олий мақом ва жуда азиз даражадир”.

Ёки: “Бу бесифатлик мартабасининг камоли Ҳазрати Саййид улМурсалийн (Муҳаммад с.а.в.)га насиб этган бўлиб, барча анбиё ва авлиёлар ўз мартабаларига мувофиқ ул зотнинг саодат хирмонидан бошоқ терувчилардир. Улар (Расулulloҳнинг) муқаддас битикларидан мадад олиб, бу мартабанинг даражалари узра тараккий топадилар. Ҳазрати Расул (с.а.в.)га махсус бўлган «макоми маҳмуд» бу зотдаги шу мартабанинг камолига ишоратдир”.

Алломанинг фикрича, устоз (пир, шайх) маърифат аҳли, уларнинг даражаси бесифатлик даражаси, бу Оллоҳдан берилган олий мақом эканлигини уқтиради.

Тариқатда яна **шогирднинг** ҳам сифатлари, хислатлари ва зийнатлари кўрсатиб берилган. Бу сифатларни Хусайн Воиз Кошифий қуйидагича тавсифлаган эди: “Агар муриднинг нечта сифатлари бўлиши керак, деб сўрасалар, ўнта деб айтгил. Аввал шуки, у балоғат ёшига етган бўлиши керак.

Чунки балоғатга етмаган кишини тавбага келтириб бўлмайди ва тавба

килмаган одам муридликка муносиб эмас. Иккинчидан, у оқил одам бўлиши лозим, чунки ақлли бўлмаса, сўзнинг пасту-баланди, рамзий-ботиний маъноларини англамайди. Учинчидан, муслим бўлсин, агар мусулмон бўлмаса, тавба келтириши мумкин эмас. Тўртинчидан, талабгор бўлсин, яъни талаб йўлига жидду жаҳд билан кадам қўймаса, тараққий этмайди. Бешинчидан, садокатли бўлсин, чунки агар сидқу дилдан киришмаса, пирнинг маърифати кўнглидан жой олмай ва агар пирнинг сўзи дилига таъсир этмаса, у мақсадига етолмайди. Олтинчидан, тобеъ бўлсин, яъни пирнинг ихтиёридан бир кадам ҳам чекинмасин. Еттинчидан, баланд идрокли бўлсин, яъни ўтқир зеҳн ва зийраклик билан тўғри йўлни топиб олсин. Саккизинчидан, қабул этувчи бўлсин, яъни пирнинг сўзларини рост деб қабул қилсин ва пирга мақбул тушсин. Тўққизинчидан, қаноатли бўлсин, яъни фақат зарурий эҳтиёжга яраша нарсалар (еб-ичиш, кийиниш) билан қаноатлансин, ортиқчасини талаб қилмасин, зеро ортиқча талаблар кишини тариқат шўғлидан четлаштиради. Ўнинчидан, солим (бугун) бўлсин, яъни бошқа пирга қўл бермаган бўлсин, бошқа киши билан келишиб, аҳд қилмаган бўлсин, чунки аҳду-паймон битта бўлади”.

“...Агар муридлик хислатларининг қисқача баёни нечта, деб сўрасалар бешта деб айтгил, яъни пок бўлиб, пок юриш, жавонмардлик ва маломатий сифатларини эгаллаш (маломатий эл маломатини ўз шарафи, деб билган сўфий), халқнинг гап-сўзидан кўркмаслик, қаландар сийратли бўлиб, одамлар таърифутаҳсини, хоҳиш мактовларига парво қилмаслик, шижоатли ва жасур бўлсин, ҳар хил ҳаёлларга бормай, ўзини хотиржам тутиши, ниёзманд, яъни ҳамиша дийдор талаб бўлишдир”.

Аллома яна фикрида давом этиб дейдики: “Агар муриднинг зийнати нима деб сўрасалар, бу қуйидагилардан иборат деб жавоб бергил: зуҳд, такво, мужоҳада, ўз нафсини енгиш учун шижоат кўрсатиш, ҳаммага бирдай беминнат хайру-эхсон қилиш, ишининг биносини сидқ асосига қуриш, ўзни таниш даражасига қўтарилгунча илм эгаллаш, одобга мунтазам риоя этиш, биродарини

равшан этадиган мулойим хулқли бўлиш, ёрларга дағаллик қилмаслик, инсоф чизигидан чиқмаслик, фидокорлик, бировга озор етказмаслик, камгап бўлиб юриш, лекин керакли жойда муносиб гапни топиб айтиш, олий химматлилик, майда-чуйда ишлар билан қаноатланмаслик, омонатни сақлай олиш, раҳм-шафқатли бўлиш, ота-она ва устозлар раъйдан чиқмаслик. Кимки ушбу сифатлар ила музайян бўлса, дарҳақиқат зийнатли муриддир”.

Демак, шогирд устоз отангдек улуг нақлига амал қилиши зарур. Шогирднинг ҳислати покдомон бўлиши, жавонмард – жисмоний маънавий фақирлик йўлида сарф этиши хайру-эҳсонли бўлиши, халқ ғамини енгил қилиши, ўз манфаатларидан устун қўйиши лозим (Шогирднинг зийнати зуҳд, мужоҳада, тавба, вараъ, факр, сабр, таваккул ва бошқалар хусусида қуйида баён қилинади).

Маълумки, тариқатда мақомат ва ҳол тушунчалари етакчи ўринларда туради.

«Мақомат» – мақом, манзил, бекат деган маънони англатиб, шогирднинг руҳий-маънавий камолоти босқичларини ифодалайди. Тариқатда қуйидаги мақомлар мавжуд:

1. Тавба – қайтиш демақдир, яъни камолот ва ахлоқий сифатларни эгаллаш демақдир. Аллома Баҳоуддин Нақшбанд бу ҳақида шундай фикр билдиради: «Истиғфор (тавба)нинг ҳақиқати шуки, истиғфор ҳамма гуноҳларнинг негизи ҳисобланган башарият вужудидан (кечиш ҳақида) бўлмоғи керак».

Яна:

“Тавбани бабул абваб – эшикларнинг эшиги ҳам дейдилар, чунки тариқатга кадам қўйган одамнинг нияти ва моҳияти аввало шу тавбасида аёнлашади”.

Демак, шогирд «мен»лик хусусиятидан қайтиши, ўз нуқсонларини тузатиши, қабих фикрларга бормаслиги, ўзи-ўзини англаши лозимдир.

2. Вараъ – унинг маъноси парҳез, такводир. Жамиятга маънавий зарар келтирадиган иллатларни йўқотиш демақдир. Бунинг учун талабалар ўз хатти-

харакатларини мунтазам назорат қилишга ўрганишлари керак. **Вараънинг уч хил кўриниши мавжуд:**

1) Тил вараъси – тилга эҳтиёткорлик, бемаъни гап-сўзлар, ғийбат ва бўҳтонлардан тийилиш;

2) Кўз вараъси – шубҳали нарсалардан сақланиш, нопок жойларга нигоҳ ташламаслик;

3) Қалб вараъси – қалбни пок тутиш, ғараз ниятларга барҳам бериш, диёнатли бўлиш, ўз сирини ҳар кимга ошкор этмаслик.

Хуллас, **инсоннинг юриш-туриши, хатти-ҳаракати, гап-сўзларига эътиборли бўлиши лозимлиги исломий-тасаввуфий таълимотининг етакчи ғояларидан биридир.**

3. **Зухд** – у вараънинг узвий давоми ҳисобланади. Зухднинг маъноси парҳез қилиш, сақланиш демакдир. Бунда ҳалол ва ҳаромни фарқлаш, ўз ҳалқумини пок тутиш, вужудга зарар келтирадиган таомлар ва ичимликдан сақланиш лозимлиги уқтирилади. Ҳаззолийнинг таъбирича: «Зухд дунёдан ихтиёрий равишда воз кечиш ва бунинг учун қайғурмасликдир». Демак, зухд – Оллоҳ томонидан берилган ризк-насибага ҳар бир инсоннинг қаноат қилиши, молу-дунёга ружуъ қўймаслик, ҳалол ризк билан кун кечириш ҳақидаги маънавий-ахлокий қоидалар йиғиндиси.

4. **Факр** – бу қашшоқлик демакдир. Бу ўринда маънавий қашшоқлик ҳақида фикр юритилади. **Инсон қалби бенаво бўлиши, хокнсорлик ва инъизмандлик, садоқат, адлу-хидоят йўлида камтарин бўлиш лозимлиги уқтирилади. Шукроналик умрнинг кадрига етиш мезони сифатида баҳоланади.**

5. **Сабр** – тоқат, чидам маъноларини англатади. Бу ўринда қийинчиликлардан шикоят қилмаслик маъносини ифодалайди. Инсон ҳаётида руҳий - маънавий мушкулотлар вужудга келганда, у сабр-бардош натижасида ўз мақсадига етади. **Инсоннинг нафси ҳам унинг сабр-бардоши ёрдамида жиловланади.**

6. **Хавф** – инсон қалбининг ишончдан чиқиши, иккиланиши, таҳликаси маъноларини ифодалайди.

7. **Ражо** – бу умидворликдир. Инсоннинг келажақда ишончи, умидворлигини таъминловчи туйғудир.

8. **Таваккул** – таваккал сўзидан олинган бўлиб, кимгадир умид боғлаш, шогирд устозига, ота-онаси ёки яқинларига алоқадорликдир. Ўтмишда таваккул амаллари зоҳидлар ва сўфийлар орасида кенг ёйилган эди. Улар Қуръонга асосланиб, таваккулни иймон-эътиқод билан боғлашган. Таваккул сўфийликнинг бошқа бир макоми кониқиш билан ҳам алоқадордир. Илоҳиёт олимларининг таъбирича, таваккул эгаси бўлган инсон меҳнат қилиш, илм эгаллаши, тижорат билан шуғулланиши мумкин. Лекин, у мол-дунё тўнлашга берилмасдан кундалик эҳтиёжлари учун ишлаб ризқ насибасини излаб топиши керак. Шу билан бир каторда, “Инсон жуда кўп нарсаларни қила олади, аммо бу ҳаракатларнинг бари улуг Тангри қудрати туфайли, қудратининг намоён бўлиши эканлигини англаш шарт”. Мазкур гоё бугунги кун учун ҳам алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, талабаларни билим эгаллаш, ўз куч-қудрати ва салоҳиятига ишониш, мол-дунё кетидан қуёмаслик ва қунт билан билим эгаллашга ундайди.

9. **Ризо** – Оллоҳ, ота-она, устоз-мураббий ризолигига эришишдан иборат бўлиб, улар хоҳлаган, буюрган ишларни қилиш демакдир. Чунончи, талабалар ота-оналарни ва устозлари хоҳлагандек, илм-фан сирларини эгаллашлари, мустақил жамиятимиз талаб қилгандек, яхши инсон, малакали мутахассис бўлишлари уларни Оллоҳ ризолигига сазовор қилади.

Тарикатнинг барча макомларида ифодаланишича, инсон қалбдан пок, сабрли, қаноатли бўлиши, Оллоҳ қудратини идрок эта олиши билан тарикатдан маърифат сари йўналтирилади. Шогирдлар, шу жумладан, талабалар илм эгаллашнинг оғир ва машаққатли йўлини босиб ўтишлари лозим. Бунда устоз (пир) турли воситалардан фойдаланиб, ўз шогирдининг мақсадига эришиш

Йўлидаги мислсиз инсонийлик садоқати, фидойилигига мадад беради, унга йўлбошчилик қилади. Шогирд маконини ушбу даражаларини босиб ўтиб, ҳол мартабасига эришади. Ҳол инсоннинг руҳияти билан боғлиқ бўлганлиги учун ҳам, у исломий-тасаввуфий таълимоғида махсус илм - илми ҳол сифатида ўрганилган.

Исломий-тасаввуфий таълимоти аҳли орасида «илми қол» ва «илми ҳол» тушунчалари маъжуддир.

«Илми қол» сирасига зоҳирий, яъни шариат илмлари қиради. «Илми ҳол» доирасига эса, инсондаги сўз билан тушунтириб бўлмайдиган руҳий кечинмалар ифодаланади.

Илми ҳолнинг ҳам ўзинга хос босқичлари мавжуд:

1) **Қурб** (яқинлик), устоз шогирдининг Оллоҳга яқинлашганлигини сезиш ҳолатидир.

2) **Муҳаббат** – қалбда қучи тугъининг кўтарилиши, безовта бўлиши, шогирднинг Оллоҳ гузаллиги, сифати томон талпинишидир.

3) **Шавқ** – муҳаббатнинг кучайиши натижасида инсонда вужудга келадиган ҳиссий ҳолат.

4) **Унс** – меҳрга қўникиш, олатланишдир.

5) **Мужоҳида** – нафси жиловлашга ҳаракат қилиш, маънавий-руҳий камолотга интилишдир.

6) **Мушоҳида** – кўриш, руҳий изтироблардан кейин шогирд Оллоҳ сифати ва амоллини мушоҳида (кўради) эга бошлайди.

7) **Мукошифа** – шогирдда илохий пардалар очилиб, илохий сирларнинг кашф этилишига йўл очилади ва мукошифа мартабасига кўтарилади.

Илми ҳол билан боғлиқ қарашларни ўрганиш натижасида талабаларда маънавий хис-туйғулар ўз яқинлаш, ота-оналари, устозлари, эғаллаётган касбларига нисбатан кучли муҳаббат, олижаноб сифатлар, бунёдкорлик туйғулари, ҳаёт ва ўз меҳнатлари маҳсулидан завқлана олиш каби

гуйгулар кучади. Улар ялм ва касб-хунар эгаллашнинг энг тўғри, самарали усулларини тавлашга сифарбар этиладилар.

Ислоний-тасаввуфий таълимотда мавжуд бўлган мумтоз тариқатларнинг ҳар бири ўз тарихи ва тавсифига эга бўлиб, улар бугунги таълим тизими учун муҳим педагогик аҳамият касб этади. Улар қуйидагилар:

1. Қодирия тариқати: Ислон оламида кенг тарқалган тариқатлардан биридир. Унга XII асрда Абдуқодир Филоний (1077-1166 й.й.) асос солган бўлиб, «ғавсул аъзам», «ғавсул сақолайн» каби сифатлар билан танилган. Унинг насаби Ҳазрати Алига бориб тақалган бўлиб, у Эроннинг Филон шаҳрида дунёга келган. Унинг «Алқуня ли толиби тариқил ҳақ» (сулук ва ахлоққа оид); «Фатҳур раббоний», «Футухул ғойб», «Ал мавоҳиби раббония», «Ал-Фуйузатир раббония фи авраддил қодирия» номдаги асарлари мавжуд.

Филоний ўз фаолияти давомида саховат, ризо, сабр, ишорат, гурбат, саёҳат, факр, жунли либос киймоқликка алоҳида эътибор берган. Бу тариқатнинг маркази Бағдод бўлган. Қодириянинг ташкилий асоси мустақил манзил (хонақоҳ, рабат, зовия) ҳисобланади. Филоний ислон оламидаги тўрт кутбнинг бири саналади.

Қодирия суннийлик оқимида мансубдир.

2. Яссавия тариқати: ушбу тариқатнинг асосчиси Хожа Аҳмад Яссавийдир (1105-1166/67 й.й.). У Сайрам қишлоғида дунёга келган. Яссавийлик Юсуф Ҳамадоний ва Абдулҳолик Ғиждувоний таълимотлари негизида шаклланган. Яссавий Бухорода Юсуф Ҳамадонийнинг учинчи халифаси бўлган. Хожа Аҳмад Яссавийнинг машҳур асари «Девони хикмат»дир. У рибзат, чилла, зикр ва мужоҳадага эътибор қаратган. Бу тариқатда жаҳрия зикри бўлиб, унда маърифат, таваққул қабиларга эътибор берилган.

Яссавия тариқатида ислон қонуи-қондалари (шариат), ислоний-тасаввуфий маслағи (тарикат), ишқи илоҳий (маърифат), Оллоҳ ансолига

эришиш (ҳақиқат) кенг тарғиб этилган. Унга кўра, шариатсиз тариқат, тариқатсиз маърифат, маърифатсиз ҳақиқат йўқ. Буларнинг ҳар бири алоҳида босқич бўлиб, бир-бирини тўлдирadi ва такомиллаштирадi. Яссавия тариқатиди шогирд ривож этиши шарт ҳисобланган одоб қоидаларни бўлгани, улар бугунги кунда ҳам талабаларни одоб-ахлоқи ва маънавиятини шакллантиришида алоҳида аҳамиятга эга.

3. Хилватия тариқати: асосчиси тилонлик Зоҳириддин Умар ал-Хилватий (1397 й.в.э.). Бу тариқатда зикри жаҳрия ўрин эгаллаган. Бу тариқат «тариқатлар дояси» деб ҳам аталган (равшания, жамония, аҳмания, ялмония каби шаҳобчалар тарқалган).

4. Рифоия тариқати: асосчиси Саййид Аҳмад Рифоъий бўлиб, яқин Шарқ ўлкалари, хусусан, Эронда кенг тарқалган. Рифоъий (1182 й.в.э.) Басрада туғилган. Тариқат силсилаи Ҳазрат Алига бориб тақалади. Рифоъий «ақтоби арбаъ» (тўрт буюк кутб)нинг биридир. Улар маъкур ўлкаларда ҳозир ҳам мавжуд.

5. Мавлавия тариқати: асосчиси Мавлоно Жалолиддин Румий (1273 й.в.э.) бўлиб, у Балхда туғилган. Ушбу тариқатга Жалолиддин Румий тахминан 1240 йилларда Қўн्या (Кичик Осиё) шаҳрида асос солган. Румийни қўнйича «мавлоно» деб атаган. Тариқат номи шундай олинган. Тариқат фаолияти Эрон, сўнгра Туркия ҳудуди билан чекланган. Мавлавия тариқатига аввал шаҳар аҳолисининг ўрта ва қуйи қатламлари, кейинроқ хос табақалари кирган. Мавлавийлар ўз мавляихона ва тақияларига эга бўлиб, бу ерда зикру самоъ қилишган. Бошқа тариқатлардан фарқли тарзда мавлавийлар жамоа бўлиб, мусиқа тинглаш, куйлашга ҳатта эътибор қаратганлар. Мавлавийларнинг биринчи расмий бошлиғи шайх ва халифа унвонини олган Ҳисомиддин Ҳасан Чалабийдир. Румийнинг ўғли Султон Валад унинг вориси, тариқатнинг амалдаги ташкилотчиси ҳисобланади. Мавлавийлар тариқати Туркияда то 1925 йилга қадар фаолият кўрсатган ва шу йили Камол Отатурк декрети билан

тарқатиб юборилиб, барча ерлари, қўчмас мўлки ва байкадаги маблағи мусодара қилинган.

Жалолиддин Румийнинг «Маънавий маснавий», «Девони Кабир», «Фихи мо фихи» асарлари энг мумтоз асарлар сифатида бошқа тилларга таржима қилинган.

6. Шозилия тариқати: асосчиси Абу-л-Ҳасан аш-Шозилий (1196/97-1258 й.й). У дунё ва дин ишларини кенг олиб боришни тарғиб қилади, чунончи: 1) яширин ва ошқора ҳар жойда Оллоҳдан қўрқини; 2) Сўзда ҳам, амалда ҳам суннатга каттик амал қилини; 3) роҳат-фароғатда ҳам, кийинчиликда ҳам инсонлардан таъма қилмай, ҳар нарсани Ёлғиз Оллоҳдан кутишдир.

Абул-Ҳасан аш-Шозилий мағриблик бўлиб, шажарасини шайх Ибн Ҳоразм орқали машҳур Абу Мадёнга боғлаган. Шозиийларча готвий асос бўлган Шозилий таълимоти ўзгача асосий қончаларда асосий сўфийлик ғояларига асосланган. Улар ўз даврида аш-Жунайд аш-Шамъийнинг «Ал-Ашғарий» сўфийлар томонидан ишлас чиқилган бўлиб, Абу Мадёна томонидан Эфиопий Африка шароитига мослаштирилган. Шозилий Тауҳидида ўз тариқадор ғрига йўллаган мактубида ва сўзаси ваъзларида итоатда бўлинишга, Оллоҳдан қўрқинишга, шариат кўрсатмаларига қатъий риоя этишига, Расулulloҳ (с.а.в) суннатларига эргашинишга, дунё лаззатларидан юз ўтиришга даъват этган.

Шозилийлар бир неча аср давомида Африканинг Судандан то Малигача бўлган ички вилоятларида муваффакият билан ислонни тарқатган. Шозиийлар ва унинг тармоклари Марокаш, Тунис, Жазоир, Судан, ва бошқа Африка мамлакатларида бутунги кунда ҳам мавжуд.

7. Саъдия тариқати: асосчиси Саъдуддин ибн Мусо ал Жибавий Шайбоний (1301 й.в.э.) бўлиб, Хавронда тутилган. Бу зот талқин йули билан рухий беморларни даволаган. Тарикат силсиласидан Ҳазрати Алига бориб такалади. Бу тарикат Сурия, Миср ва Туркияда кенг тарқалган.

8. Дасуқия тариқати: маъкур тариқатнинг асосчиси Шайх Саййид

Иброҳим Бурҳониддин Дасухӣ (1272 й.в.э.) бўлиб, Досук қишлоғида туғилган.

9. Бадавия тариқати: асосчиси Саййид Аҳмад ибн Али Бадавӣ (1279 й.в.э.). У аҳмалия тариқати ҳам деб аталган. Аҳмад ал-Бадавӣ Мисрда мазкур тариқатга асос солган. Бадавия ўз амалӣ аҳамияти жиҳатдан кодирийлар ҳамда рифоъийларга яқин бўлган. Бадавиянинг ташкилий асослари аниқ белгиланмаган. Тариқат қароргоҳи асосий виёратгоҳ — Тантә шаҳрида жойлашган. Ўзоқ вақт мобайнида (XX асрнинг 50 йилларигача) Бадавия Миср халқи орасида ўзининг таълиқини таслаб келган. Бадавиядан ҳамда 15 та тармоқ ажралиб чиққан, уларнинг айримлари (масалан, дасукия-бурҳония) мустакил тариқатга айланган. Бадавияга Миср халқининг қадимги ислом ва христианликдан аввалги диний эътиқодлари, урф-одатлари қатишиб кетган. Шу сабабдан бўлса керак Абдул Ваҳҳоб аш-Шаъронӣ Бадавияни шариат йўлидан оғанликда айблаган.

Унинг «Аврора», «Салотлар», «Васоя» каби асарлари бўлиб, «Васоя» асарида тариқат тушунишлари ҳақида бағафсил тўхталган ва қалб зикрига эътибор берган.

10. Акбария тариқати: мазкур тариқатнинг асосчиси машҳур олим Мухйиддин Аробӣ (1163) бўлиб, у «ваҳдати вуҷуд», яъни Оллоҳ бутун оламнинг яратувчиси, фалсафасининг асосчиси. Унинг «Фуқуҳатил Маккия», «Фуқуҳатил ҳакам», «Таназуллатул мавсилия» асарлари машҳурдир.

Ибн Аробӣнинг «Шайх Акбар» лақаби туфайли «акбария» тариқати, бошқа тариқатлар каби қонг таъдид қилган бўлсада, унинг фикр-қарашлари асосан бошқаларникига қараганда ўрнатилган.

11. Суҳравардий тариқати: асосчиси Шайх Абдуллоҳ Абу Хафз Умар Суҳравардий (1154-1233 й.в.э.). Тариқатда шарҳи мазмунида тариқат мувоzanати сақланган. Унинг «Ал-қиф-ул-масриф» ва «Васияту Суҳравардий Ли-нажибия мултоний» (Нажиб мултонийга Суҳравардийнинг васияти), «Рисолотун фи адабиг тарийқа» (Тариқат одоблари ҳақида рисола) каби

асарлари мавжуд. Сухравардийнинг «Авориф-ул-маориф» (Маърифатли орифлар) асари 63 бобдан иборат бўлиб, одоб-ахлоқ (этика), руҳият тарбияси амалиётига бағишланган. Асарда аллома илми – тил ва қалб билимининг махсули эканлигини таъкидлайди. Билим – Ёшлиkning натижаси. Демак, билиш – жараёндир. Бу жараён, Сухравардий фикрича, одамнинг ўзини билишдан бошлаб, Оллоҳни билишгача лавом этади.

Билим Оллоҳ томонидан қалбларга инъом қилинган неъматлардир. Билиш эса, шахснинг шу неъматларни бир-биридан фарқлаш ва умумлаштира олиш қобилиятидир. Тўғри йўл бутун бёрлик, оламни қалб билан сезиш имкониятидир.

Билим ҳамма вақт ўзининг маълум ҳолатига эга. Билимнинг ўзгариши ҳолатнинг ўзгаришидир. Гуноҳкорни, ўзини поклаганидан кейин билимли дейиш мумкин. Билимсиз одам ўлик, билимли одам тирикдир.

Ёки: билиш ёрдамида руҳан тирилиш мумкин. Оғоҳлик - ички дунёнинг поклигидир.

Инсоннинг “Мен”и, яъни ички ҳолати ташқи хатти-ҳаракатларига мос келиши лозим. Ниятни нафс камчиликларидан ҳалос қилишни фақат мустаҳкам билим, Оллоҳга эътиқолгина улдасидан чиқадиган дейди Сухравардий. Демак, **сухравардия тариқатида, билим, қалб поклиги етакчи ўрни эгаллайди. Шунинг учун ҳам “Авориф ул-маориф” асари бугунги кунда ҳам катта педагогик қимматга эга.**

12. Кубравия тариқати: асосчиси Шайх Насриддин Кубро лақаби билан шуҳрат қозонган Аҳмад ибн Мухаммад Хийвакий (1154-1226) бўлиб, бу шахс иломий-тасаввуфий тақлимотининг энг ёрқин намоёнласидир. У Хивада туғилган. У асос солган кубравия тариқати «Олтин тариқат» номи билан машҳурдир. Унинг «Усули ашари» рисоласи ва «Фавоҳиул - жамол» асарлари мусулмон оламида катта шуҳрат қозонган. Мазкур тариқат нақшбандия ва мавлавия тариқатларининг вужудга келишига катта таъсир кўрсатган.

Кубравия тариқати таълимотига кўра, ҳар бир киши маънавий камолотга эришиш учун 10 асосга таяниши лозим. 1. Гавба – ўз хоҳиши билан Ҳақ таолога қайтиш, мак-манлиққа берилмаслиги; 2. Зухд фи дунё – барча дунёвий нарсалардан тийилиш; 3. Таваккал – барча ишларни қилишда Худонинг меҳрибонлиги ва қудратига умид боғлаш; 4. Қаноат – ҳаёт кечиришда оз нарса билан қаноатланиш мўътадиллик, тубан майللардан озод бўлиш; 5. Узлат – руҳни мустаҳкамлаш, ҳис-туйғуларни жиловлаш; 6. Мулозамат аз-зикр – Худонинг исмини ёд қилиб туриш, бутун қалбини Оллоҳ билан тўлдирish. Шундагина ҳасидлик, ҳисад, очкўзлик, иккиюзламачилик каби разилиқлар қўли қўлига йўл топа олмайди; 7. Таважжуж – бутун вужуд билан Худого мурожаат қилиш. Унга ҳеҳиз муҳаббат қўйиш; 8. Сабр – ўз ихтиёри билан қиларканлар ҳеҳиз бўлса ҳам, нафе дундасидан ўзини олиб қочиш. Тўғри йўлдан адалимасдан бориш учун қачин ўз майлларини сўндириниш лозим. Дундасидан қудуратлардан покланади, рух нафе натижасига эришади, қалби йўлга, жиловланади; 9. Мурқабба – қалб поклангани ва тубан қудуратларни қилишига тўғри қотиржом бўлиганини эслаб ҳаёлга чўкиш. Ҳақ таоло раҳм-лафқатини кутиб туриш ҳолати; 10. Ризо – ризолик мақоми шаксини Ҳаққа етишганлигини билдиради.

13. Мадяния тариқати: асосчиси Абу Мадян Шуайб ибн Хусайн (1197/98 й.в.э.) бўлиб, у Андалусда туғилган. Қисқа вақт ичида исломий-тасаввуфий таълимоти макомлардан олиб ўтиб, Абу Мадян Шуайб ибн Хусайн “Қутбийят” мартабасига эришади.

14. Чистия тариқати: ушбу тариқат XII асрда Шарқий Хуросонда шаклланиб, XII-XIII асрларда Ҳиндистонда узил-кесил расмий тус олган. Ўрға асрларда Чистия суфизмлария тариқати билан бирга Ҳиндистонда энг оммавий ва кенг тарғиб эти тарикатлардан ҳисобланган. Чистия асосчиси Хўжа Абу Исхок аш-Шамкӣ (1197-1230) бўлиб, Ироқдан Чист кишлоғига (Ҳирот яқинида) қўчиб келган. XII асрда ҳамажон қурген. Унинг 9-18-) вориси шайх

Муъиниддин Ҳасан Сижзи Чиштиё (1142-1236 й.й.) Чиштиёни Ҳиндистонга таркатди. Чиштиё тариқати Низомиддин Авлиё даврида ўзининг юксак чўққисига етиб, суфийлик Шимолий Ҳиндистонда оммавий тус олган ҳамда жануб ва шарқ томон кенг ёйилган. У Чиштиёнинг алоҳида гармоғи – Низомияга асос солган. Чиштиё таълимотининг асосини ваҳдати вужуд ғояси ташкил этиб, унда Оллоҳга таваккул қилиб, ўз меҳнати билан тирикчилик ўтказишни гарғиб қилинган. Сўфий оч кишининг қорини тўйғазин, мазлумлар илтимосини албатта бажариш, камбағал-каншоқларга баҳоли қудрат қўмак бериш йўли билан Оллоҳ марҳаматига сазовор бўлишга интилиши шарт, деб ҳисобланган. Шунингдек, **шогирдларга пулга муккасидан кетиш, гадоёчилик билан шугулланиш, арақ ичиш, гнёҳвандлик қилиш, тамаки чекиш таъқиқланган.** Чиштиё йўли шариат, тариқат, ҳақиқат каби 3 босқичдан иборат бўлиб, шогирдлик даври 1000 кун давом этган.

Мазкур ғоялар бугунги кунда талабалар маънавиятини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга.

15. Байрамия тариқати: асосчиси Ҳожи Байрам Валий (1430 й.в.э.). Бу зот Анкаранинг Зулфаз деган қишлоғида дунёга келган. У Яссавия тариқати аъзоси Оқсарсий (Сумунжий бобо)га қўл беради. Асл исми Нўмон бўлган Ҳожи Байрамнинг Оқсарсий билан биринчи марта Қурбон байрамида танишгани учун устози уни Байрам деб атайд.

Байрамиянинг силсиласи Абул Ҳасан Ҳараконийга келиб, нақшбандия тариқати билан туташади.

16. Ҳожагон тариқати: мазкур тариқатнинг асосчиси Абдулҳолик Ғиждувонийдир (1103-1179 й.й.). У бўҳоролик етти пирнинг биринчиси бўлиб, **Ҳожагон Жаҳон** номи билан машҳурдир.

Абдулҳолик Ғиждувоний Ғиждувонда имом оиласида туғилиб, исломий тасаввуф ва урф-олағлар муҳитида тарбия топди. 22 ёшида Бўҳорога келди ва Юсуф Ҳамдонийнинг шогирди бўлди. Ғиждувоний дунёқарашининг

шаклланишида маломатийлар таълимоти ва қаламларлик ҳаракати таъсир кўрсатди. У зоҳидликда яшаши, шариат кўрсатмалари, Пайғамбар суннатларига қатъий амал қилишни тарғиб этди.

У бутун ҳаётини Оллоҳ йўлига бағишлаб, фарз ва суннат амалларини бажариб, ибодату риёзат билан машғул бўлди. Юсуф Ҳамадонийнинг сўфийлик таълимотини зикри хуфий (сўзсиз фикрий зикр тушиш) билан бойитди ҳамда хожагонлик тариқатининг 8 та рашҳа (қонун-қоида)сини шакллантириб берди. Бу рашҳалар ҳар нафасни зое қетказмаслик, ҳар қадамни тўғри босиш, азизларнинг хизматида бўлиш, ҳар бир ишда Ҳақ таслони ёддан чиқармаслик, тилдан қўймаслик, ниятда мустаҳкам бўлиш, қабилардир. Гиждувоний таълимоти нақшбандия тариқатига асос бўлган. Баҳоуддин Нақшбанд Гиждувонийнинг ахлокий талабларига яна 3 талаб қўшган. Абдулҳолик Гиждувонийнинг «Рисолаи соҳибия», «Рисолаи одоби тариқат», «Васиятнома» каби асарлари бугунги кунга қадар ўз қимматини йўқотмаган. Улар талабалар маънавиятини шакллантиришда муҳим дастурул амал бўлиб хизмат қилади. Кейинчалик хожагон тариқатини Маҳмуд Анжир Фағнавий давом эттириб, «зикри хуфий»га «зикри алония»ни қўшиб давом эттирган.

Хожагон тариқатининг олти пиру-устозлари – Абдулҳолик Гиждувоний, Ҳожа Ориф ар-Ревағарий, Маҳмуд Анжир Фағнавий, Али Ромитгоний, Муҳаммад Бобои Саммосий, Ҳазрат Амир Қулол билан нақшбандия тариқати асосчиси Баҳоуддин Нақшбанд ҳозирги кунгача мусулмон оламида “етти пир” номи билан машҳурдир. Хожагон тариқатининг асосий талаб ва ғояларини нақшбандия тариқати тўла қабул этиб, уни ривожлантирган.

Тариқатлар рўйхатини тузган олим Массигнонинг фикрича, ислом тариқатларининг сони 394 тагача етган. Бу эса ўз навбатида тариқатларнинг ижтимоий-диний йўналиш сифатида Ислом дунёси ва тарихида нечоғли катта аҳамият касб этганлигидан далолат беради.

Исломий-тасаввуфий таълимотнинг учинчи ва бугунги кун учун жуда қимматли педагогик аҳамиятга эга бўлган йўналиши – маърифатдир. Исломий-тасаввуфий таълимотда зоҳирий (шарнат) илми билан биргаликда ботиний илм ҳам мавжудлиги қайд қилинади.

Маърифат сўзи – арабча “арафа” – билмоқ сўзидан ясалгандир. У тарикатнинг ҳосиласи ва бевосита давомидир. Бошқача килиб айтганда, тарикатни эгаллашдан мақсад маърифатга йўл топишдир. Маърифат илми ботиний илм сифатида эътироф этилган.

Ботиний илм – тоат-ибодат, зикр, риёзат, тақво каби тарикатнинг мақом ва босқичларини босиб ўтгандан кейингина, Оллоҳнинг инсониятга ато қилинадиган эҳсонидир. Маърифат ҳақида Баҳоуддин Нақшбанд шундай фикр билдиради: “Илми дедуний шундай илмки, қурб (яқинлик) аҳлига Илоҳий таълим ва Раббоний тафҳин (тушунтириш) орқали бевосита маълум ва аён бўлади”.

Ибн Арабий инсон билимини ақлий ва маърифат дея иккига ажратган. Унинг фикрича, **ақлий билимнинг манбаи ақл, маърифатнинг манбаи эса нафс (руҳдир).** Маърифат Оллоҳга яқинлик қилиш орқали қўлга киритилади ва ақлий билимдан қадрлироқдир. Ақлий билим эҳтимолий, маърифат эса аниқ билим бўлиб, илоҳий манбага асосланади.

Демак, **маърифат – ботиний илм бўлиб, Оллоҳ инояти билан вужудга келади.** Ботиний илм эгаллашнинг йўли: тоат-ибодат, зикр, риёзат, мужоҳада кабилар билан қалбни тозалашдир. **Разолатдан тозаланмаган қалбда маърифат илми юзага келмайди.** Бу илмнинг энг муҳим хусусияти тарикатнинг мақом ва ҳол босқичларини эгаллаб, амалда қўллаш ва муайян кўникма ҳосил қилишдан иборатдир.

Тасаввуфшунос олим Н.Қомилов маърифатни эгаллаш йўлини қуйидагича тавсифлайди:

1. Шогирд ҳар бир нарсани кўрганида мутлақ фовлнинг асари деб билсин,

яъни дунё ва одамлар ўз-ўзидан мавжуд эмас, яъни Парвардигор туфайли мавжуд экан, имон келтирсин.

2. Мутлак фоилдан бўлган ҳар бир асарни кўрганда Оллоҳ сифатларилан эканини англаб етсин. Чунки Парвардигорнинг беҳисоб сифатлари бўлиб, ҳамма ҳодиса–воқеалар унинг сифатининг натижасидир.

3. Ҳақ муроди-мақсадининг ҳар бир сифатини (пардасини) англаб етсин (танисин).

4. Шоғирд илоҳий илм суратини, ўзининг маърифат суратида танисин.

Демак, маърифат ҳамма нарсанинг асоси Оллоҳ эканлигини билиш, аниклаш ва шу тарика Унга етишишдан иборатдир. Барча нарсалар, шу жумладан, одамзод ҳам Худонинг зухурат зарраси эканини тан олишдир.

Учинчи босқич – маърифат, ҳамма нарса бутун борлигининг асоси – Оллоҳ эканлигини, ўзининг моҳияти Оллоҳ моҳияти билан бирлигини билиш ва англашдир. Уни эгаллаган инсонга кибру-хаво, манманлик, бекорчилик, шон-шухрат бемаъни бўлиб кўринади, шундай инсон билимли, Худони таниган шахс бўлади.

Тўртинчи йўналиш – ҳақиқатдир. Бунда шоғирд Ҳақ даргоҳига руҳан эришади. Васлига восил бўлади, у билан бирлашади. Жумладан, бу ҳақида **Абу Бакр ибн Тохур ал-Абҳарийдан ҳақиқат не? деб сўралганда, Ҳақиқатнинг бари илмдир, – деб жавоб берганлар. “Илм не?” – дейилганда: “Илм ҳақиқатдир”, – деган экан.**

Ибн Арабий билимларни учга бўлган:

1. Ақлий ҳиссий илмлар;
2. Ҳол илми (ҳолат маҳол илми);
3. Билим сиру асрор илми.

Биринчи илм зоҳирий фанлар билан шуғулланадиган илм бўлса, иккинчи илм – илми ҳол улуғлик мартабасига кўтарилган залийлар илми ҳисобланади. Учинчи илм – ладуний (ботиний) илмдир. Бу илм руҳлар орқали келади.

Исломий-тасаввуфий таълимотда бундан таъқари яна уч хил ʼлим мавжуд: 1) Илмул яқин; 2) Айнул яқин; 3) Ҳаққул яқин. Булар билиш (илм) босқичларидир (“яқин” - араб тилидаги сўз бўлиб, “ашонч” маъносини билдиради).

1. Илмул яқин – ақл ёрдамида эгалланган муайян ҳужжат далилга асосланган билимдир. Илмнинг мазкур босқичи шу йўлга кирган янги шогирдларга ҳосдир.

2. Айнул яқин – шогирд бирор нарса ҳақида далилга эҳтиёж сезмай, идрок эгаси бўлишдир, шогирд ушун кўнгил покчилиги билан ғайб олами орасидаги пардаларнинг кўтарилишидир; унинг билимларни руҳан ҳис қилишидир.

3. Ҳаққул яқин –шогирднинг сифати Оллоҳ сифатига яқин, у билан уйғун тарзда ифодаланган илмдир.

Демак, биринчи ва иккинчи босқич тахсиллий билимга ишора; иккинчи босқич шахсининг ўзида мавжуд бўлган ва тажрибасидан ўтказган билимни англатади, учинчи босқич эса, тажрибадан ўтказилган, ҳақиқатни англашга кўмаклашадиган билимидир.

Демак, илмул яқин – билимга асосланган ҳолда ишонич, айнул яқин – тўлиқ асосланган, тажриба асосида тасдиқланган билим, ҳаққул яқин – ҳақиқий билимдир.

Биз юқоридаги фикрларга таянган ҳолда, **«Исломий-тасаввуфий таълимот йўналишлари ёрдамида талабалар маънавиятини шакллантириш тизми»**ни жадвал шаклида тақдим этамиз (2-жадвал).

Биз юқоридаги таъкидланган фикрларга асосланиб, қуйидагиларни баён қиламиз:

– Исломий-тасаввуфий таълимот йўналишлари: шаръат, тарикат, маърифат, ҳақиқатдан иборат бўлиб, улар бугунги кунда талабалар маънавиятини шакллантиришга хизмат қиладиган соҳаларнинг асосий манбаидир. Жумладан:

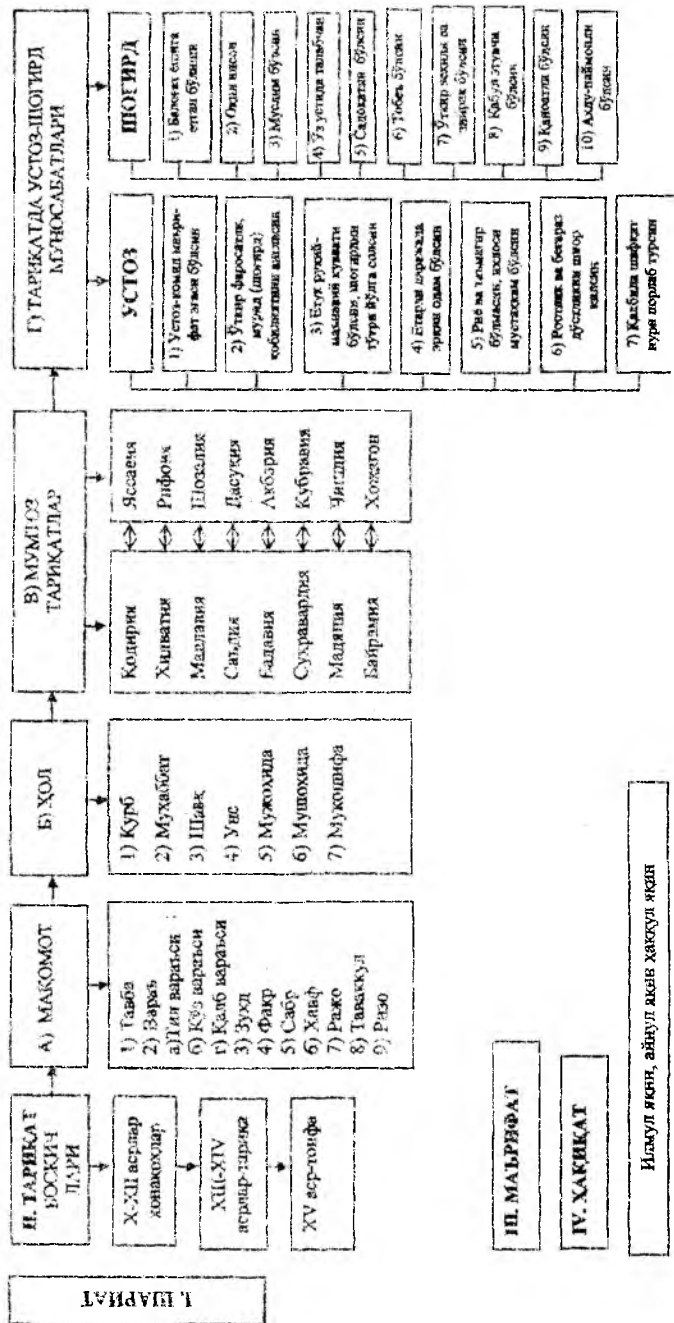
– **Шарнат** – зоҳирий билимлар мажмуи бўлиб, талабаларни маънан етук, жисмонан бақувват бўлиб етишишлари учун муҳим педагогик восита бўла олади;

– **Тарикат** эса, исломий-тасаввуфий таълимотнинг амалий кўринишидир. У ўзига хос таълим-тарбия усуллари ёрдамида инсонни, шу жумладан, талабаларни баркамолликка ундайди;

– **Маърифат** – инсоннинг баркамолликка эришиш йўлида ўзлтигилан кечиши. Ўз манфаатини ўзгалар манфаатидан устуни қўймаслик, ахлоқ меъёрларидан ташқарида бўлган шахсий ҳоҳиш-истакларини ақл-идрок ва билим ёрдамида жиловлай олиш, ўзининг энг зарур эҳтиёжлар даражасини белгилай билишдан иборатдир;

– **Ҳақиқат** – Ҳақнинг ифодаси ва ўз меҳнати билан илм сирларини пухта эгаллашдан иборатдир. Бундай инсонларнинг асл кифоаси улар эгаллаган билимлар билан сифатланиб, баркамоллик мақомига эришадилар (2-жадвал).

**Исомий-тасаввуфий таълимот йўналишлари ёрдамида тазабалалар маънавиятини
шакллантириш тизими**

4. БАҲОУДДИН НАҚШБАНД ВА НАҚШБАНДИЯ ТАРИҚАТИНИНГ ПЕДАГОГИК ТАЎҚИНИ

4-мавзу	Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандия тарикатининг педагогик таълими
----------------	--

4.1. Амалий машғулотнинг ўқиш технологияси

Вақти – 2 соат	Талабалар сони:
Ўқув машғулотининг шакли ва тури:	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалиёт
Амалий машғулотининг режаси:	1. Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёти ва фаолияти, тарбиявий қарашлари 2. Нақшбандия тарикати таълимоти – инсон маънавий қамолотининг асоси эканлиги 3. “Дилнинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсан” шиори ва унинг шу кундаги аҳамияти.
Амалий машғулотнинг мақсади: Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандия тарикати таълимотини ўрганиш, кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёти ва фаолияти, тарбиявий қарашларини ўрганиш. - Нақшбандия тарикати таълимоти – инсон маънавий қамолотининг асоси эканлигини ўрганиш ва баён қилиш; - “Дилнинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсан” шиори ва унинг шу кундаги аҳамиятини ўрганиш;	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёти ва фаолияти, тарбиявий қарашларини ўрганади ва тасвирлайди; - Нақшбандия тарикати таълимоти – инсон маънавий қамолотининг асоси эканлигини ўрганади ва баён қилади; - “Дилнинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсан” шиори ва унинг шу кундаги аҳамиятини ўрганади;
Ўқитиш услуби ва техникаси	Мунозара, савол-жавоб, блиц-суров ва тоғшириклар, тест.
Ўқитиш воситалари	Мавзуга оид адабиётлар, слайдлар, проектор, плакатлар.
Ўқитиш шакли	Амалиёт гуруҳли.
Ўқитиш шарт-шароити	Махсус техник воситалар билан жиҳозланган аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Савол-жавоб, кичик тест

**“Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандия тариқатининг педагогик
талқини” мавзусининг технологик харитаси**

Иш боскич лари ва вақти	Фаолият мазмуни	Таълим олувчилар (талабалар)
	Таълим берувчи (ўқитувчи)	
I-Боскич. Ўқув машгулотининг ташқилий тайёргарлик боскичи (15 мин).	1.1. Амалиёт машгулотининг мақсади ва кутилаётган натижалари баён этади. 1.2. Белгиланган таълимий мақсадларга мос топшириқлар- ни ишлаб чиқади. 1.3. Топшириқларни гуруҳларда ишлаш тартиб- қоидаларини тушунтиради.	1.1. Ўқитувчи нутқини тинглайдилар ва ёзиб оладилар. 1.2. Саволлар билан муружаат этадилар, аниқ тушунчага эга бўладилар.
II-Боскич. Асосий боскич. Англаш (55 дақиқа).	2.1. Талабаларни кичик гуруҳларга ажратади, ишлашнинг шарт-шароитлари билан таништиради ва назорат қилиб боради. 2.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда блиц-сўров ва топшириқлар ўтказиб талабалар билимини фаоллаштиради. (1-илова) 2.3. Талабаларда исломий- тасаввуфий таълимот ҳақида билим, кўникма ва малакаларини бойитиш мақсадида тест савол ва топшириқлари билан фаоллаштирилади (2-илова). 2.4. Машгулотни ташкил этишдан кутилган натижага эришганлик даражасини баҳолайди. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди.	2.1. Кичик гуруҳларга бўлиниб, топшириқларни бажаришга киришадилар. 2.2. Мавзу юзасидан асосий тушунчалар келтирилади ва саволларга жавоб берадилар. 2.3. Кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда тест савол ва топшириқларни бажаришга киришадилар. 2.4 Ўз фикрларини бу мавзу бўйича олган билимларини янада бойитадилар ва такқослаш борасида кўникма ва малакасини шакллантирадилар. 2.5. Тинглайдилар, мавзудан олган тушунчалар асосида хулоса чиқарадилар

III-Боскич Якуний боскич (10 дақиқа)	3.1. Фаол иштирокчи талабаларнинг машгулотдаги фаолиятини таҳлил қилади ва баҳолайди. 3.2. Машгулот ўз мақсади ва кутилган натижаларига қай даражада эришилганликини ҳулосалайди. 3.3. Талабалаларнинг машгулот бўйича пайдо бўлган фикрлари ва таклифлари билан танишади 3.4. Навбатдаги амалиёт машгулоти мавзусини эълон қилади, талабаларга мустақил ишлаш учун топшириқлар беради ва уларни топшириқларни баҳолашга оид мезонлар билан таништиради. (3-илова).	3.1. Машгулот иштирокчилари ўз фаолиятлари натижаларидан хабардор бўладилар 3.2. Ўз фаолиятлари билан мақсадга эришишда қай даражада таъсир этганликларини билиб оладилар. 3.3. Машгулотнинг ташкил этилиши ва олиб борилиши бўйича фикр билдирадилар. 3.4. Навбатдаги амалиёт машгулоти мавзусидан хабардор бўладилар ва ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни ёзиб оладилар
---	---	---

Блиц-сўров ва топшириқлар:

1. Баҳоуддин Нақшбанд қачон ва қасрда туғилган?
2. Баҳоуддин Нақшбандга таълим берган устозлари қандай гуруҳларга ажратилади?
3. “Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин” шиорини шу кундаги аҳамияти қандай?
4. “Зикри хуфя” ҳақида маълумот беринг.
5. Баҳоуддин Нақшбандга кимлар устозлик қилган?
6. Нақшбандия тариқатини педагогик моҳиятини тушутиринг.
7. Баҳоуддин Нақшбанднинг халифалари кимлар эди?
8. Баҳоуддин Нақшбанд тариқати силсиласи вакилларини баён қилинг?
9. Нақшбандия тариқати хусусиятларини ёритиб беринг?
10. Нақшбандия тариқати таълимотининг шу кундаги аҳамиятини баён қилинг.

Тест савол ва топшириқлари

1. Исломий-тасаввуфий таълимотида устоз-шогирд муносабатлари қандай номланади?

А) етарли даражада эркин одам;

Б) маънавий мадад беради;

В) етук маънавий-руҳий қувват беради;

Г) Иродат дейилади (шогирд ўз иродасини устоз иродаси билан мувофиқлаштиради).

2. Баҳоуддин Нақшбандга тарбия берган устозларини неча гуруҳга ажратиш мумкин?

А) 10 та;

Б) 3 та;

В) 2 та;

Г) 4 та.

3. Баҳоуддин Нақшбанд ислом маънавиятида “Олтин силсила”нинг нечанчи занжирида туради?

А) 15;

Б) 16;

В) 17;

Г) 21.

4. Ким томонидан Баҳоуддин Нақшбанд ақидалари ўз оғзидан ёзиб олинган?

А) Амир Темур;

Б) Заҳириддин Бобур;

В) Мухаммад Порсо;

- Г) Ян Амос Коменский;
Д) Сайид Барака.

5. “Инсон қалби ислом нури билан мунавварлашади, маънавий шаклланиш хис-тўйғуси юрагини қоплайди” жумлалари ким томонидан ёритилган?

- А) Фаридуддин Аттор;
Б) Аҳмад Яссавий;
В) Муҳаммад Порсо;
Г) Ҳасан Аттор.

6. Нақшбандия тариқатининг қандай шиори ҳозирги кунда ҳам аҳамиятлидир?

- А) Куч адолатладир;
Б) Билим – куч ва тафаккурда;
В) Дилинг Олдохда, кўлинг меҳнатда бўлсин;
Г) Рост-русти.

7. Нақшбандия тариқати таълимотнинг бошқа тариқатлардан фарқини изоҳлаб беринг?

- А) меҳнат қилиш, зикри хуфия, инсон ўз-ўзини англаши, халқ мушқулини осон қилиш, эзгу сифатларни улуғлайди;
Б) зикри жаҳрия;
В) башарият ривожини йўлида хизмат қилади;
Г) қудсий қалималарини шарҳлайди;

8. Нақшбандия тариқати таълимотидаги “зикри хуфия” хусусияти қандай сифатларни улуғлайди?

- А) хуш хулқ-атвор соҳибига айлантиради;
Б) ғафлатни йўқотади;

В) ҳар қандай шароитда ҳеч кимга ҳалакит бермай, амалга оширишга имкон беради;

Г) Ҳалол меҳнати ила инсоният, табиат, бутун борликка муҳаббат назари билан қарайди. Ҳар бир дақиқани қадрига етади, ўзи эмас, ўзгалар манфати билан яшайди, нафсоний талабларни енгади; барча салбий хислатлардан сақланади, ёмон гурӯҳларга қўшилишдан сақлайди; Оллоҳ ёди ила ҳалол меҳнати ила ҷамият ривожини учун ўз хиссасини қўшади.

9. Инсон ўзининг ҳар бир нафасдан огоҳ бўлиши, ғафлатда қолмаслиги, инсон ҳаётида давомиди юриш-туриши, ҳулқ-атвори, ҳар бир ҳаракатидан хабардор бўлиши, ғоялари нақшбандия тариқатининг қайси талабида баён этилади ва унга ким асос солган?

А) Назар бар қадам. Юсуф Ҳамадоний;

Б) Ёдқард. Абдулҳолик Ғиждувоний;

В) Ҳуш дар дам. Юсуф Ҳамадоний;

Г) Вуқуфи замоний. Баҳоуддин Нақшбанд.

10. “Инсондаги сабр шундай кўникмаки, у шахсни мақсад сари етаклайди” иборалари нақшбандия тариқатининг қайси қондасига тааллуқли?

А) Ёдқард;

Б) Вуқуфи қалбий;

В) Назар бар қадам;

Г) Ёддошт.

11. “Вужудингдан ўзга хижоб йўқ” ибораси ким томонидан қайси асарда баён қилинади?

А) Навоий. “Ҳамса”;

Б) Бобур. “Бобурнома”;

В) Муҳаммад Порсо. “Рисолаи қудсия”;

Г) Амир Темур. “Темур тузуклари”.

12. Нақшбандия тариқати таълимотида қайси қоида инсонни ботиний маънавий олам сафарига чорлайди?

А) Хуш дар дам;

Б) Ёддошт;

В) Сафар дар Ватан;

Г) Хилват дар анжуман.

13. Нақшбандия тариқатида Юсуф Ҳамадонийга оид қоида қайсилар?

А) Ёддошт;

Б) Вуқуфи ададий;

В) Хуш дар дам;

Г) Ёдкард.

14. Нақшбандия тариқати таълимотида Абдуҳолик Гиждувонийга қайси қоида мансуб?

А) Назар бар қадам;

Б) Вуқуфи ададий;

В) Ёдкард.

Г) Сафар дар Ватан.

15. Нақшбандия тариқати таълимотидаги қайси қоида Баҳоуддин Нақшбандга хосдир?

А) Хуш дар дам;

Б) Сафар дар Ватан;

В) Вуқуфи ададий;

Г) Хилват дар анжуман.

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл – “аъло”

12-10 балл – “яхши”

9-6 балл – “қониқарли”

БАҲОУДДИН НАҚШБАНД ВА НАҚШБАНДИЯ ТАРИҚАТИНИНГ ПЕДАГОГИК ТАЛҚИНИ

Калит сўзлар:

Баҳоуддин Нақшбанд, нақшбандия тариқати, дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин, зикри хуфия, хуш дар дам, хилват дар анжуман, сафар дар Ватан, ёдкард, ёддошт, нигоҳдошт, бозгашт, вуқуфи замоний, вуқуфи қалбий, вуқуфи ададий.

Мустақиллик йилларида жамиятимизда юз бераётган ўзгаришларнинг ўзига хос хусусиятлари, ўзбек халқининг руҳияти ва турмуш тарзидан келиб чиқиб, ўз тарихи, маънавиятини биладиган, миллат келажаги учун фидокор, юксак маънавиятли баркамол ёш авлодни тарбиялаш муаммосининг назарий ечимларини топиш алоҳида долзарблик касб этмоқда.

Шунга қўра, исломий-тасаввуфий таълимотининг XIV асрда яшаб ўтган буюк намояндаси Баҳоуддин Нақшбанд ва у асос солган нақшбандия тариқатидаги илғор педагогик ғояларни ажратиш ва ёш авлодга етказиш орқали улар маънавиятини юксалтириш аини муддаодир. Мазкур тариқатда ифодаланган ҳаётни кадрлаш, жамият тараққиёти учун фидоийлик кўрсатиш, ҳалол лукма эгаси бўлиш, ҳалимлик, юрт тинчлиги, эл фаровонлиги йўлида хизмат қилиш каби улугвор ғоялар устувордир.

Баҳоуддин Нақшбанд тариқати заминида башариятни юксакликка элтувчи асосий мезон – ақл-заковат, кучли фаросат, руҳий ишорат, саховат, ҳалол лукма топиш ва огоҳлик ғоялари ифодаланади. Шу жиҳатдан қараганда, Баҳоуддин Нақшбанд тариқати ўзига хос алоҳида педагогик йўналишга эга бўлиб, мураккаб тарихий, маънавий илдизларига эга.

Баҳоуддин Нақшбанднинг асли исми Мухаммад ибн Мухаммад Баҳоуддин ан-Нақшбанд ал-Бухорий (аксарият ҳолларда Баҳоуддин ёки Хожа Баҳоуддин Балоғардон, Хўжаи Бузург, Шохи Нақшбанд номлари билан

машхур) (1318-1389) бўлиб, у Бухоро яқинидаги Қасри Ҳиндувон (ҳозирги Қасри Орифон) кишлоғида туғилган.

Ислом маънавияти оламида етти пир номи билан машхур бўлган пирлардан Абдулҳолик Ғиждувоний Баҳоуддин Нақшбанднинг руҳий устозлари бўлиб, «Зикри хуфия»дан таълим берганлар. Муҳаммад Бобойи Саммосий Баҳоуддин Нақшбанднинг туғилишини олдиндан башорат қилганлар.

Алломанинг таваллуди муносабати билан Қасри Ҳиндувон (Қасри Орифон)га айланганлигини илоҳий иноят ила баён қилганлар. Баҳоуддин Нақшбанд тарбиясини шогирди Саид Амир Кулолга топширади.

Оллоҳ Баҳоуддин Нақшбандга балоғардонлик (балоларни даф қилувчи) кароматини ҳадя қилган. Баҳоуддин Нақшбанд тариқати таълимоти Қуръон ва Ҳадисга асосланади. Қуръони Карим ва Ҳадиси Шариф балоғардондир. Аллома - «Менинг таълимотимга эргашинг, амал қилинг, сиздан бало даф бўлур», - деганларида, шуларни назарда тутганлар.

Баҳоуддин Нақшбанд икки марта ҳаж қилган. У 1389 йили вафот этади ва Қасри Орифонда дафн этилади.

Баҳоуддин Нақшбандга тарбия берган устозлар ўзларининг дунёкарашлари ва нуқтан назарларига кўра, икки гуруҳга мансуб бўлганлар:

1. Зоҳиран, у инсон билан бевосита мулоқотда бўлиб, таълим-тарбия берган устозлари.

2. Руҳан яқин бўлган устозларининг таълим-тарбиявий таъсири.

Биринчи гуруҳга мансуб бўлган мураббийлари сирасига Хожа Муҳаммад Бобойи Саммосий, Ҳалил ота, Саййид Амир Кулол, Ориф Диггароний, Қусам Шайх кабиларни киритиш мумкин.

Иккинчи гуруҳдаги устозлар сирасига Ҳаким ат-Термизий, Ҳаким ота Сулаймон Боқирғоний, Мансур Халлож-Боязид Бастомий, Абдулҳолик Ғиждувоний кабиларни киритиш мумкин.

Исломий-тасаввуфий таълимотнинг йирик намояндаси Юсуф Ҳамадонийдан таълим олган тўрт машхур халифалар: Хожа Ҳасан Андоқий,

Хожа Абдуллоҳ Барракий (Баркий), Хожа Аҳмад Яссавий (Яссавия тариқати таълимоти асосчиси) ва Хожа Абдулҳолик Ғиждувоний (Хожагон тариқати) кейинчалик нақшбандия тариқати асосчилари бўлганлар.

Баҳоуддин Нақшбанд ислом маънавиятида “Олтин силсила”нинг 17 занжирда туради (3-жадвал).

3-жадвал

**Баҳоуддин Нақшбанд тариқати силсиласи
(Силсилату-з-заҳаб- “Олтин силсила”)**

1.	Муҳаммад Алайҳиссалом
2.	Али ибн Абу Толиб
3.	Имоми Ҳасан
4.	Зайнулобиддин
5.	Муҳаммад Боқир
6.	Жаъфари Содик
7.	Абу Язид Бистомий
8.	Абулҳасан Ҳараконий
9.	Абулқосим Гургоний
10.	Абу Али Формадий (ваф. 470-1077 йй.)
11.	Хожа Юсуф Ҳамадоний (ваф. 535-1140 йй.)
12.	Абулҳолик Ғиждувоний (1103-575-1179 йй.)
13.	Хожа Ориф Ревгарий (ваф. 715-1317 йй.)
14.	Хожа Махмуд Анжир Фағнавий (ваф. 715-1317 йй.)
15.	Хожа Муҳаммад Бобон Саммосий (ваф. 755-1354 йй.)
16.	Сайид Амир Кулол (ваф. 772-1370 йй.)
17.	Баҳоуддин Нақшбанд (ваф. 718-1318-79-1389 йй.)

18.	Мавлоно Яъқуб Чархий
19.	Хожа Ахрор Валий (1404 - 1494)

Нақшбандия тариқати таълимоти ривожӣ йўлида жонбозлик қилганлар Алоуддин Аттор, Муҳаммад Порсо, Яъқуби Чархий, Алоуддин Гиждувонийлар Баҳоуддин Нақшбанднинг халифалари бўлганлар.

Инсониятни башарият ривожӣ йўлида фойда бериш руҳида тарбиялаш масаласи ҳамisha долзарб педагогик муаммолардан бири бўлиб келган ва бугунги кунгача ҳам давом этмоқда.

Баҳоуддин Нақшбанд халифаларидан бири Муҳаммад Порсонинг **«Рисолаи қудсийя»** («Муқаддас сўзлар ҳақида рисола») номли тошбосма манбаларини ўзбек тилига таржима қилишга ҳам муваффақ бўлди.

Ушбу асар Абу Райхон Беруний номидаги Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Шарқшунослик институтида сақланиб келмоқда. Муҳаммад Порсонинг **«Рисолаи қудсийя»** асарининг тошбосма нусхаси 41-85 арақларда сақланган бўлиб, (ҳиж. 1280 (мел. 1871) йил Ҳиндистон-Лакнав нашриётида чоп этилган.

«Муқаддас сўзлар ҳақида рисола» асари нақшбандия тариқатининг қудсий калималари (ақидалари)ни шарҳлашга бағишлангандир. Бу калима (ақида)лар Баҳоуддин Нақшбанднинг ўз оғзидан эшитилиб, ёзиб олинган бўлиб, Муҳаммад Порсо томонидан жамланган. Бу ҳақда Муҳаммад Порсонинг ўзи шундай дейди: «Бу сўзлар (Уларнинг) муборак оғизларидан чиққан сўзлардан бир томчисигина бўлиб, бу заиф банда ... бу қудсий калималардан баъзиларини садоқат ва иродат юзасидан табарруқона ва иршод сифатида қаламга олиб юрарди». Фахруддин Али Сафий «Рашаҳот» асарида бу ҳақида шундай дейди: «... Ҳазрати Хожа Муҳаммад Порсо к.с. ул ҳамма камолоти суворий ва маънавий била доимо хожаган қ.а. рисоаларидин ўзларида ҳамро сақлаб тутурлар, доимо ногузир турур андинким, «Рисолаи қудсийя»ни мутолаа этсунлар ва ҳамроҳ сақласунлар».

Муҳаммад Порсо ўзининг бу асарида, улуғвор устозининг қудсий калималарини келтирибгина қолмай, уларни шарҳлаб ҳам беради. Бу манба Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёти, унинг хизматлари ва маънавий оламини очиб бериши ҳамда нақшбандия тарикатининг асослари ҳақида маълумот бериши билан ҳам қимматлидир. «Рисолаи қудсийя»ни ўқиган ҳар бир кишида Оллоҳга нисбатан буюк муҳаббат, Муҳаммад Пайғамбар с.а.в.га нисбатан улуғ ҳурмат уйғонади, инсоний қалби ислом нури билан мунавварлашади, маънавий покланиш ҳис-туйғуси юрагини қоплайди.

Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандия тарикати маънавий ғоялари ва уларнинг хусусиятлари қўйидагича ифодаланади:

Биринчидан, Баҳоуддин Нақшбанднинг “Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин” (“Дил ба ёру, даст ба кор”) шиори нақшбандия тарикатининг инсонни ўз меҳнати билан ҳалол кун кўриш, ҳаёт кечиришга ундайди. Бунда тарикат йўлига кирган кишилар ўз оиласини обод қилиш, мамлакат фаровонлиги йўлида жонбозлик кўрсатиш, савдо-сотиқ билан шуғулланиш каби ҳуқуқларга эга бўлганлар. Шунинг учун ҳам бу тарикат тез ривожланиб, кенг тарқалган.

Нақшбандия тарикати ёш авлодга меҳнат тарбияси бериш имкониятларини кенгайтиради. Нақшбандия тарикатида касб-хунар орқали ҳалол лўқма топишга оид ибратли фикрлар баён қилинган. Алломанинг асосий талаби бўлган «Дил ба ёру, даст ба кор», яъни «Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин» шиори ҳам жисмоний баркамоллик, ҳам сабр-каноатни эгаллаш йўлидир. Унинг фикрича, бекорчилик инсонни тошбағир, тамбал қилади. Ҳалол меҳнат эса, қалбни юмшатади ва киши вужудини ҳаракатга келтириш орқали уни иллатлардан қутқариб, жисмонан баркамол қилади. Баҳоуддин Нақшбанд мазкур шиор орқали инсонни Оллоҳ меҳрини дилида жо қилиб, касб-хунар эгаллаш ва ҳалол меҳнат қилишга даъват этар экан, ҳалол турмушнинг калити меҳнатдир, деган хулосага келади. Ҳар қандай оғир ва машаққатли меҳнат ҳамда касб-хунар эгаллаш таъмағирлик, бировларнинг инъом-эҳсонига тобе бўлишидан афзалдир.

«Дил ба ёру, даст ба кор» – «Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин» шиори нақшбандия тариқатининг исломий-тасаввуфий оламидаги бутун йўналишлардан фарқ қиладиган томонларини очиб беради. Жумладан:

1. Исломий-тасаввуфий таълимоти оламида асосан дарвешлар бу дунё лаззатларидан воз кечиб, узлатда ғўшанишинлик ва таркидунёчилик билан машғул бўлиб, Оллоҳ васлига етишишнинг асосий йўли шу, деган тушунча билан яшаганлар. Баҳоуддин Нақшбанд эса, Оллоҳ васлига етишишнинг энг яқин йўли ҳалол меҳнат билан жамият ичида яшаб, Оллоҳни доимо қалбда нақшлаш лозим, деб тушунтирган. Демак, нақшбандия таълимотида таркидунёчилик таъқиқланган бўлиб, инсон фақат ўзининг ҳалол меҳнати билан яшаши керак, деган ғоя сингдирилган.

2. Инсон руҳий бойликка илм-маърифат ва касб-ҳунарни пухта эгаллаш орқали эришиш мумкин. Шу сабабли Баҳоуддин Нақшбанд илм-маърифат ва касб-ҳунар инсон маънавий камолоти ва жамият тараққиётига кучли таъсир этувчи восита эканлигини алоҳида таъкидлайди.

3. Баҳоуддин Нақшбанд фикрича, инсоннинг ҳаётда ўз ўрнини топиш ва яхши яшашга сабаб бўладиган биринчи омил – меҳнатсеварликдир. Баҳоуддин Нақшбанднинг ўзи ҳам том маънода, меҳнаткаш инсон бўлган. Нақшбанд таҳаллусининг яна бир маъноси, алломанинг кимхоббофлик касби билан шуғулланганлигидан далолат беради. «Мен ва отам кимхоббофлик касби билан машғул эдик ва ёшлар расмига мувофиқ алоҳида хонамиз бор эди.

Баҳоуддин Нақшбанднинг донолиги ҳам шундаки, у кишилик жамиятининг асосини моддий неъматлар учун бўлган ҳаракатларда, яъни, ижтимоий-фойдали меҳнатда, деб билади. Шу билан бир қаторда, **аллома, меҳнат билан шуғулланиш бутун дунё мушкулотларини енгил ва энг яхши инсоний фазилатларни эгаллаш учун калит эканлигини уқтиради.**

4. «Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин» шиори – инсон ўз ҳаётида юксак илоҳий нишон - қадриятга эга эканлигини, ана ўша нишон қадрият юксаклигидан туриб, унинг меъёрлари асосида, ҳатто **оғир дамларда ҳам**

ўзини йўқотмаслик, ўзини таниш, ўз-ўзини бошқара билиш, инсонийлик шаънини юксак тутиш, факат Оллоҳга илтижо қилиб, ҳамма қатори ҳалол меҳнат билан нафсини жиловлай олиш, ҳур, озод, эркин фикрли, эзгу амалга эга бўлган баркамол инсон бўлиш зарурлигини англатади.

5. “Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин” шиори инсонни эзгуликка даъват этади. Инсон ҳаётидаги асл мақсад, ҳалол меҳнат билан саодатга эришиш мумкинлигини англатади. У одамларни **нопоклик, беҳаёлик, ишёқмаслик, иккиюзламачилик, лоқайдлик ва муртадликдан узоқ бўлишга чақиради.** Шу маънода, “Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин” шиори аҳли башариятни меҳнатга ундовчи маънавий кадрият манбаидир.

6. «Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин» - шиори одамларнинг, ўзларининг буюк зот Инсон эканликларини англашлари, Оллоҳ берган неъматлардан оқилона фойдалана олишлари, ҳалол меҳнат билан жамият равнақиға ҳисса қўшишга бурчли эканликларини уқтиради. Демак, **накшбандия тариқатидаги «Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин»** шиори – инсоннинг покланиши ва камолотга эришуви асоси - эзгулик, яхшилик, саховатли бўлиш, жамиятга фойда келтириш, ҳалол меҳнат билан халқ мушкулени осон этиш каби ғояларни ифодалайди. Бу факат Оллоҳни қалбга жо этиб, такво қилиш билангина эмас, балки Оллоҳ ато қилган қўлни ҳалол меҳнат билан банд қилиш, яъни маълум касб-ҳунарни эгаллаб, фаровон жамият истиқболи учун фойда келтиришни вазифа қилиб қўяди.

7. «Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин» шиори – ҳар қандай экстремистик оқимларга қарши кураш қуроли бўла олади. **Бундай шиорни қалбига жо қилган одам юрт тинчлиги, эл фаровонлиги, жамият ривожини йўлида хизмат қила олади.**

Биз қуйидаги фикрларга асосланган ҳолда накшбандия тариқати таълимотининг “Дилинг Оллоҳда – қўлинг меҳнатда бўлсин” шиорида **педагогик қарашлар**” номли жадвални тавсия қиламиз (4-жадвал).

Накшбандия тариқати таълимотидаги “Дилинг Оллоҳда, кўлинг меҳнатда бўлсин шиори”да педагогик қарашлар	
1.	Ҳалол меҳнат билан жамиятда фидокор инсон бўлади
2.	Инсон илм-маърифат ва касб ҳунари орқали маънавий камолотга эришади
3.	Меҳнатсеварликни улуғлайди
4.	Инсон ўз-ўзини англайди ва бошқаради
5.	Ҳалол меҳнат салбий хислатлар (лоқайдлик, муртадлик, ишёқмаслик)дан қайтаради ва инсонни эзгуликка етаклайди.
6.	Эзгу сифатлар, ҳалоллик инсониятни халқ мушкулени осон қилишга чақиради, саховатли бўлишга ўргатади.
7.	Инсонни ислом экстремизми, фундаментализми ва терроризмга қарши курашга ундайди.

Накшбандия тариқатидагилар «зикри хуфия» билан ҳам шуғулланганлар. Дарҳақиқат, зикр (ёд олиш) нафакат инсонни инсон, балки унинг Оллоҳ олдидаги мавқеини ҳам ошириб, покиза ҳаёт тарзини таъминлайди. Шундай қилиб, Оллоҳни ёд этиш, уни қалбан зикр этиш инсоннинг Оллоҳга ҳақиқий яқинлашувини таъминлайди. Чунки, Оллоҳ йўлида фидоийлик, инсонларнинг ўзаро бир-бири, Ватани, оиласи, Оллоҳ яратган барча неъматларига нисбатан фидоийликка ўргатади. Оллоҳ йўлидаги ҳақиқий зикр (ишқ) – инсоннинг бир-бири, Ватан, ота-онаси, оиласи ва табиатнинг жонли ва жонсиз маҳсулига нисбатан меҳр-оқибат ҳосил қилади.

Накшбандия тариқатидаги зикри хуфия қуйидаги хислат ва фазилатларни ифодалайди:

1. Зикр амалларининг энг хайрлиси афзали, садақа ва закотдан ҳам устунроқдир, у энг юксак даражага чиқарадиган ибодат бўлиб, «ишкуллох» ҳосил қилади. «Ишкуллох» - олий муҳаббат бўлиб, унинг соҳиби эса барча кишиларга, табиатга, бутун борлик ва унинг маҳсулига ҳам ҳақиқий муҳаббат назари билан қарайди. Унинг қалби фақат ижобий фазилат, хислатларга бой бўлади. Бундай инсонлар кундалик ҳаётларида ҳам ҳалол турмуш кечириш йўлини тутиб, ҳар бир нарса ҳодисанинг кадр-қимматини чуқур англаб етганлари боис, атрофдагиларга ўз ҳаётларини бағишлай оладилар.

2. Ҳақиқий қалб зикри зокир(инсон)ни хуш хулқ-атвор, олижаноб, гўзал муомала ва муносабат соҳибига айлантириб, уни нафсоний талаблардан ғолиб қилади.

3. Ижтимоий-дунёвий нуқтаи назардан, инсоний мулоқот: (муомала, муносабатда) ёлғончилик, товламачилик, зуғум қилиш, ҳасадгўйлик, очкўзлик каби барча салбий хислатларга барҳам бериб, ёмон тўда ва гуруҳларга қўшилишдан сақлайди.

4. Диний нуқтаи назардан, зикр инсондаги ғафлатни йўқотиб, унинг қалбида Оллоҳ қалъасини ҳосил қилади.

5. Ижтимоий-руҳий нуқтаи назардан, зикри хуфия хотирани ёмон, салбий тасаввурлардан озод этади. Инсонни ўз-ўзини англай билиш, бошқара олишга ўргатади.

6. Зикри хуфия. Уни ҳар қандай вақт ва шароитда ҳеч кимга ҳалақат бермай амалга оширишга имкон беради.

Шундай қилиб, зикри хуфия хислатлари инсон фаоллигини юксалтириб, уни нафақат жисмоний, балки маънавий жиҳатдан ҳам соғломлаштириб, унга янги ижобий фазилатлар соҳиби бўлиш имконини беради ва маънавиятли шахс бўлиб етишиши учун хизмат қилади.

Қуйида шу фикрларга асосланган ҳолда, “Накшбандия

тариқатидаги зикри хуфиянинг фазилатлари” андозаларини тавсия қиламиз (5-жадвал).

5-жадвал

Накшбандия тариқати таълимотидаги “зикри хуфия”ни фазилатлари
1) Ҳалол меҳнати ила инсоният, табиат, бутун борлиққа муҳаббат назари билан қарайди, ҳор бир дақиқани кадрига этади; ўзи эмас, ўзгалар манфаати учун қайғуради.
2) Инсон яхши хулқ-атвор, гўзал муомала, муносабат соҳибига айланади, нафсоний талабларни енгади
3) Барча салбий ҳислатлар (ёлғончилик, товламачилик, зулм қилиш ҳасад, гина қудурат)дан сақлайди
4) Ёмон тўда ва гуруҳларга қўшилишни олдини олади, ғафлатдан уйғотади
5) Хотирани ёмон, салбий тасаввурлардан озод қилади, инсон ўз-ўзини бошқаради
6) Оллоҳ ёди ила ҳалол меҳнати билан ҷамият ривож, юрт тинчлиги учун ўз ҳиссани қўшади.

Дилида қалб зикрини ҳосил қила олган кишиларга Оллоҳ инояти билан унинг дарвозалари очилиб, унинг нуридан ва «Ҳол» илми (ботин илми, илми ладуний)дан баҳраманд қилади ва улуг мартаба, мавқеъ инъом этади. Шу боисдан ҳам, накшбандия тариқати таълимотидаги «зикри хуфия» хусусиятларидан хабардор бўлиш ҳозирги замон кишиси, жумладан, талабалар маънавиятини шакллантиришда қимматли воситадир. Баҳоуддин Накшбанднинг ўзи зикри хуфия ва «илм ҳол» юксаклиги ва муваффақияти хусусида шундай деб ёзган эди:

“Қўплаб толиблар комилу-мукаммаллардан тарбият ва қабул назарини топар эдилар, суҳбатларининг ишоратига ва хизматларининг саодатига

эришар эдилар. Улар бундай зотларнинг илм нури ва ҳол билимларидан насиба оладилар, уларнинг тасаввуфдаги насаблари ва ботинлари туфайли раънақлари улуг ва зиёда бўларди”.

Накшбандия тариқатининг **учинчи** хусусияти шундан иборатки, мазкур тариқатга кирган шахслар, валийларда бемордан касалликни тортиб олиб, сўнг бу иллатни ўзларидан чиқариб ташлаш қуввати мавжуд эди. Бошқа тариқатларда эса, касалликни тортиб олиб уни қайта хайдаб юбориш қуввати бўлмаган.

Накшбандия тариқатининг **тўртинчи** хусусияти шундаки, ушбу тариқатидаги авлиёлар кароматфурушликка кескин қарши бўлганлар. Бунда **шогирдининг асосий мақсади - маънавий ва рухий покланиш, Оллоҳга руҳан етишиш ва ваҳдат ҳосил қилишдан иборат**. Баҳоуддин Накшбанд мусулмонлар оғир ҳолатга тушиб қолгандагина каромат кўрсатишни лозим топганлар. Бошқа ҳолларда эса шогирдларини ўз илму ҳунарига кизиктириш ёки уларга намуна бўлиш, тарбиялаш мақсадидагина бу ишга қўл урганлар. Бу ўринда устоз-шогирд муносабатлари етакчи ўринда туради. Бу ҳақда «Рисолаи қудсийа»да шундай дейилади:

«Аммо маърифат камолоти ва одоб камоли шуни такозо қиладикки, ўшал махбуб ўз иродасини Ҳақ субҳонаҳу ва таъолонинг иродасига тобе қилмоғи лозим. Ҳақ иродасини ўз ифодасига тобе қилмаслиги керакки, Он ҳазрат табъият (тобелик)ка сазовор эмас, бордию бу сифат ундун зуҳурга келса, беихтиёр зуҳурга келади, демак, уни хоҳишдан қайтармок лозим».

«Авлиёда Оллоҳдан етган қудрат бўлгани учун,

Отилган ўқни йўлдан қайтара олади».

Накшбандия тариқати таълимоти ўн битта қоида ва «Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин» шиоридан иборат. Бу қоидаларнинг тўрттаси «Хуш дар дам», «Назар бар кадам», «Сафар дар Ватан», «Хилват дар анжуман» Юсуф Ҳамадонийга, «Ёдқард», «Бозгашт», «Нигоҳдошт», «Ёддошт» қоидалари Абдулҳолиқ Ғиждувонийга «Вукуфи замоний», «Вукуфи аладий», «Вукуфи қалбий» қоидалари Баҳоуддин Накшбандга хосдир.

1. Ҳуш дар дам қондаси. Унинг мазмунини биринчидан, Оллоҳга бевосита ибодат қилиш жараёнида унга яқинлашишнинг бир шarti сифатида **инсон ўзининг ҳар бир нафасидан огоҳ бўлиши, ғафлатда қолмаслиги, иккинчидан, инсон ҳаёти давомида юриш-туриши, ҳулқ-атвори, ҳар бир ҳаракатидан хабардор бўлиши, нуқсонга йўл қўймаслиги талаб этилади.**

«Ҳуш дар дам» қондаси ўз даври, ҳаётига шукроналик, бориға қаноат қилиш, барча нарсаларни кадрлашга ундайди. Бунинг натижасида **инсон ғафлатга ботмайди, ҳушёр тортади.** Бу ҳақида Баҳоуддин Накшбанд томонидан шундай баён қилинади: “... Бу йўлдаги ҳақиқий талаб мукаммал ҳаракатдан иборат бўлиб, у бандани беқарор ва беором қилади”.

Қўриниб турибдики, «Ҳуш дар дам» қондаси ҳар бир кишидан ҳушёр бўлиш, жамиятда ўрнатилган ахлоқ-одоб қондалари доирасида ўзини-ўзи бошқаришни талаб этади.

Мазкур тариқат таълимотининг “Ҳуш дар дам” қондаси ҳар бир шахсни ҳидоятга чорловчи мукаммал чакирикдир. Унга амал қилиш натижасида ҳар бир инсон ўз ҳаёти давомида нуқсонлардан холи бўлади, юксак ахлоқ сифатларни ўзида сингдиради. Унинг ички дунёси эса, ғафлатдан холи бўлиб, мукаммаллашади. У руҳан эркин шахс сифатида фаолият кўрсатади. Бундай заковатли, ҳаётнинг ҳар бир дақиқасини кадрлай оладиган ва ҳар бир вазиятни тўғри баҳолай оладиган кишиларнинг хатти-ҳаракатлари, атрофдагилар билан муносабатлари барқарор ҳамда умуминсоний ахлоқ меъёрлари доирасида бўлади. Бу шахс маънавиятини юксалтиришнинг муҳим омилidir.

2. Назар бар қадам - бу қоида доирасида инсон ўзининг ҳар бир қадами ва хатти-ҳаракатидан огоҳ бўлиши, юриш-туриши, ҳаёти давомида ўз номига доғ туширадиган нолойиқ, ҳаром ишларга қўл урмаслиги ва ўз эътиборини инсонийликка ёт нарсалар билан чалғитмаслиги тақозо қилинади.

Юқоридаги ҳар иккала қоида талаблари ўзаро мутаносиб ва узвий характерга эга бўлиб, улар биргаликда талабалар маънавиятини

шакллантиришда муҳим восита бўла олади.

Мазкур қондалар «назар» - «нигоҳ», «қараш ва қадам» - йўл юрмоқ, оёқ қўймоқ сўзларидан олинган бўлиб, айнан нигоҳ қадамга қаратилган бўлиши лозимлигини уқтиради. Бу қондаларда жуда чуқур ҳаётий фалсафага эга бўлган мазмун ҳам ифодаланган.

Ташқи томондан таҳлил қилганда, «Назар бар қадам» қондаси ҳақиқат йўлидан боровчи шогирднинг нуқтан назарлари, қарашлари, ҳаётий эътиқодларини хатти-ҳаракатлари билан уйғунлаштиришлари лозимлиги таъкидланади. Демак, **ҳар бир толиби илм ўзига эътиборли бўлиши, ўз хатти-ҳаракатлари ва қўйган қадами учун масъуллиги уқтирилади.**

Ички томондан эса, инсоннинг хатти-ҳаракатлари уни ҳақиқат сари йўналтирувчи восита эканлиги таъкидланади.

Бу қондага амал қилиш натижасида инсон сабр-бардошли бўлиш, эҳтиросларини тия олишга ўрганади. **Инсондаги сабр шундай кўникмаки, у шахсни мақсад сари йўналтиради.**

Нақшбандия таълимоти «Назар бар қадам» қондаси орқали шундай таълим берадики, инсон намунали хулққа эришиши учун унинг қалби пок бўлиши керак. Бунинг учун инсоннинг кўзи нопок нарсаларга қаратилмаслиги, тили ноўрин сўзларни айтмаслиги, қулоғи ёмон сўзлар, гийбатларни эшитмаслиги, қўл нопок ҳаракатларни амалга оширмаслиги керак.

Нақшбандия тариқатининг мазкур қондаси педагогик жиҳатдан яна шуниси билан қимматлики, унда инсон ўз мақсадидан чекинмаслиги, улуг мақсадларни назаридан қочирмаслиги талаб этилади.

Инсон ҳаёти давомида унинг ҳар бир қадами мақсад сари яқинлаштириши лозим. Агар инсон тўсиқлар, қийинчиликларга учраганда ўз олдида қўйган мақсадидан чекинса, у мазкур мақсадга ҳеч қачон эриша олмайди. Шунинг учун ҳам, инсон ўз мақсадлари йўлида собитқадам бўлиши лозимлигини аллома алоҳида уқтириб ўтади. Айни вақтда «Назар бар қадам» қондасига амал қилиш, мутассил қучли

назорат оркали, иродавий зўр беришлар билан инсонни ўз мақсадига эришишига чорлайди.

Ўз мақсадига эришиши натижасида инсон қалби ва руҳи роҳатланади, унда шукроналик хисси кучаяди. Бу ўз навбатида унга янгича куч, кўтаринки ҳолат бағишлаб, эзгу хатти-ҳаракатлари кўламини кенгайтиради. Инсон назарининг нуқсонлардан холи бўлиши натижасида, унинг қалби ва руҳияти ҳузур-ҳаловат топади.

«Назар бар қадам» қондаси талабаларга юриш-туриш, ўз хатти-ҳаракатларига нигоҳ ташлаш одобини ўргатади. Бу ҳақида нақшбандшунос олима Г.Наврўзова шундай ёзади: «Хожа Али Ромитоний Ҳакка етиш учун кўзни асраш зарур» деб ҳисоблаган ва «Рисолаи ҳазрат Азизон»да қуйидагиларни таъкидлаган эди: «...Кўз одобини қуйидагича баён этганлар: «Агар кўзнинг одоби нечта деб сўрасалар, иккита деб айт. **Биринчидан**, кўзни тўрт нарсани кўришидан сақлаш керак. **Иккинчидан**, тўрт нарсани кўришга кўзни очиш керак. Агар кўз кўриши лозим бўлган тўрт нарса нима деб сўрасалар, айтгил, йўлни кўриб, қадамни қўйишни мулоҳаза қилиш учун аввал йўлга қараш керак. **Учинчидан**, ибратли нарсаларга кўзни очиб қараш керак, токи фойдали сабоқ олсин...».

Агар кўзни беркитиш зарур бўлган нарсалар қайси деб сўрасалар, айтгил, **биринчидан**, кўзни номахрамни кўришдан манъ этмоқ керак. **Иккинчидан**, кўзни шахват қўзғовчи суратлардан асраш керак, аммо, биров поклик юзасидан бошқа бировга ва ё яхши суратга қараса, бунда ҳеч зиён йўқдир.

Учинчидан, кўзни ўзгалар айбини кўришдан асраш керак, зеро, бировлардан айб излаш энг ёмон ҳислатдир:

Тўртинчидан, кўзни бировга ҳақорат назари билан қарашдан асрагил. Ўзгаларни камситиш, мазах қилиш, ожизалар устидан қулишдан сақлан. Чунки, ҳеч ким нуқсондан холи эмас.

«Оёқ одоби тўғрисида ҳам шундай фикрлар ёзилган, агар оёқнинг одоби нечта, деб сўрасалар, иккита деб айтгил. Биринчидан, учта жойга бориш,

иккинчидан, учта жойга бормасликдан сақланиш. Гар борилишга лозим бўлган мавзё (жойлар) қайсидир, деб сўрасалар, айтгил, биринчидан, хайрли жойга бориш, иккинчидан, қабрлар ва қалблар зиёратига бориш, бирор гунохкорнинг шарофати ёхуд беморнинг оёдатига бориш ёки жабру-зулми дафъ этиш учун қадам ташлаш ...

Агар борилиши манъ этиладиган жойлар қайси, деб сўрасалар, айтгил: биринчидан, золимлар ва харомхўрлар уйига бормаслик, иккинчидан, киморхона ва харобат каби нолойик ва тухмат жойларга бормаслик, учинчидан, номахрамлар орқасидан қадам ташламаслик».

Қўриниб турибдики, нақшбандия таълимотининг «Назар бар қадам» қондаси, инсонни Ўз-Ўзини англаш ва Ўз фаолиятини назорат қилишга ундайди. Бу ҳақда «Рисолаи кудсиййа»да қуйидагича баён қилинган:

«Сенинг хижобинг сенинг вужудинг эмас, дафъ нафсака ва таъол (нафсингни қўй ва олдимга кел)». Ўзингни эшик олдида келтир, сўнг, дер эдилар.

«Вужудингдан Ўзга хижоб йўқ», ёки;

“Ўртамиёна йўл тутиш тўғри йўлдир. Бу йўлда унга нимаики тўсиқ бўлса, уни йўлдан олиб ташласин, чунки озод дилсиз бу йўлда юриб бўлмайди. Бу йўлга кирган одам таҳорат қилган одамга ўхшайди, энди унга иктидо қилиш учун имон керак, бу имон исломий-тасаввуфий соҳиби пирдир... Ҳақ йўл битта, бузук йўл мингта”.

Демак, “Назар бар қадам” қондаси қалб ва имон поклигидир. Бундай қалб назоратига эга бўлган кишилар Ўз ҳаётини фаолиятларида хатоликка йўл қўймайдилар.

Бундай бунёдкор ғоялар ёш авлодни қалби, хатти-ҳаракатларини назорат қилишга чорлайди. Ўз ҳаёти фаровонлиги ва жамият манфаатлари йўлида хизмат қилишга ундайди.

3. «Сафар дар Ватан» – қондаси ботинан сафар, ахлоқни поклаш, шогирд одамийлик табиатида сафар қилиш, яъни ёмонликдан яхшилик сари юришдир. Бу талабаларнинг ҳаёт даражасини ўрганиш, билимини ошириш,

ғам-андухга берилмасликка ундайди.

«Сафар дар Ватан» қондаси, ички чуқур руҳий ҳаракат бўлиб, у шундай амалий-абстракт ҳаракатдирки, ўз йўлида инсоннинг барча ёмон сифати ва иллатларини унга намоён қилиш йўли билан англатади ҳамда кишини ундан халос қилишга хизмат қилади. Шунингдек, у шахснинг жамики яхши хислатларни эгаллашини талаб қилади.

Бунда солиқ (шоғирд)нинг ўз табиатига сафари тушунилади. Унинг башарий сифатлардан малакий (фаришталар) сафарига, яъни ёмон иллатлар кибр ҳасад, ужд, риё, бахилликдан яхши сифатлар муҳаббат, ихлос, тўғри сўзлик, эътиқодга сафар қилиш, уни эгаллашдан иборатир.

Баҳоуддин Накшбанд таълимотининг «Сафар дар Ватан» қондасини тавсифлашда қуйидаги рубоий алоҳида аҳамиятга эга:

«Ё раб, огиз бўлатуриб, огизсиз кулмоқ,

Кўзсиз бутун жаҳонни кўриб турмоқ нақадар соз.

Ўтирган кўйи жаҳонни кезмоқ.

Оёкка захмат етказмай, сафар қилмоқ нақадар соз».

Бу ҳолатни қуйидагича шарҳлаш мумкин: Мутасаввифларнинг иборалари билан айтганда, ҳар бир одам икки оламдан иборат, жисм танда мужассамланган фардий алоҳида олам - «кичик олам» - олами асгар ва ички ботиний руҳий олам эса, «бутун олам» олами бокийдир. «Олами асгар» - жисм, вужуд билан боғлиқ, у муайян вақтда туғилади ва маълум вақт ўтгач тугайди, яъни йўқолади. Агар олам ички томонини англай олса ёки «олами асгар», «олами акбар»ни англай олса, у тақдирда фардий онг бокий рух даражасига етиб унга қўшилиб, мужассамлашади. Шу тариқа фардий онг ва рух абадийлашади.

Руҳий оламини тушуна олмаган, унга интиҳол этмайдиган одам, ўлиmidан кейин уйқу ҳолатига тушади. Сўфийлар қарашича, туш кўриш ҳам икки ҳолатнинг мужассамлашувидир. Бироқ, одамлар хусусиятини самовий руҳлар назари билан кузатиш, кўриш – инсон учун фароғат ҳолатидир.

Нақшбандия таълимотидаги «Сафар дар Ватан» қондасининг

ғоялари шундан иборатки, мазкур қондага амал қилиш натижасида инсон ёмон иллатлардан воз кечиб, яхши сифатларга эришади. Шу орқали инсон муқаммалликка интилади, гуноҳлардан фориғ бўлишга ҳаракат қилади. Оллохни билиш, у яратган оламни идрок этиш - Унга яқинлашиш демакдир. Эгуликларда Оллох жамоли, сифати, хислатлари мужассамлашган бўлади. Бу қонда инсонни ботиний-маънавий олам сафарига чорлайди.

Инсон қалби ғўзалликка интилар экан, меҳнат қилиш, маълум касбий фаолият жараёнида ҳам бундай эзгу хислатларни эгаллаши мумкин.

Бу ҳақда Муҳаммад Порсонинг «Рисолаи қудсийа» асарида, мазкур қонданинг талаблари қуйидагича баён қилинган: «Шартлардан яна бошқалари шуки, талабда содиқ бўлсин, талаб ва сулук йўлини қидиришда унга камол ҳосил бўлсин, токи уни нима нарса сулукдан қайтарса ва унга моне бўлса, шу нарсадан даҳшатга тушсин ва ундан қочсин».

Демак, нақшбандия таълимотининг “Сафар дар Ватан” қондаси ўз моҳиятига кўра, инсоннинг ички дунёсини поклашни тақозо этиб, ундаги нуқсонлардан ҳоли бўлишини талаб қилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, инсон ақл-заковатининг ривожини жамият таракқиёти маҳсули эканлиги, жамият ҳаётидаги ўзгаришлар унга муайян таъсир кўрсатишини ифодалайди. Шунинг учун ҳам, ҳозирги замон кишиси тафаккури исломий-тасаввуфий таълимот тариқати яратувчилари яшаган замон кишилари тафаккуридан кескин фарқ қилади. Бугунги кунда илм-фан, техника, ахборотлар оқимининг жадаллашуви (радио, телевидение, китоб, газета-журналлар, компьютер алоқалари ва б.) инсон дунёкараши ривожига салмоқли таъсир кўрсатмоқда.

Бундай ривожланиш халқимизнинг тарихий маънавий меросини ҳар томонлама чуқур ўрганиш натижасида, умуминсонийлик ва миллийлик касб этади. Бунинг учун уларни чуқур таҳлил қилиш ва давр талабларига жавоб берадиган талабаларнинг маънавий эҳтиёжларини қондиришга хизмат қиладиган ғояларни таълим-тарбия

тизимига олиб киришни тақозо қилмоқда.

Нақшбандия таълимотининг мазкур қондаси, бугунги кунда талабалар учун ҳам жуда катта маънавий-маърифий аҳамиятга эга. Мазкур қондага амал қилган талабалар покиза қалбли, имон-эътиқодли, инсоний фазилятларга эга бўладилар.

4. «Хилват дар анжуман» - қондаси халққа яқинлашиш, уларнинг дарди, қувончига шерик бўлишга ундайди. Баҳоуддин Нақшбанд ривожлантирган нақшбандия тариқатининг асосини, бош вазифасини халққа хизмат қилиш ғояси ташкил этади.

Халқ ва жамиятга хизмат қилишни муқаддас бурч даражасида тарғиб қилган мазкур тариқат намояндалари бу хислат инсонни Оллоҳга яқинлаштиради, деб ҳисоблайдилар.

Жамиятга хизмат қилиш, таркидунё (ҳаётдан кочиш) ўрнига жамият ва халқ манфаатларини қондириш, илм сирларини эгаллаш, инсоният бахти учун курашиш ва кишиларни турли зулмлардан химоя қилиш шогирднинг улуг фазиляти эканлиги уқтирилади.

Баҳоуддин Нақшбанд маънавий устози Абдулҳолик Ғиждувоний изидан бориб, хилват ва симоъни анжуманда суҳбат билан алмаштирар экан, бу ғояни ўз тариқатининг мағзи сифатида эътироф этади.

Алишер Навоийнинг «Насойим-ул муҳаббат» асарида, шу қонда тўғрисида унга боғлиқ масалалар юзасидан Баҳоуддин Нақшбанднинг берган жавоблари баён қилинади:

«Яна алардан сўрадилар: - Сизнинг тариқатингизда зикри жаҳр ва хилват ва симоъ бўлур? Дедиларки: бўлмас» .

Баҳоуддин Нақшбанд бу жавоби билан зикрни, яъни Оллоҳ номини тилга олиш «жаҳр» - баланд овоз билан зикр тушиш, ибодат қилиш, «хилват» - одамлардан холи жойда ёлғизликда умр ўтказиш, «симоъ» - ашула, мусика орқали амалга оширмаслигини таъкидлайди. Шунинг учун бундай ҳолатларни ўз тариқатида қабул қилиб бўлмайдиган ҳолат, деб ҳисоблайди.

«Яна сўрадиларки: Сизнинг тариқатингиз биноси не ишгадур? Дедиларки, «Анжуманда хилват: зохир юзасидан халқ билан ва ботин тарафидир Ҳақ субҳонаху ва таоло била», яъни бу ерда ташқаридан караганда мажлис иштирокчилари билан суҳбатда бўлсангиз ҳам калбингизда доимо Оллоҳни сақлаш, демакдир.

Умуман олганда, нақшбандия тариқати асос солган «Хилват дар анжуман» қондаси мазкур таълимот намояндалари томонидан ривожлантирилиб, мукаммаллаштирилган.

Баҳоуддин Нақшбанд устозлари ғояларини ривожлантириб, хилватдаги ҳаётдан воз кечиш ижтимоий ҳаёт, жамият манфаатлари йўлида фаол ҳаракат килиш зарурлигини кўрсатади.

«Навоий ёзади: Нақшбанд дер эмишларки, бизнинг тарикимиз суҳбатдир ва хилватда шуҳраттур ва шуҳратда офат». Нима учун хилватда шуҳрат?» Чунки таркидунё этиб хилватда ўтириб, бутун умрини тоат-ибодатга бағишлаш – Оллоҳ одамлар олдида шуҳрат қозонишнинг, яъни тариқат қоралаган манфаатпарастликнинг бир туридир».

Бу ўринда инсонларнинг жамъ бўлиши, бир-бирлари билан фикр алмашишлари, маърифат орттиришнинг фойдаси катта эканлиги таъкидланади. Ташқи тарафдан анжуман, яъни одамлар даврасида яшаб ўзида фазлу-карамидан келиб чиқадиган барча яхши фазилатларни намоён эта оладиган феъл-атвор, Оллоҳ учун хилват яратишни тарғиб этади. Бу хилват анжуман (халқ) ичида яратилишининг моҳияти шундаки, инсон ўзида бошқаларга нисбатан ҳалол ва олижаноб муносабатлар, Оллоҳ ато қилган барча жонзот, ўсимлик, инсониятга нисбатан меҳр-окибатли, шафкатли муносабатларини намоён қила олмас экан, у Оллоҳни сева олмайди ва унинг Оллоҳга қилган ибодати кўз бўямачиликка айланади.

«Хилват дар анжуман» қондаси, меҳр билан ҳақиқий ибодатга эришиш учун аввал зоҳиран халқ билан бирга бўлиш, шу орқали ўзини тарбиялаш ҳамда жамият аъзолари ва атроф-муҳитга фойда келтириши, ўзини бошқара олиши, ботинан Оллоҳ билан бўлиб, унга покиза қалб

билан ибодат қилиши лозимлиги уқтирилади. Бу ҳақда «Рисолаи қудсийа»да шундай фикр билдирилади: «Бу тариқат (йўлда) ботин нисбати шундай: мало (одамлар ичи)да жамиъят (йигноқлик). Бунда тафрика (яъни паришонлик) ҳолати хилватдагидан кўпроқ бўлади. Жамиъят (йигноқлик) ҳолати бир жавҳарга ўхшайдики, у қанча яширин бўлса, жавҳарлик моҳияти шунча мусаффолашаверади».

Ҳақиқатан ҳам, «Хилват дар анжуман» қондасига етишган инсонларнинг қалбида шундай Оллоҳ ёни жилоланган бўладики, уларни ҳар қандай моддий эҳтиёжлар ҳам маънавий бойликларни эгаллаш ва халққа хизмат қилишдан чалғита олмайди.

Инсон ўз ҳаёти давомида турлича дунёкарашга эга бўлган одамлар билан мулоқотда бўлиб туради. Бу мулоқот қаерда бўлишидан қатъи назар, авваламбор, ҳалоллик, тўғрисиўзлик асосига қурилиши лозим. Акс ҳолда инсоннинг қалби, нотўғри хатти-ҳаракат, нопокликдан булғанади. Бу ҳолат такрорланаверса, инсон нопок йўлга қиради ва ўзининг талабларидан қелиб қиқиб, эҳтирослари қулига айланади. Ундаги гўзал, эзгу фазилатлар чекиниб, барҳам топа бошлайди.

Шунинг учун ҳам таълим-тарбия жараёнида ҳар бир талаба ўзининг адолатли, астойдил ҳаракатлари билан тенгдошлари орасида ўз ўрнини топиши лозим.

Юқоридаги тўрт қоидага Абдулҳолик Ғиждувоний томонидан киритилган тўртта қоида (талаб) ҳам қўшилади:

5. Ёдқард – (ёдга олиш). Бу тил ёки дил зикри ҳисобланади. Нақшбандия таълимоти инсоннинг баркамоллик даражасига кўтарилиши ўз-ўзини идора этиши ва кундалик ҳаракатларини тартибга солиши, назорат этиши орқали, бу тариқатнинг «Ёдқард» қондасига амал қилишини таъкидлайди.

Бу қоида ўзида икки йўналишни мужассамлаштиради. Бир томондан, ботиний, яъни Оллоҳни англаб, Уни қалбига муҳрлаш; иккинчи томондан, инсоннинг пок бўлиши, ахлокий меъёрларга амал қилишини назарда тутати.

«Ёдкард» – тил зикри, қалб зикри эканлиги ҳақида Муҳаммад Порсо томонидан шундай фикр юритилади:

«Ҳазрати Хожамиз, Оллоҳ руҳларини муқаддас қилсин, «азқарқум» маъноси ҳақида буюрадилар: «Ҳақ субҳаноҳу зикр бобида бандага тавфиқ ёр қилган». Бу қуйидаги мартабалардаги, зикр (асосан) тил зикри, руҳ зикри, сир зикридир. Дилнинг ҳафий (хуфя) зикри, жисмоний ва руҳоний каби оламнинг воситасидир. Руҳ - дил ва сир оламининг воситачиси. Сир мартабаси авлиёлар назарида руҳ ва қалб мартабасидин юксакроқ».

Ёки:

«Ҳақиқатан ҳафий (хуфя) ва сир зикри биттадир».

«Дил табиати эса жисмоний ва руҳий нақшларнинг барчасидан мусоффо бўлади».

«Тил зикридан қўзланган мақсад руҳоний ва жисмоний қучларнинг барчасига тўлиқ юзланиш бўлиб, у орқали барча фикрлар қувилади».

Шунингдек:

«...Тил зикри қалб зикри ўқий олиш малакасини ҳосил қилиш алифбодан таълим беришга ўхшагандир. Муаллим доно бўлиб, содиқ толибда йўлнинг истеъдодини топса, биринчи қадамдаёқ уни оладиган қилиб қўяди ва ёддашт мартабасига алифбонинг қийинчилигисиз етказди. Аммо толибларнинг қўпи шундай кишиларки, уларни тил зикри дил зикридан аввал ёддоштга далолат қилиш «уч» ва «томга қўн» деб айтиш билан тенгдир».

Дарҳақиқат, **нақшбандия тариқати таълимотидаги «Ёдкард» қондаси талабаларга ўз-ўзларини англай олишлари, бошқара билишлари орқали билимдонликка эришиш йўлини кўрсатади. Бунинг натижасида инсон кўркув, нафс, турли ғамлар, ҳаёт изтироблари ҳамда ўз «мен»идан устун келади.**

Иккинчи томондан, инсон бу қоидага амал қилиши орқали ўзини моддий таъсирлар ва салбий иллатлардан ҳимоя қилади. Бу эса, ҳозирги даврда талабаларни экстремистик ҳамда террорчи гуруҳлар таъсиридан ҳимоялашга хизмат қилади. Бу ўз навбатида талабаларнинг маънавий-руҳий ҳамда

жисмоний жиҳатдан баркамолликка эришишларини таъминлайди.

6. Бозгашт – (бошга қайтиш), бу инсоннинг турли салбий фикрлардан халос бўлиши, ўз дилини поклашга интилиши демакдир. Мазкур қоида инсоннинг ўз фикрини марказлаштиришига кўмаклашади.

Бозгашт қоидаси ботиний ва зоҳирий маъноларга эга. Ботиний жиҳатдан Оллоҳни ёдлаш ва қалбан Унга қайтишни англатади.

Зоҳирий жиҳатдан эса, инсонни у муайян вазифани бажараётганда чалгитмаслик, диққат-эътиборини бўлмаслик ва ўзига талабчан бўлишга ундайди. Талабаларни ўз мақсадларига эришиш учун кийинчиликлардан қўчимасликка қорлайди.

Бу ҳақда Абдулҳолик Ғиждувоний шундай ўғит берганлар:

“... Зикрни бошловчи бу бозгашт сўзларини айтаётган пайтда чин дилдан бўлмаётганини сезса ҳам, бироқ уни айтишни тарк этмасин бора-бора у ҳақиқатга айланиб, таъсири зоҳир бўлади”.

Бу билан аллома, инсон ҳам ботинан, ҳам зоҳиран чин дилдан ҳаракат қилиши, иродали бўлиши, ўз ҳаёти ва жамият ҳаётига муносиб ҳисса қўшиши лозимлигини уқтиради.

Демак, “**Бозгашт**” қоидаси талабаларни адашмаслик, ўз хатоларини тузатиш, ҳар доим олдинга қараб интилишга ундайди.

7. “Нигоҳдошт” - қоидаси (саклаш) демакдир. **Инсон ҳар хил ёмон фикрлардан халос бўлиши, ҳаёлини ноҳуш нарсаларга қаратмаслиги лозимлигини ифодалайди. Бунда ҳаёл қуввати ўз амалида қолиш малакасини ҳосил қилади. Инсон ўз-ўзини билиши, бошқара олиши, ўз-ўзини тартибга солишини англатади.** Шунинг учун ҳам исломий-тасаввуфий аҳли, жумладан, Баҳоуддин Нақшбанд таълимоти бугунги кун таълим-тарбия тизими учун таъсирчан педагогик восита ва беқиёс аҳамиятга эга тарихий-маърифий манба ҳисобланади. Бу ҳақида Муҳаммад Порсо «Рисолаи қудсийа»да қуйидагиларни баён қилади:

«Маърифат аҳли нимани кўрсалар ўзларида кўрадилар, ниманики танисалар ўзларида танийдилар, уларнинг ҳаёлотини ўз вужудлари ичидадир...

Сизларнинг ўзларингиздадир, аё, кўрмаяпсизларми? Кимки ўзини таниса, демак, у Парвардигорини танийди».

Нақшбандия таълимотининг қоидаларидан бири «Нигоҳдошт» қондаси инсонни ички - ботиний ҳамда ташқи - зохирий баркамолликка эришиш йўлида кучли хушёрлик, огохлик билан ҳар хил ноўрин фикрлардан ҳалос бўлишни талаб қилади. Оллоҳ ёди билан жамият равақи учун фидойи инсон бўлишга чакиради. Нигоҳдошт қондаси – **инсон нигоҳини маълум нарсга узоқ вақт сақлай олиши унда хотирасини жамлаш имконини беради. Хотира, диққат-эътиборни жамлай олиши инсон ўз устида тинимсиз ҳаракат қилиши билан нияти, мақсадига эришишни намоён қилади.**

Демак, инсон ўз мақсадига эришиши учун нигоҳни жамлаши, хотирани ҳар хил ёмон фикрлардан ҳалос қилиши лозим. Нақшбандия тариқати қоидаларидан бири - хотирани сақлашдир. Хотира тўрт хил бўлади: а) раҳмоний хотира; б) малаконий (фаришталарга хос) хотира; в) шайтоний хотира - гуноҳ ишларга рағбат қилиш; г) нафсоний хотира - шаҳватга берилиш.

Демак, толиб (шогирд) нигоҳдошт қондасига амал қилиши учун бундай чалғитувчи хотиралардан ҳалос бўлиши керак. Бундай ёмон фикрлардан ҳалос бўлгандагина инсон ўз олдида қўйган мақсадига эриша олади. Бу ҳақда аллома Баҳоуддин Нақшбанднинг шундай ўғит беради:

“Ҳар бир алломанинг руҳи бу - ният, агар ният бўлмаса умид йўқ бўлса, ҳеч бир амал, бордию касбда бўлса ҳам, ҳеч натижа бермайди. Шунинг учун: “Амал - умидсиз натижа бермайди”, – дейдилар.

Демак, қундалик ҳаётда инсонни яхши, тўғри фикрлар билан бирга ёмон, чалғитувчи фикрлар таъкиб қилади. Инсон ўз нигоҳининг мустаҳкамлиги, иродасининг кучлилиги билан ижобий фазилатларга эга бўлади. Бу билан орзу қилган ниятига эришади.

Инсон умид билан яшайди, ҳаракат қилади. «Нигоҳдошт» қондаси бунга замин ҳозирлайди.

8. «Ёддошт» – қондаси ёдда сақламоқдир, яъни ҳар лаҳза Тангридан

огоҳ бўлиш, Уни ёлда сақлашдан иборатдир. «Ёддошт» Оллоҳ мухаббати инсон калбини бутунлай эгаллаши демакдир.

Дарҳақиқат, ҳаётда инсон ўз нафс эҳтирослари олдида заифлиги оқибатида хато ишларни қилади. Қалбида «Ёддошт» эҳтироси билан Оллоҳ карами, чуқур муруввати, ҳурмати билан забот этган қалб эгаси эса унинг барча ҳаракатларидан ягона Оллоҳ воқифлигини чуқур англаб, унга шукроналик ва қаноат юзасидан нопок ҳаракатларни қилмайди. Шунинг учун ҳам бундай кишилар қасрда, қайси муҳитда бўлмасин ёлғон, ёвузлик, ҳасадга ўрин қолмайди. Чунки уларнинг қиладиган барча чиройли эзгу-амаллари, Оллоҳга қилинган ибодатнинг бир қисмидир. Улар жамиятда маънавий юксаклиги ва олижаноб меҳнати билан ўз-ўзларини намунали бошқарадилар. Бундай инсонлар маънавий ва жисмоний жиҳатдан соғлом бўлиб, бунга қучли иродалари ёрдамида босқичма-босқич эришадилар. Натижада улар баркамоллик даражасига эришадилар.

Бу қоидаларга Баҳоуддин Нақшбанд томонидан қаритилган тўртта қоида (талаб) ҳам қўшилади.

9. Вуқуфи замоний — қондаси замон, вақтдан огоҳ бўлишдир. Бу ҳақда «Рисолаи қудсийя»да шундай фикр билдирилган: «Вуқуф шундайки, у орқали жазава таъсири мутолаа қилинади ва бу таъсир дилда қарор топади...».

Демак, **инсон ҳаёти, ўтган вақтининг қадрига етиши, уни ғанимат билиши лозимдир. Вақтнинг қанчаси яхши, савоб ишлар билан, қанчаси эса, ёмон, гуноҳ ишлар билан ўтганлигини билиши, ундан огоҳ бўлиши лозимдир.** Бу талаб ҳақида Баҳоуддин Нақшбанд шундай деганлар: «Толиб доимо ўз аҳволдан хабардор бўлиши, ҳар бир замонда ўзининг холи ва сифати қандай: шукр пайтими, узр пайтими, буни билиши керак».

Демак, «Вуқуфи замоний» қондаси инсоннинг вақти огоҳлик билан ўтиши, Оллоҳга, замонга шукроналар қилиши, агар хато қилган бўлса, умри ғафлат билан ўтган бўлса, тавба қилиб хатосини тузатиши лозимлигини ўргатади.

10. “Вукуфи ададий” – қондаси, (адад вукуфи – ададга, санокка, тартибга риоя қилишдир). “Вукуфи ададий” – (тоқ айтиш) илми ладунийнинг бошлангич поғонасидир”.

«Риояти адад» (сонга эътибор бериш) таркоқ хаёлларни бир жойга йиғишдан иборатдир. Қалб зикрида адад (сон) йигирма биттадан ошса ва таъсир сезилмаса, бу амалларнинг беҳосиллигига далилдир.

Бу қоида бевосита инсонни маънавий – ахлокий камолотга етаклайди. Ҳар қандай ёмонликларнинг олдини олади ва бу қоидага эришиш ва амал қилиш, инсонни баркамоллик даражасига кўтарadi.

11. «Вукуфи қалбий» - қоидаси қалб вукуфидир. Бунинг икки маъноси бор. Биринчиси - зикр қилувчи (зокир)нинг қалби Оллоҳдан огоҳ бўлиши, хушёр бўлишидир. Иккинчидан - ҳар бир дақиқанинг қадрига етиш зарурлигидир. Бу ҳақида «Рисолаи қудсиййа»да шундай фикр баён қилинади: «Зикрда нафасни ичга ютишни, ададга риоя қилиш каби зарурий нарсалардан, деб ҳисобламайдилар. Аммо «Вукуфи қалбий»ни қалбан доимо хабардор бўлиб туриш муҳим деб билар ва зарур деб ҳисоблайдилар. Чунки зикрдан қўзланган мақсаднинг асл ҳулосаси «Вукуфи қалбий»дадир.

Ёки:

«Вукуфи қалбий жазаба таъсирини ўзида ҳис қилиш ва бу таъсирнинг қалбдан ўрин олиши учундир».

Баҳоуддин Нақшбанд асос солган нақшбандия тариқати ғоялари бугунги кунда айниқса, муҳим педагогик аҳамиятга эга.

Нақшбандия таълимотидаги бу ғояларга амал қилиш – Оллоҳ нуридан қувват олиб, баҳраманд бўлиб, руҳан, маънан ва жисмонан камолотга етишишга қўмаклашади. Бу таълимотнинг педагогик аҳамияти эса, талабалар маънавиятини шакллантириш имкониятларининг кенглиги билан белгиланади. Ақл-идрок орқали инсонийлик мақоми, ўз-ўзини бошқариш ва руҳий эркинликка эришилади.

Баҳоуддин Нақшбанднинг педагогик қарашларини ҳар томонлама ўрганиш ва таҳлил қилиш натижасида уларнинг XIV-XV асрларда

хаётни синчиклаб кузатганликларини, одамларнинг хулқ-атворлари ва ички оламларинини чуқур ўрганганликларини, халқ билан яқиндан алоқада бўлганликларини, жамият талабларинини чуқур ҳис этганликларини, нажоткор, ҳалол, покиза инсонлар бўлиб яшаганликларидан далолат беради.

Демак, Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандия тариқати ахлининг педагогик қарашлари ўзаро уйғун бўлиб қуйидаги йўналишларда ифодаланади:

1. Инсоний сифатларни эгаллаш.
2. Устозларга ҳурмат бажо қилиш; устоз ва шогирд муносабатларига кириша олиш.
3. Қўлдан келганча халққа яхшилик қилиш.
4. Табиат яратган неъматларни эъзозлаш, камтарин бўлиш.
5. Гуноҳ ишларни қилмаслик, дилни пок тутиш, меҳр-мурувватли бўлиш, бойликка ҳирс қўймаслик, ҳалол луқма эгаси бўлиш, ҳалол меҳнат қилиш, охиратни ўйлаш, имон –эътиқодли бўлиш.
6. Худони билиш - Худони таниш, ўз ақл-заковатини йўналтира олиш, ўз-ўзини тарбиялаш.
7. Тавба қилиш - гуноҳдан фориғ бўлиш.
8. Қуръони Карим ва Ҳадис талабларига тўла риоя қилиш.
9. Аҳли суннат ва жамоат ақидасига мувофиқ эътиқодда бўлиш.
10. Халқпарвар бўлиш, ўзгалар манфаатини ўз манфаатидан устун қўйиш.
11. Ҳаёт учун зарур бўлган энг муҳим нарсалар: содда ва кифоя қиладиган миқдоргача озиқ-овқат, энг зарур кийим-кечак ва бошқалар билан қаноатланиш.
12. Озиқ-овқат ва кийим-кечакларни ҳалол меҳнат орқали топиш.
13. Никоҳидаги аёлдан ташқари бошқа аёллар билан маишатдан воз кечиш.
14. Оллоҳ исмлари ва сифатларини такрорлаш (яъни зикр қилиш) ни

товуш чиқармасдан пинхона бажариш ва б.

Нақшбандия тариқати қоидалари амалда инсоннинг ички дунёсини поклаш ҳамда шу поклик унинг хулқ-атворида намоён бўлиши лозимлигини тарғиб қилади. Биринчидан, инсон ўзининг хатти-ҳаракатлари билан баркамолликка эришса, иккинчи томондан, у Оллоҳга руҳан яқинлашади ва бунинг натижасида гуноҳ ишлардан сақланади ҳамда маънавий баркамолликка эришади.

Нақшбандия тариқати қоидалари инсоннинг ички ва ташқи дунёсини ойдинлаштириш билан унинг ғам-андух, изтироб, ҳасад, қўрқув каби эҳтиросларини сўндириб, ўз-ўзини англай олиши, ўз хатоларини тушуниб, бартараф этган ҳолда юксак ишонч билан яшашини таъминлашига кўмаклашади.

Бундай маънавий жиҳатдан шаклланган етук инсонлар жамиятга катта манфаат етказдилар. Чунки улар оилада ҳам, жамиятда ҳам инсон учун Оллоҳ берган барча неъматларнинг кадрига етишга ҳаракат қиладилар. Шунинг учун ҳам, мазкур маънавий педагогик бойликлар талабалар маънавиятини шакллантиришда муҳим дидактик восита бўлиб хизмат қилади.

5-мавзу	XIV-XVI АСРЛАРДА МОВАРОУННАХРДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ, ПЕДАГОГИК ФИКРЛАР.
---------	--

5.1.Маъруза машғулотининг ўқитиш технологияси

Вақти – 2 соат		Талабалар сони:
Ўқув машғулотининг шакли	Ахборот, визуал маъруза	
Маъруза машғулотининг режаси	1. Амир Темур ва темурийлар сулоласи даврида илм-фан ва маданият. 2. Сохибқирон Амир Темурнинг маърифий қарашлари ва унинг педагогика фанида тутган урни. 3. Мирзо Улугбекнинг илмий мероси ва унинг таълимий-тарбиявий қарашлари. 4. Захириддин Муҳаммад Бобурнинг маърифий-ахлоқий қарашлари. 5. Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Давоний, Воиз Кошифийларнинг таълимий-ахлоқий қарашлари	
Ўқув машғулотининг мақсади: XIV-XVI асрларда Мовароуннахрда тарбия, мактаб ва педагогик фикр таракқиёти ҳақида тасаввурларни шакллантириш.		
Педагогик вазифалар: -2 Амир Темур ва темурийлар сулоласи даврида илм-фан ва маданиятини тушунтириш; -3 Сохибқирон Амир Темурнинг маърифий қарашлари ва унинг педагогика фанида тутган ўрнини тавсифлаш; -4 Мирзо Улугбекнинг илмий мероси ва унинг таълимий-тарбиявий қарашларини изоҳлаш; -5 Захириддин Муҳаммад Бобурнинг маърифий-ахлоқий қарашларини ўрганиш; -6 Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Давоний, Воиз Кошифийларнинг таълимий-ахлоқий қарашларини ўрганиш.	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: -7 Амир Темур ва темурийлар сулоласи даврида илм-фан ва маданиятини изоҳлайди; -8 Сохибқирон Амир Темурнинг маърифий қарашлари ва унинг педагогика фанида тутган ўрнини кўрсатади; -9 Мирзо Улугбекнинг илмий мероси ва унинг таълимий-тарбиявий қарашларини изоҳлайди; -10 Захириддин Муҳаммад Бобурнинг маърифий-ахлоқий қарашларини ўрганади; -11 Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Давоний, Воиз Кошифийларнинг таълимий-ахлоқий қарашларини изоҳлайди.	
Ўқитиш услуби ва техникаси	Ахборот маъруза, блиц-сўров, УТВ/КТ, график органайзер, кластер, концептуал жадвал	
Ўқитиш воситалари	Маъруза матни, маркер, проектор, доска, бўр.	
Ўқитиш шакли	Фронтал, индивидуал, жуфтликда, жамоада ишлаш.	
Ўқитиш шарт-шароити	Намунадаги аудитория	

Маъруза машгулотининг технологик картаси

Боскичлар вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-боскич. Кириш (10 мин.)	1.1. Мавзу, режа, мақсад билан таништиради. 1.2. Машгулотни қайтарзда ўтказилишини таъкидлайди.	1.1. Ёзади. 1.2. Тинглайди.
2-боскич. Асосий (60 мин.)	2.1. Талабалар билимини аниқлаш мақсадида блиц-суров ўтказади (6-илова) 2.2. Экранга Амир Темур ва темурийлар сулоласи даврида илм-фан ва маданият, Соҳибкирон Амир Темурнинг маърифий қарашлари ва унинг педагогика фанида тутган ўрни, Мирзо Улугбекнинг илмий мероси ва унинг таълимий-тарбиявий қарашлари, Захириддин Муҳаммад Бобурнинг маърифий-ахлоқий қарашлари, Алишер Навоий, Абдураҳмон Жомий, Давоний, Воиз Кошифийларнинг таълимий-ахлоқий қарашлари слайд ва жадвал чиқарилади ҳамда шарҳланади (1-5-иловалар). 2.3. Визуал материал асосида маъруза ўқийди. Ўқув саволлари мазмунини ёритиши ва изоҳлайди. Ўзларини дафтарига қўшимча маълумотларни ёзиб олишларини таклиф қилади. (1-5 иловалар). 2.4. Талабаларнинг олган билимларини мустаҳкамлаш мақсадида мувофиқликни аниқлашга доир топшириқни беради (6-илова). Мустақил равишда, кейин жупликда бажарилиши айтилади.	2.1 Жавоб берадилар. 2.2. Тинглайди ва ёзади. 2.3. Тингланади ва керакли маълумотларни дафтарга қайд этади. 2.4. Топшириқни бажаради, натижаларни муҳокама қилади, ўз фикрларини ҳимоя қилади.
3-боскич. Якуний (10 мин.)	3.1. Машгулотга яқун ясайди, фаол иштирокчиларни рағбатлантиради. Келажакдаги амалиётда аҳамиятини таъкидлайди. 3.2. Мустақил иш учун топшириқ беради: Амир Темур ҳаёти ва фаолиятига оид педагогик концепция тузиб келиш.	3.1. Эшитадилар. 3.2. Топшириқни ёзиб оладилар.

1-савол. Амир Темур ва темурийлар сулоласи даврида илм-фан ва маданият

1.1-илова

... Шу ўринда буюк боболаримизнинг маънавий олами хусусида фикр юритганда, Соҳибкирон Амир Темур ҳақида алоҳида тўхталишимиз табиийдир. Чунки тенгсиз азму шижоат, мардлик ва донишмандлик рамзи бўлган бу мумтоз сиймо буюк салтанат барпо этиб, давлатчилик борасида ўзидан ҳам амалий, ҳам назарий мерос қолдирди, илму фан, маданият, бунёдкорлик, дин ва маънавият ривожига кенг йўл очди.

Шахсан мен "Темир тузуклари"ни ҳар гал ўқир эканман, худдики ўзимга қандайдир руҳий куч-қувват топгандек бўламан. Ўз иш фаолиятимда бу китобга такрор-такрор мурожаат қилиб, ундаги ҳеч қачон эскирмайдиган, инсон маънавияти учун бугун ҳам озиқ бўладиган ҳикматли фикрларнинг қанчалик ҳаётий эканига кўп бор ишонч ҳосил қилганман. Масалан, "Тажрибамда кўрилганким, азми қатъий, тадбиркор, ҳушёр, мард ва шижоатли бир киши мингта тадбирсиз, лоқайд кишидан яхшироқдир", деган сўзлар бугунги кунда ҳам маънавий жиҳатдан нақадар долзарб аҳамиятга эга экани барчамизга аён. Амир Темур бобомизнинг бундай чуқур маъноли ҳикматлари халқимизда қадимдан мавжуд бўлган "Билаги зўр бирни, билими зўр мингни йиқар" деган мақолга гоят ҳамоҳанг бўлиб, инсонни доимо ақл-идроқ, адолат ва юксак маънавият асосида яшашга даъват этиши билан эътиборлидир.

Сохибқирон Амир Темур сайъи ҳаракати туфайли Самарқанд шаҳри янғидан қайта тикланди. Шаҳарда Кўк сарой, Бибиҳоним масжиди, Шохизинда мақбараси, шаҳар атрофида Боғи Чинор, Боғи Шамол, Боғи Дилқушо, Боғи Бехишт, Боғи Нав каби боғ ва саройлар барпо этилди.

Кўҳак - Зарафшон, Амударёга қуриклар қурилди. Тошкент атрофида каналлар қазилди.

Сохибқирон Темур ва темурийлар даврида - шеърят, мантиқ, фалсафа, тарих, ҳуқуқ, астрономия, математика, нафосат, тилишунослик, лугатишунослик, муסיқашунослик, тарбияшунослик, меъморшунослик, тасвирий санъат, тижорат - тадбиркорлик, таржимонлик, хаттотлик, жўғрофия ва элишунослик каби бошқа ўнлаб дунёвий билимларни ўрганиш, шу билимлар асосида асарлар яратиш йўлга қўйилди.

Амир Темур давлатини бошқаришдаги 4 омил

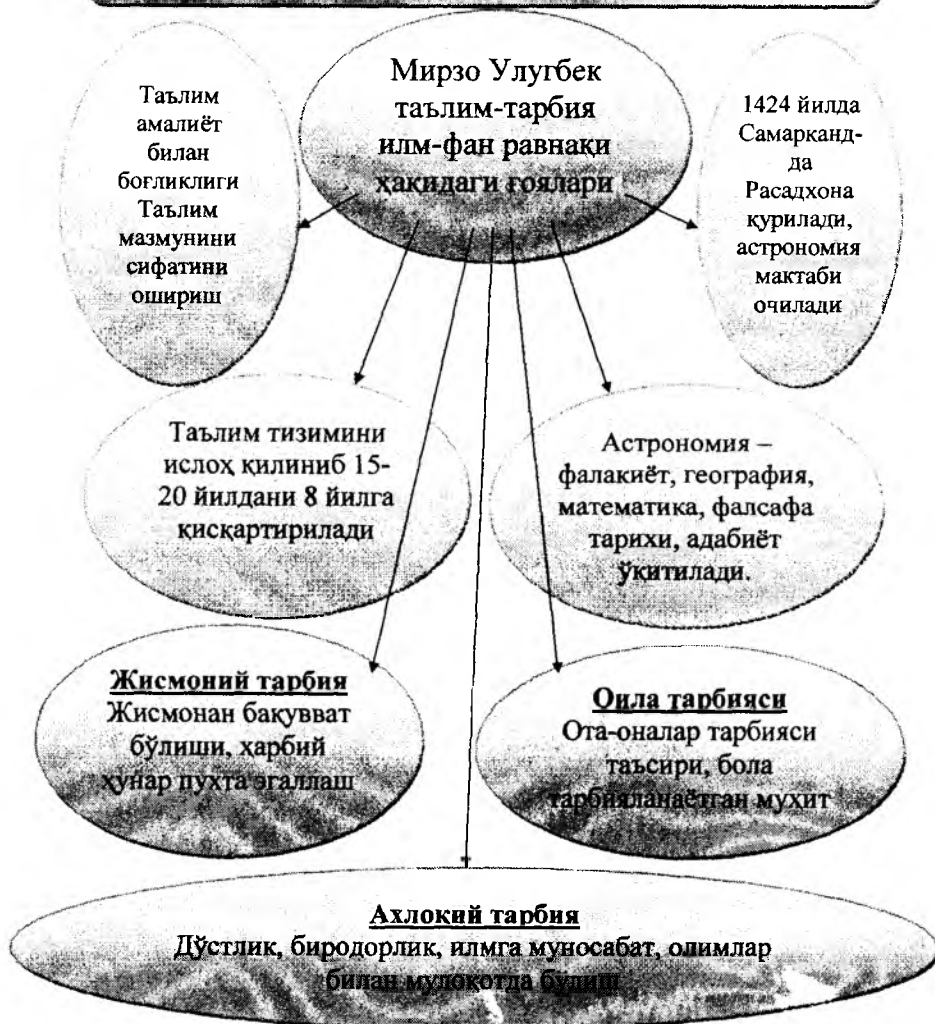

3 савол. Мирзо Улугбекнинг илмий мероси ва унинг таълимий-тарбиявий қарашлари.

3.1-илова

“Билимга интилиш ҳар бир муслим ва муслима учун фарздор”

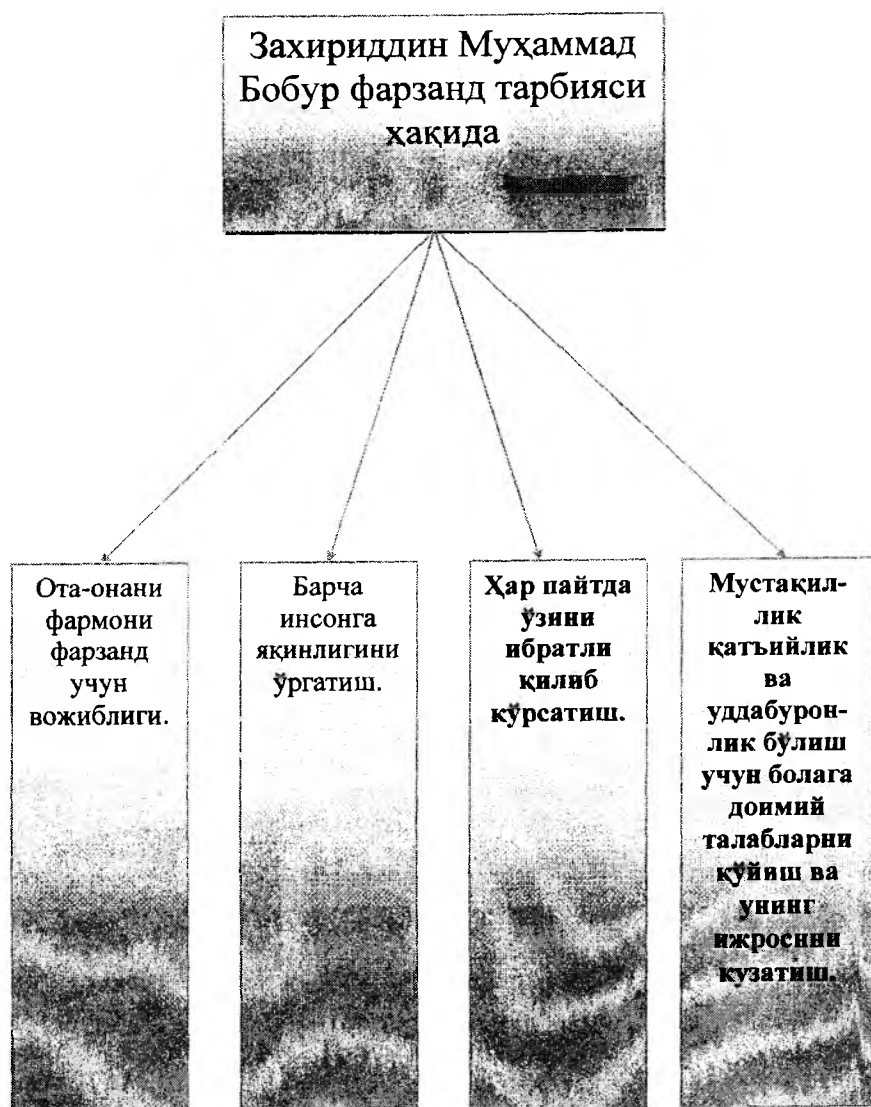

4 савол. Заҳириддин Мухаммад Бобурнинг маърифий-ахлокий карашлари.

4.1.-иллова

5 савол. Алишер Навоий. Абдурахмон Жомий. Давоний, Воиз
Кошифийларнинг таълимий-ахлоқий қаравлари

... Алишер Навоий халқимизнинг онги ва тафаккури, бадий маданияти тарихида бутун бир даврни ташкил этадиган буюк шахс, миллий адабиётимизнинг тенгсиз намояндаси, миллатимизнинг гурури, шаъну шарафини дунёга тараннум қилган ўлмас сўз санъаткоридир. Таъбир жонз бўлса, оламда туркий ва форсий тилда сўзловчи бирон – бир инсон йўқки, у Навоийни билмаса, Навоийни севмаса, Навоийга садоқат ва эътиқод билан қарамаса.

Агар бу улуғ зотни авлиё десак, у авлиёларнинг авлиёси, мутафаккир десак, мутафаккирларни мутафаккири, шоир десак, шоирларнинг султонидир.

Алишер Навоий таълим- тарбия ҳақида

Илм – инсонни, халқни
нодонликдан, жаҳолатдан
куткарувчи омил.

Қобилиятлини тарбия
қилмаслик зулмдир,
қобилиятсизга тарбия
хайфдир.

Илм – инсон камолоти учун
энг зарур фазилатлардан
бири.

Янглиш ва хато кишиларнинг
шартидир. Хато ва янглишни
англаб олган одам оқил,
бахтли кишидир.

Илм олиш ҳар бир кишининг
инсоний бурчи.

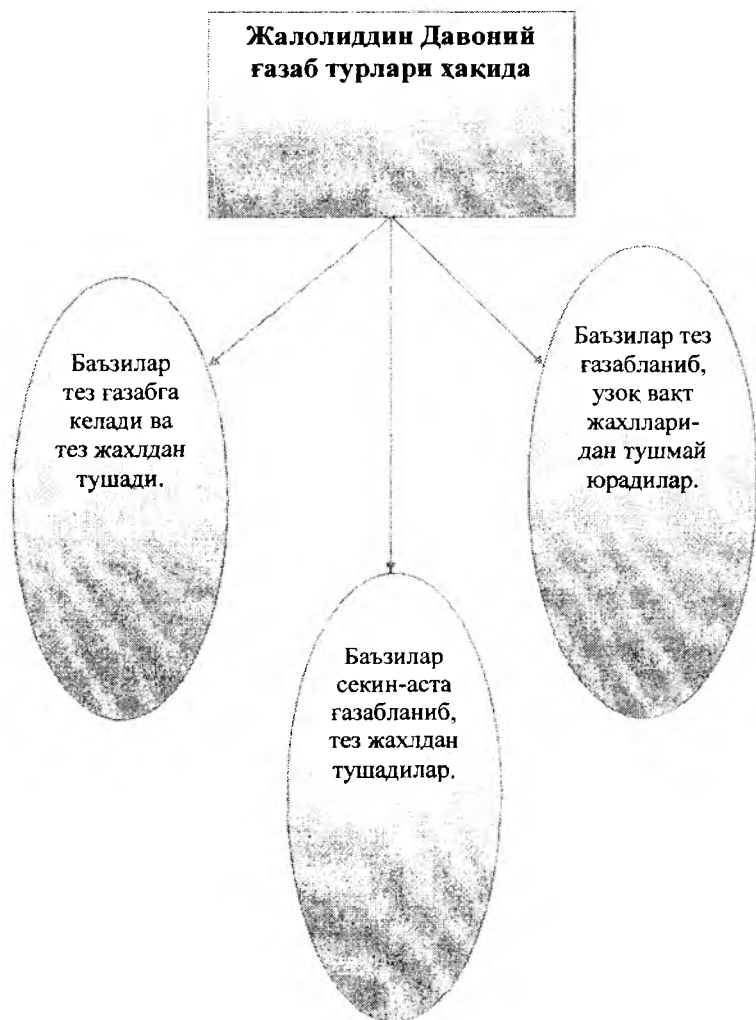
Сахийлик қандай мақтовга
лойик шарафли сувсер
бўлмасин, уни орттириб
юборсанг, бу исрофга
айланади.

Илм эгаллашдан мақсад
хавфнинг, ўз мамлакатини
бахт соадатли, фаровон ҳаёт
кечириши учун хизмат
этишдан иборат.

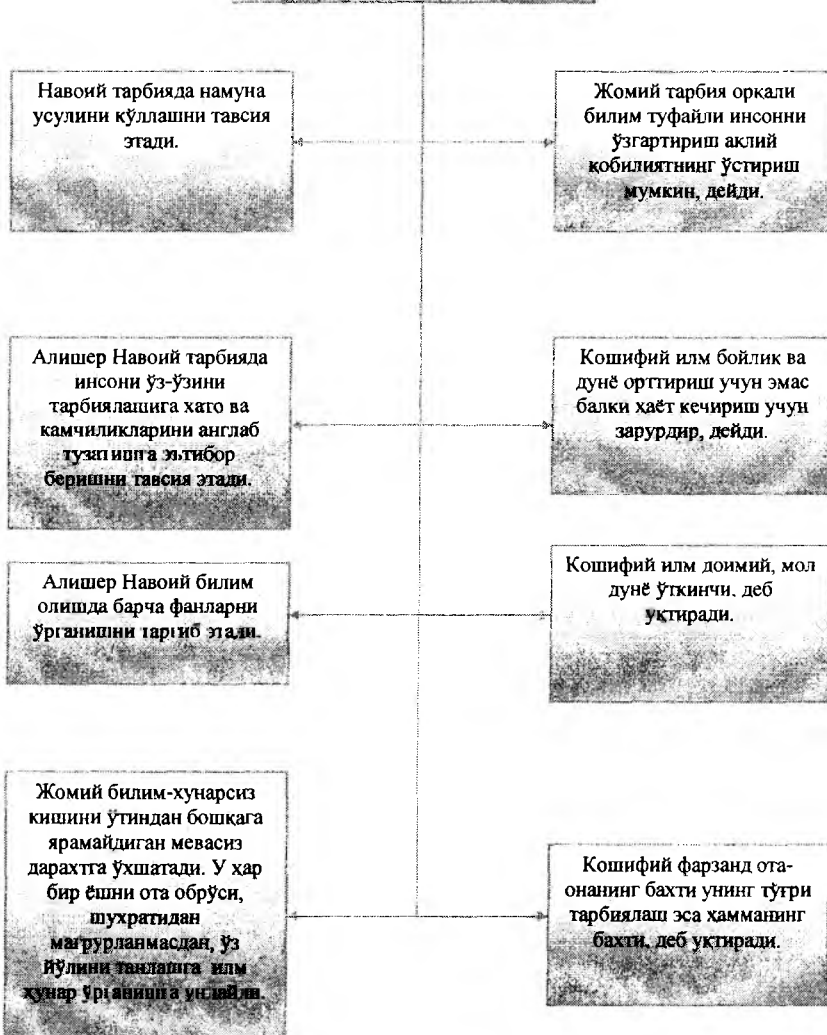
Ит етук таълим олгани
сабабли, у тишлаб келган ов
халол ҳисобланади.

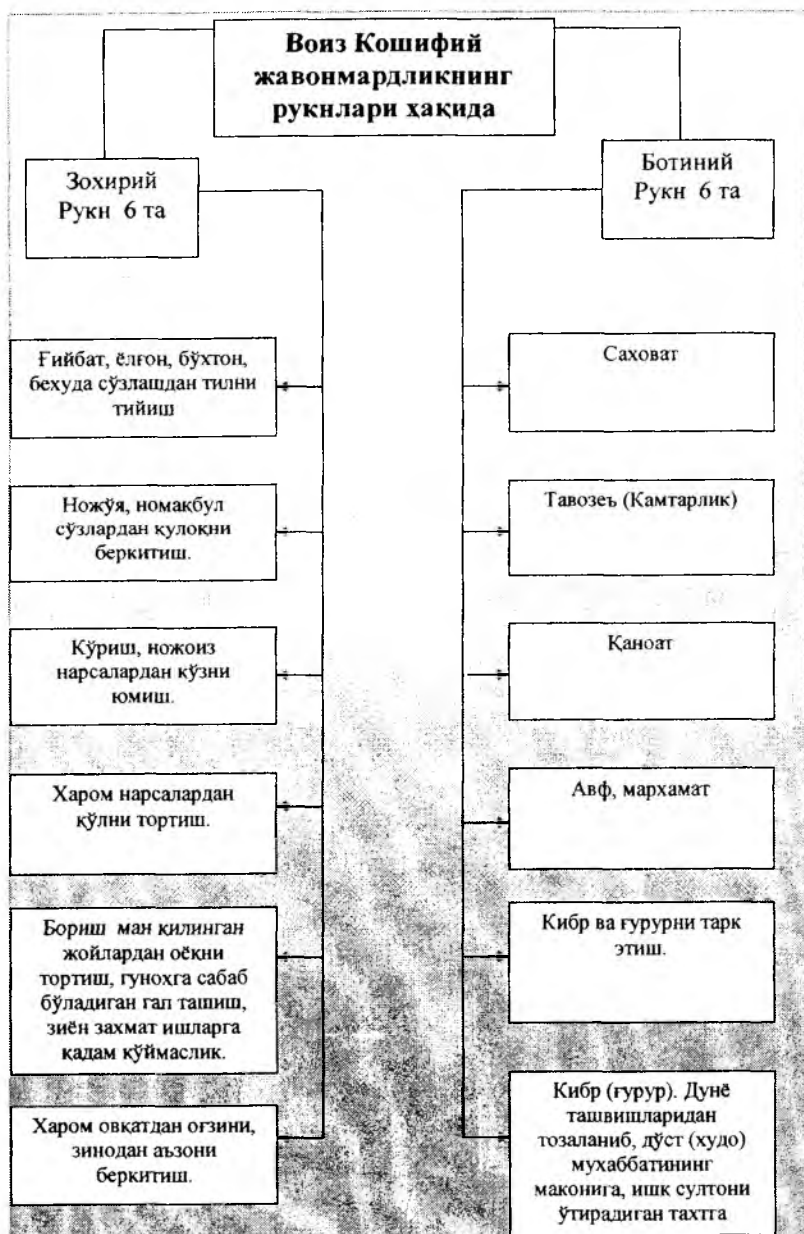
Одобли инсон барча
одамларнинг яхшисидир ва
барча халқлар учун
ёқимлидир.

Тарбиянинг яна бири ота-
онани ҳурмат қилиш, буни
бажариш унинг учун
мажбуриятдир.

Буюк мутафаккирлар инсон камолоти ҳақида

Блиц-сўрови бўйича саволлар:

1. Амир Темур ва темурийлар сулоласи даврида илм-фан ва маданият қандай ривожланган?
2. Соҳибқирон Амир Темурнинг маърифий қарашлари ва унинг педагогика фанида тутган ўрни нимада?
3. Мирзо Улуғбекнинг илмий мероси ва унинг таълимий-тарбиявий қарашларини айтинг.
4. Захриддин Муҳаммад Бобурнинг маърифий-ахлоқий қарашларини баён қилинг.
5. Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Давоний, Воиз Кошифийларнинг таълимий-ахлоқий қарашларини айтинг.

Амалиёт машғулотининг таълим технологияси

6 - мавзу:	Алишер Навоий таълим-тарбия тўғрисида
Амалиётга ажратилган Вақт – 2 соат	Талабалар сони:
Ўқув машғулотининг шакли ва тури	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустахкамлаш юзасидан амалиёт
<i>Амалиёт машғулотининг режаси</i>	1. Алишер Навоийнинг илмий-маърифий фаолияти. 2. Ҳайратул-аброр достонининг тузилиши ва мазмуни. 3. Достонда шоирнинг илгари сурган таълимий-ахлоқий қарашлари. 4. “Маҳбуб ул-қулуб” асарининг тузилиши ва мазмуни. 5. “Маҳбуб ул-қулуб” асарида инсон камолотига ҳос хислатларнинг ёритилиши. 6. Алишер Навоий таълимий-ахлоқий асарларида таълим-тарбия усуллари ва услублари. 7. Алишер Навоий мактаб ва мадрасалар, ўқитувчи устоз ҳақида қарашлари. 8. Алишер Навоийнинг маърифий қарашларининг таълим-тарбияда тутган ўрни.
Ўқув машғулотининг мақсади	Талабаларда Алишер Навоийнинг ҳаёти ва фаолияти бўйича олган билим қўникма ва малакаларини <u>мустахкамлаш</u>, Алишер Навоийнинг яратган таълим-тарбияга оид асарлари билан яқиндан <u>танништириш</u>, шоирнинг асарларидаги комил

	инсонни шакллантиришга оид фикрларининг мохиятини <u>тушунтириш</u> , уларда миллий ғурурни, Ватанга бўлган муҳаббатни янада <u>шакллантириш</u> , амалиётда талабалар фаоллигини <u>ошириш</u> .
Педагогик вазифалар:	Ўқув фаолияти натижалари:
1. Алишер Навоий яшаган давр мухити, илм-фан, ахлокий-таълимий асарларининг яратилиши бўйича ўқиб ўрганиш ва конспектлаштириш.	1. Шоирнинг ҳаёти ва ижодини, у яшаган давр мухити, илм-фаннинг қай тарзда ривожланганлигини ҳақида ўз тушинчаларини намоён этадилар ва таълимий-ахлокий асарлари бўйича билим, кўникма ва малакаларини намоён этадилар.
2. Алишер Навоийнинг Хайратул-аброр достонининг тузилиши ва мазмуни ҳақида маълумот бериш.	2. Ахлокий асарларининг мазмуни ва мундарижасини таққослайдилар.
3. Алишер Навоий яратган “Хамса” асарининг мазмун ва мохиятини ўқиб ўрганиш ва таҳлил қилиш.	3. Алишер Навоий яратган таълимий-ахлокий асарларини таълимий тарбиявий томонини фактлар орқали исботлаб берадилар.
4. Талабалар онгида ахлокий ҳислатларни таркиб топтиришнинг ҳамда илм	4. Талабалар сўз мулкани султони Алишер Навоийнинг таълим-тарбия ҳақидаги қарашларини таққослайдилар, илмли бўлишнинг аҳамияти ҳақидаги фикрларини таҳлил қилишни ўрганадилар.

Ўрганишнинг йўллари ва инсон камолотида илмнинг роли ва аҳамиятини англаш, таълим ва тарбия бериш усул ва услублари ҳақида тушинча ҳосил қилиш. 5. Алишер Навоийнинг мактаб ва мадрасаларда таълим олиш аҳамияти, ўқитувчи мураббий ҳақидаги фикрларини ўқиб ўрганиш ва ҳозирги замон таълим тизими билан такқослаш.	5. А.Навоийнинг мактаб ва мадрасалар ислоҳотини таҳлил қилиб, унинг прогрессив томонларини мисоллар билан очиб кўрсатадилар.
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров “Вени диаграммаси”, “Кластер”.
Таълим ташкил этиш шакли	амалиёт гуруҳли.
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, плакатлар, коғоз, доска
Таълимни ташкил этиш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат, савол-жавоб

**“Алишер Навоий таълим-тарбия тўғрисида”
мавзусининг технологик харитаси**

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	Таълим оловчилар (талабалар)
	Таълим берувчи (ўқитувчи)	
I-Босқич. Ўқув машгулотининг ташкिलий тайёргарлик босқичи (15 мин).	1.1. Амалиёт машгулотининг мақсади ва кутилаётган натижалари баён этади. 1.2. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқув-билиш топшириқларини ишлаб чиқади. (1-илова). 1.3. Топшириқларни гуруҳларда ишлаш тартиб-қоидаларини тушунтиради.	1.1. Ўқитувчи нутқини тинглайдилар ва ёзиб оладилар. 1.2. Саволлар билан мурожаат этадилар, аниқ тушунчага эга бўладилар.
II-Босқич. Асосий босқич. Англаш (55 дақиқа).	2.1. Талабаларни кичик гуруҳларга ажратади, ишлашнинг шарт-шароитлари билан таништиради ва назорат қилиб боради. 2.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор сўров ўтказиб талабалар билимини фаоллаштиради. (2-илова) 2.3. Талабаларнинг Алишер Навоийнинг ҳаёти ва фаолияти ҳақидаги билим, кўникма ва малакаларини бойитиш мақсадида “Венн диаграммаси” технологияси ва “Кластер” график органайзери тақдим этилади ва уларнинг моҳияти билан таништиради. (3-илова) 2.4. Машгулотни ташкил этишдан кутилган натижага эришганлик даражасини баҳолайди. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди.	2.1. Кичик гуруҳларга бўлиниб, топшириқларни бажаришга киришадилар. 2.2. Мавзу юзасидан асосий тушунчалар келтирилади ва саволларга жавоб берадилар. 2.3. Кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда “Венн диаграммаси”технологияси ва “Кластер”технологияси бўйича берилган топшириқни бажаришга киришадилар. 2.4 Ўз фикрларини бу мавзу бўйича олган билимларини янада бойитадилар ва таққослаш борасида кўникма ва малакасини шакллантирадилар. 2.5. Тинглайдилар, мавзудан олган тушунчалар асосида хулоса чиқарадилар

III-Босқич Якуний босқич (10 дақиқа)	3.1. Фаол иштирокчи талабаларнинг машгулотдаги фаолиятини таҳлил қилади ва баҳолайди. 3.2. Машгулот ўз мақсади ва кутилган натижаларига қай даражада эришилганлигини ҳулосалайди. 3.3. Талабаларнинг машгулот бўйича пайдо бўлган фикрлари ва таклифлари билан танишади 3.4. Навбатдаги амалиёт машгулоти мавзусини эълон қилади, талабаларга мустақил ишлаш учун топшириқлар беради ва уларни топшириқларни баҳолашга оид мезонлар билан таништиради	3.1. Машгулот иштирокчилари ўз фаолиятлари натижаларидан хабардор бўладилар 3.2. Ўз фаолиятлари билан мақсадга эришишда қай даражада таъсир этганликларини билиб оладилар. 3.3. Машгулотнинг ташкил этилиши ва олиб борилиши бўйича фикр билдирадилар. 3.4. Навбатдаги амалиёт машгулоти мавзусидан хабардор бўладилар ва ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни ёзиб оладилар
---	---	---

Кичик гуруҳларда ишлаш қондаси

1. Талабалар ишни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим.
2. Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилмоғи лозим.
3. Кичик гуруҳ олдига қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади.
4. Гуруҳлардаги фикрлар чегараланмаганлиги ва тазйиққа учрамаслиги ҳақида огоҳлантирилиши зарур.
5. Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари, ўқитувчи уларга йўриқнома бериши лозим.
6. Нима бўлганда ҳам мулоқотда бўлинг, ўз фикрингизни эркин намоеън этинг!
7. Ҳар бир дарс очиқ жонли мулоқот дарси бўлсин!

Баҳолаш мезони ва қўрсаткичлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммога ечим топиши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл – “аъло”**12-10 балл – “яхши”****9-6 балл – “қониқарли”**

Мавзу бўйича топшириқлар

1-гурух

Алишер Навоийнинг ҳаёт фаолияти ва маданий-маърифий қараишлари, асарлари хусусида нималар дея оласиз? (Аниқ мисоллар келтиринг)

2-гурух

Алишер Навоийнинг “Ҳамса” асарида нечта дostonлари бор, аллома ҳаётининг сўнггида қайси асарини яратган? (Аниқ мисоллар келтиринг)

3-гурух

Алишер Навоий инсонпарварлик тарбияси ва унинг педагогик фикр тараққиёти ривожида қандай аҳамияти бор? (“Маҳбуб ул-қулуб” асари мисолида баён қилинг)

4-гурух

Тасаввуф таълимоти, Баҳоуддин Нақшбанд ва Алишер Навоий қараишларида қандай уйғунликлар мавжуд? (Аниқ мисоллар келтиринг)

Кластер методи бўйича Интернет материаллари асосида А.Навоийнинг воизлик санъати, нутқ ва тил одоби сўз санъати хусусида унинг моҳияти

Алишер Навоий таълим-тарбия тўғрисида

“Агар бу улуғ зотнинг авлиё десак,
у авлиёлар авлиёси, мутафаккир десак
мутафаккирлар мутафаккири, шоир
десак, шоирларнинг султониدير”

И.Каримов

“Юксак маънавият – энгилмас куч” асаридан

Калит сўзлар:

“Махбуб-ул-қулуб”, илм ўрганмоқ, ҳаё, садоқат, қаноат, мударрис, шогирд (толиб), танбех.

Дарҳақиқат, Алишер Навоий ўзбек халкининг улуғ мутафаккири жаҳон адабиёти, унинг маданиятига, инсон бахт-саодати, халқ фаровонлиги, жамият ривожига учун буюк хисса қўшган алломадир. Забардаст олимнинг таълим-тарбия соҳасига алоҳида эътибори илм-фан тараққиётига муносабати таҳсинга сазовордир. У ўз асарларида тарихий-маърифий, ижтимоий-тарбиявий, инсонпарварлик, халқлар дўстлиги ҳақидаги ғояларни ифода этади.

Алишер Навоий “Махбуб-ул-қулуб” асарида жамиятнинг ҳар бир аъзоси ўз халқига садоқатли хизмат қилиши, ёрдам бериши, халқ манфаатини ўз манфаатидан устун қўйиши, халқ учун ватани истикболи учун фидойи инсон бўлиши улуғланади. Халқпарварлик, инсонпарварлик – бу асарнинг бош ғояси ҳисобланади.

Алломанинг фикрича, ҳақиқий, баркамол инсон – халқнинг бахт-саодати, манфаати учун курашадиган, ўз бурчига тўғри, ҳалол муносабатда бўла оладиган инсон.

Алишер Навоийнинг ўзи ҳам халқпарвар инсон сифатида, меҳнаткаш халқ томонида бўлиб, халқ бошига тушган жабру-ситамлардан азобланади. Жумладан “Махбуб-ул-қулуб” асарида шундай дейди:

“Юз жафо қилса манга, бир қатла фарёд айларам,
Элга қилса бир жафо, юз қатла фарёд айларам”

Навоий инсонга муносабати, халққа ватанга муносабати билан боғлайди. Навоий ватан обод, фаровон, мустақил бўлишини ва унда инсонларни аҳил-иноқ, бир-бирларини сўз билан, дил билан хур яшашини истайди.

Шунингдек, Навоий ҳаётда илмли бўлиш, эгаллаган илмига амал қилиш лозимлигини уқтиради:

“Илм ўқиб унга амал қилмаган – ерни хайдаб, уруғ сепмаганга ёки уруғ сепиб, ҳосилдан баҳра олмаганга ўхшайди.”

Байт:

“Ким илм ўқиб дуруст амал қилмади,
У уруғ сепиб, ҳосил ола билмади”

Демак, **илмли инсон илмига амал қилиши, ўзига хос мактаб яратиши лозим.**

Илм ўрганиш – инсонни ҳар томонлама етуқлик поғонасига кўтариш, бундан инсон маънавиятининг юксалиши улуғланади.

“Илм ўрганмоқ, - дейди аллома, - эътиқодни мустаҳкамлаш учундир, аммо бойлик орттириш учун эмас;

Саховатсиз бой – ёғинсиз булутга ўхшайди;

Илмига амал қилмаган олим-устига китоб ортилган эшакка ўхшайди

Байт:

Ҳаммол ҳимматли юк тортишса ҳам

Унга иш ҳақи бир-икки чақадан бошқа нафъ тегмайди.”

Инсон илмни қунт билан ўрганиш, бунда нафсини жиловлай билиши лозимлигини уқтиради.

Алишер Навоийнинг фикрича, илм-маърифатда етук бўлиш, инсонпарварлик гоялари марказий ўринда туради. Навоийнинг фикрича, **инсон дунёда ҳаммадан юксак, азиз ва қадрлидир.**

Аллома, одоб-ахлоқ инсоннинг олийжаноб фазилатларидан биридир, - дейди. У инсоннинг ахлокий фазилатлари ҳақида алоҳида тўхталиб, ҳар бир инсоний фазилатларнинг таърифини беради.

У яхши, олийжаноб феълларга: ширин сўзлик, тилга эътибор бериш, очикчехралик, ақллилик, сабр, каноат, саховат, ҳикмат, карам, юксак қобилият, ҳаё, садоқат, мурувват, юмшоқ кўнгиллилик, мулойим табиатлилик (ҳилм) қабиларни киритади ва улуғлайди. Ҳар бир фазилатлар танбиҳ ва байтлар воситасида ўз фикри тўлдирилади.

Масалан, **ҳилм (мулойим табиатлилик)**, - дейди аллома, инсон вужудининг хушманзара мевалик боғидир ва одабийлик оламининг жавохирга бой тоғидир. Юмшоқ кўнгиллилик – ҳодисалар тўла денгиздаги кишилик кемасининг лангари деса бўлади ва инсоният кадрини улуғлайдиган тарозининг тошига тенглаштирилса ҳам бўлади. Демак, **ҳилм инсон маънавиятининг асосий мезони экан.**

“Ҳилм – ахлоқли одамнинг қимматбаҳо либоси ва у кийим турларининг энг чидамли матосидир. У – ёмон нафсни дайди шамол учуришидан асрагувчи ва иккиюзлама мунофиқларни беҳуда ҳаракатидан ҳимоя қилгувчидир”.

Ёки:

“Ҳилм натижасида одам ҳалойиқнинг иззат-ҳурматиға сазовор бўлади, ҳилм туфайли катталардан кичикларға илтифот ва марҳамат ўтади”, - дейди.

Ҳилм инсон номини эъзозлайди, уни бахт-саодатға етаклайди, иккиюзламачилик ва мунофиқлик каби салбий одатларни олдини олади. **Ҳилм** (мулойим табиат)ли инсон доимо иззат-ҳурматда бўлади. Катта-кичикларға, дўст-биродарларға ҳурмат-иззатда бўлади. Бу ҳар бир маънавиятли кишининг бурчи эканлигини таъкидлайди.

Алишер Навоийнинг фикрича, ақлий тарбия ёш авлодни баркамол инсон қилиб тарбиялашда асосий восита бўлиб хизмат қилади.

“Ақли одам ёлғон гапирмас, аммо, барча рост гапни айтавериш ҳам тўғри эмас. Бировни ноҳақ хижолатға солмоқ – ўз нодонлигини изҳор қилмоқ

ва бир кўнгилни огритмоқдир. Бу каби кишини хафа қиладиган чин сўздан кўра зарурат юзасидан, ўрни билан гапирган ёлғон яхшироқдир.”

Байт:

“Ёлғон агар тасалли, таскин берса,
Дахшатли чиндан азизроқ бил.”

Ақлли инсон кишиларга озор бермаслиги, элга яхшилик килиб, ном қолдириши, инсон дилини огритадиган чин сўздан кези келганда жойида ёлғонни оқилона ишлата олиши ифодаланади. **Қаноат, қарам, сабр-саховатнинг юксак устунлари улуғланади.**

“Қаноат – эҳтиётсизликнинг негизидир, иззат ва шараф тантанасидир”, - деб улуғланса, “Таъма-хорликка сабаб, таъмагир бой-хор ва тубан. Кимки таъна билан бирор нарсани олиши мумкин бўлсаю, лекин олмаса бу таъна йўқлиги бўлиб, ҳар қандай саховатдан қолишмайди. Бу хил саҳийлар – олийжанобу таъна аҳли эса – ҳасису нокаслардир.”

Байт:

Хорликларни бошланиши танаъдандир, билгил,
Ҳамиша “қаноатли-азиздир” билгил.

Қаноат шараф деб улуғланса, таъма, таъмагирлик ҳўрлик ва маънавий тубанлик белгиси деб қорланади.

Алишер Навоий ҳақиқий инсонни – сабрли, қарамли, ҳимматли инсон деб билади.

“Сабр билан кўп мушкул ишлар осон кўчади. Ишга шошган кўп тойилади, кўп тойилган кўп йиқилади. Ишга ошиқмоқ – ёш болалар иши, сабр билан иш қилмоқ тажрибали ёши катта одамлар ишидир”

Ҳақиқий инсон сабрли бўлади. Шошма-шошарликка йўл қўймайди. Тажрибали, билимли инсонларга эргашади.

Алишер Навоий “Маҳбуб-ул-қулуб” асарида **юрт ободлиги, халқ фаровонлиги, жамият ривожига қарам ва мурувват ўрни бекиёсдир, деб ҳисоблайди.**

“Қарамлик одам у гўзал матодан (карамдан) айрилишни хоҳламайди, мурувват эгаси эса шундай шарафли хулқдан ажрамайди.”

Карам билан мурувват иккаласи қайда бўлса ҳам Тангри паноҳида бўлгай, иззат ва ҳурмат маконида ўрни бўлгай.

Демак, Алишер Навоийнинг бу таълимий-тарбиявий асарида ўзи орзу қилган баркамол инсонга хос ахлокий сифатлар улугланса, ёмонлик, разиллик, фосиклик, нодонлик каби сифатлар қораланади.

“Фосик олим – ўзига золим, донишманддир, давлатманд, бахил – ўз зиёнини кўзловчи нодондир”

“Ёмонларга лутфу-карам қилмоқ – яхшиларга зарар ва озор бермоқдир”

Алишер Навоий етук педагог олим сифатида таълим-тарбия жараёнига алоҳида эътибор беради. Шогирд билимларини муттасил равишда ошириб бориши зарурлигини уқтиради.

“Мударрис, - дейди аллома, - мансаб ва амалдорликка қизиқмаслиги, ўзи билмайдиган илмдан дарс беришга хавас қўргисмаслиги, олғирлик билан дарс ўрнига шовқин – сурон солмаслиги, мактончоклик учун мадраса айвонининг тўрини эгалламаслиги лозим”

Демак, **мударрис, устоз-мураббий, 1) мансабга қизиқмаслиги; 2) ўзи мустахкам билимга эга бўлиши; 3) вазминлик билан иш юритиши; 4) ховликмаслиги; 5) мактанмаслиги; 6) таъмагир бўлмаслиги уқтирилади.**

Яна, “Мударрис – дил илмидан аниқ масалаларни билмоғи керак, кўпчиликни дунёвий билимлардан таълим бермоғи лозим, у ярамасликлардан ҳазар қилмоғи ва нопок одамлардан узоқ юрмоғи, ўзини олим ва билармон деб қўрсатмаслиги, турли-туман ахлоққа ҳилоф ишларни “қилса ҳам бўлади” деб ҳаромни ҳалолга чакирмаслиги, жойиз бўлмаган ишлар билан машғул бўлиб, одамларни ёмонликка ўргатмаслиги, қилиш керак бўлган ишларни қилмасликни ҳам одамлар ундан ўрганмаслиги керак. Агар шундай ноҳўя ишларни қилса, бу мударрис эмас бидъатчи – беҳуда одатларни таркатувчидир. Мударрис – олим такводор бўлмоғи, яъни ҳамма зарарли ишлардан сақланмоғи, ҳалол иш тутмоғи лозим.”

Мударрис – 7) диний ва дунёвий илмларни билмоғи; 8) салбий одатлардан огоҳ бўлмоғи; 9) поклик, пок, ҳалол инсонлар билан муносабатда бўлиш, поклик-ҳалолликни кадрига етиш; 10) манман бўлмаслиги; 11) ҳалолни ҳаромдан ажрата олиш, огоҳ бўлиши; 12) ўз-ўзини англай билиши, бошқара олиши; 13) инсонларни ҳидоятга чакириши, эзгулик сари етаклаши, мумкин бўлмаган ишларни қилмаслиги; 14) беҳуда одатларни олдини олиши лозим.

Бу фикрлар билан Алишер Навоий нодон, жоҳил, билимсиз устозларни танқид қилади. **Мураббий таълим тизими, унинг ўқитиш йўллари, воситаларини билиш лозимлигини уқтиради.**

Чунончи, “Махбуб-ул-қулуб” асарида мактабдорлар ҳақида фикр юритар экан, шундай дейди: “Мактабдор домла гуноҳсиз бечораларга жафо қилувчидир. У ёш болаларни жазолаш ва қалтаклашга ўрганган; ўзи раҳмсиз, мияси пўлатдан, кўнгли эса тош қабидир. Ғазабидан қоши чимирилган, гуноҳсизлар билан аччиқлашишга одатланган. Уларнинг кўнглида кўнгил қаттиқлиги ва таъна ҳасталиги ошқор. Бунгинг устига, улар ақл камлигига ҳам гирифтор. Улар қийнаш йўли билан болалар кўнглини ўзларига ром қилмоқчи ва кичкинтойларнинг беқарор табиатини дўқ-пўписа билан тартибга солмоқчи бўладилар. Улардаги кўриниб турган кўполлик ёш болалардаги келишмаган ҳатти-ҳаракатларни силлиқлашга йирик эғовдир.”

Алишер Навоий билимсиз қаттиқ қўл ўқитувчиларни қоралайди. Шу билан бирга ўқитувчилик касбини машаққатини, уларнинг меҳнатини оғирлигини ҳаққоний ҳолисона баҳо беради.

“Уларнинг иши одам тугул ҳатто девнинг ҳам қўлидан келмайди, лекин инсоф билан айтганда, ҳар қандай иродали одамни ҳам биргина бола тарбияси чарчатади. Мактабдор домла эса бир тўда болага илм-адаб ўргатади. Бунга нима етсин. Лекин шуниси ҳам борки, болалар орасида фахми идроки озлари бўлади. Муаллим бу каби ҳолларда юзлаб машаққат чекади. Болаларда унинг ҳаққи кўп, агар шогирд улғайгач, подшоҳлик мартабасига эришса ҳам ўз муаллимга қуллуқ қилса арзийди”.

“Ҳақ йўлида кимки сенга қийналиб бир харф ўргатган бўлса,
Унинг ҳаққини юзта ҳазина билан ҳам адо қилиб бўлмайди”

Алишер Навоий тарбиячининг ҳурмат-эътиборини кадрлайди. Унга бўлган талабни шунча оширади.

Алишер Навоий меросида баён этилган фикрлар, таълим-тарбия тизимида ёш авлод тарбиясида ғоят аҳамиятлидир.

ХУЛОСА

XXI асрдаги фан-техника тараққиёти ҳар бир шахс ва у орқали жамиятнинг маънавий юксалишини талаб қилмоқда. Диний-маънавий, маърифий, ҳуқуқий кадрларимизни ўрганишга бўлган эҳтиёж кучаймоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов ҳақли равишда таъкидлаганидек: **“Улуғ бобокалонларимиз руҳига, башарият тарихи ва маданияти ҳазинасига катта ҳисса қўшган улуғ аجدодларимизга, улар қолдирган улкан меросга муносиб бўлиш истаги жамиятимиз аъзолари орасида кенг ёйилиши, ҳар бир фуқароннинг онгидан мустаҳкам жой олиши – бу ҳам янги замоннинг муҳим хусусиятидир”.**

Дарҳақиқат, аجدодларимизнинг педагогик қарашлари ва ҳаётбаҳш маънавий ғоялари, уларнинг диний таълимотларида илгари сурилган инсонпарварлик ғояларини ўрганишга бўлган интилиш кучаймоқда.

Исломиё-тасаввуфий таълимот ғоялари пайдо бўлганлигига қарийб 13 аср бўлган бўлсада, унинг бугунги кунда миллий ғоя билан уйғун жиҳатларини аниқлаш ва педагогик жиҳатдан таҳлил қилиш ҳамда талабалар маънавиятини шакллантиришда улардан фойдаланиш ижтимоий-педагогик заруриятга айланганлигини назарий жиҳатдан асослаш талаб этилмоқда.

Зеро, ақл-заковатли, юксак маънавиятли, имон-эътиқодли, билимдон ёшларни тарбияламасдан туриб, мустақилликни мустаҳкамлаш билан боғлиқ бўлган мураккаб ва ўта масъулиятли вазифаларни муваффақиятли равишда ҳал қилиб бўлмайди.

Исломиё-тасаввуфий таълимот ва унинг вужудга келиши ва шу даврдаги алломалар мероси жамият аъзолари маънавиятини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, унда ақс этган педагогик ғоялар бугунги кунда ҳам умуминсоний ва миллий хусусиятларга эга бўлган таълим-тарбия жараёни мазмунининг негизини ташкил этиши керак.

Исломиё-тасаввуфий таълимот йўналишлари: **шариат, тариқат, маърифат, ҳақиқатдан иборат бўлиб, улар бугунги кунда талабалар**

маънавиятини шакллантиришга хизмат қиладиган ғояларнинг асосий манбаидир. Жумладан:

Шарнат – зоҳирий билимлар мажмуи бўлиб, талабаларни маънан етук, жисмонан бақувват бўлиб етиштишлари учун муҳим педагогик восита бўла олади;

Тарикат эса, исломий-тасаввуфий таълимотнинг амалий кўринишидир. У ўзига хос таълим-тарбия усуллари ёрдамида инсонни, шу жумладан, ёшларни баркамолликка ундайди;

Маърифат – инсоннинг баркамолликка эришиш йўлида ўзligидан кечиши, ўз манфаатини ўзгалар манфаатидан устун қўймаслик, ахлоқ меъёрларидан ташқарида бўлган шахсий хоҳиш-истакларини ақл-идрок ва билим ёрдамида жиловлай олиш, ўзининг энг зарур эҳтиёжлар даражасини белгилай билишдан иборатдир;

Ҳақиқат – Ҳақнинг иродаси ва ўз меҳнати билан илм сирларини пухта эгаллашдан иборатдир. Бундай инсонларнинг асл кийёфаси улар эгаллаган билимлар билан сифатланиб, баркамоллик мақомига эришадилар.

Мустақилликнинг дастлабки кунларидан бошлаб халқимизнинг маънавий ҳаётида салкам бир аср давомида ҳосил бўлган маънавий бўшлиқни тўлдириш эҳтиёжи вужудга келди. Мазкур эҳтиёж мутахассисларни ушбу бўшлиқни тўлдиришнинг педагогик воситалари ва имкониятларини излашга ундади. Кўп сонли сиёсатшунослар, файласуфлар ҳамда педагоглар мустаҳкам фуқаролик жамиятини барпо этиш учун маънавий ҳамда илмий-назарий жиҳатдан катта салоҳиятга эга бўлган ёш мутахассисларни етиштириш лозимлигини англаб етдилар ва бу йўлда саъй-ҳаракатларни амалга оширишга киришдилар. Маънавиятли ёш мутахассисларни етиштириш, уларнинг маънавий оламини бойитиш ва миллий-ғоявий илдиэларимизни мустаҳкамлашда ислом дини заминиди шаклланган исломий-тасаввуфий таълимот ва алломалар: Баҳоуддин Нақшбанд, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур кабилар мероси алоҳида аҳамият касб этади.

Исломий-тасаввуфий таълимот ва алломалар мероси ва ундаги илгор карашлар талабалар томонидан эгалланган билимларни мустаҳкамлаш, уларда маънавий-ахлоқий сифатларни шакллантириш, улар томонидан маънавий-ахлоқий мазмундаги амалий фаолиятни ташкил этиш борасидаги кўникма ҳамда малакаларни шакллантиришга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – ўн иккинчи чакирик Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрида қабул қилинган. – Т.: Ўзбекистон, 1998. – 48 б.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: Ўзбекистон, 1999. – 686 б.
3. Каримов И.А. Миллий истиқлол ғояси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир: – «Фидокор» газетаси муҳбири саволларига жавоблар. – Т.: Ўзбекистон, 2000. – 40 б.
4. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизациялаш ва ислох этишдир. – Т.: Ўзбекистон, 2005. – Т.13. – Б. 174-222.
5. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 176 б.
6. Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги Қонуни: 1997 йил 29 августда қабул қилинган. // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: Шарқ нашриёт-матбаа концерни, 1997. – Б.20-29.
7. Ўзбекистон Республикаси «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: Шарқ нашриёт-матбаа концерни, 1997. – Б.31-61.
8. Ўзбекистон Республикасининг «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонуни. – Т.: Адолат, 1998.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ижтимоий-маънавий муҳитни янада соғломлаштириш, диний ақидапарастликнинг олдини олиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори (1998 йил 26 март) // Халқ сўзи. – Т., 1998 йил 27 март.
10. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.: Ўзбекистон, 2000. – 80 б.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Миллий гоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида» Қарори // Халқ сўзи. – Т., 2006 йил 26 август.
12. Каримов И.А. Улуғ аллома Абдулхолик Ғиждувонийнинг 900 йиллигига бағишланган маросимда сўзлаган нутқи // Халқ сўзи. – Т., 2003 йил 28 ноябрь.
13. Баҳоуддин Накшбанд таваллудининг 675 йиллигига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш ҳақида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори № 497, 1992 йил 28 октябрь.
14. Баҳоуддин Накшбанд ёдгорлик мажмуаси марказини ташкил этиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори, 2004 йил 28 май // Халқ сўзи. – Т., 2004 йил 28 май.
15. Абдурахмонов А. Саодатга элтувчи билим. – Т.: Мовароуннаҳр, 2001. – 696 б.
16. Аждодлар ўғити: ҳикоятлар, ҳикматлар, тамсиллар (Тўпловчи: Б.Аҳмедов). – Т.: Чўлпон, 1999. – 163 б.
17. Ахлоқ-одобга оид ҳадис намуналари. – Т.: Фан, 1990. – 163 б.
18. Аҳмедов Б. Улуғбек. – Т.: Фан, 1991. – 64 б.
19. Аҳмедов Б. Ўзбек улуси. – Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1992. – 152 б.
20. Бобохонов А. Ислом одоби ва маданияти. – Т.: Чўлпон, 1995. – 176б.
21. Боқир М. Баҳоуддин Балогардон (форс тилидан М.Ҳасаний тарж.). – Т.: Ёзувчи, 1993. – 206 б.
22. Бобур З.М. Бобурнома. – Т.: Юлдузча, 1990. – 368 б.
23. Боқирғоний С. Боқирғон китоби. – Т.: Ёзувчи, 1991. – 80 б.
24. Бобомурод Аҳмаджон Ҳожи. Баркамол инсонлар йўлидан. – Т.: Мовароуннаҳр, 2003. – 150 б.
25. Болтаев Н. Абдулхолик Ғиждувоний – инсон, дўст, ҳаким, рифъат, шайх. – Бухоро, 1994. – 30 б.
26. Бухорий С.С. Баҳоуддин Накшбанд ёки етти пир. –Т.: Ёзувчи, 1993.–16 б.

- 27.Бухорий С.С. Дилда ёр (Ҳазрати Баҳоуддин Нақшбанд); бадиа. – Т.: Ғ.Ғулом номли нашр., 1993. – 80 б.
- 28.Бухорий С.С. Дурдона. Миркулол ва Шоҳи Нақшбанд мақоматларидан (форс-тожик тилидан М.Субҳоний тарж.). – Т.: Шарқ, 1993, – 75 б.
- 29.Бухорий Раззок Абдулғофир Хожи. Тарикатга йўлланма (нақшбандия таълимоти асосида). – Т.: Мовароуннаҳр, 2003. – 103 б.
- 30.Буюк алломаларимиз (масъул муҳар. З.Исломов). – Т.: Ислом университети нашр., 2002. – 77 б.
- 31.Бўронов Қ.Б. Тасаввуф фалсафаси хусусида. – Т.: Ёзувчи, 2000. – 40б.
- 32.Жаҳон мулкининг нигоҳбони (Ҳазрати Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёт йўли тариқатига оид тезис ва мақолалар). – Бухоро, 1993. – 121 б.
- 33.Жузжоний А.Ш. Тасаввуф ва инсон. –Т.: Адолат, 2001. – 189 б.
- 34.Жўраев З. Ғойиблар хайлидан ёнган чироқлар. – Т.: Ўзбекистон, 1994. – 366 б.
- 35.Жавлиев Т. Анъаналар – ҳаёт сабоғи. – Т.: Ўзбекистон, 1992. – 68 б.
- 36.Жўшон М.А. Зикруллоҳнинг фазилатлари. – Т.: Мовароуннаҳр, 2000. – 40 б.
- 37.Жўшон М.А. Тасаввуф ва нафс тарбияси (Н.Ҳасан тарж.). – Т.: Чўлпон, 1998. – 80 б.
- 38.Зиямухамедов Б. Илм ҳикмати: олим бўлиш сирлари. – Т.: Ибн Сино, 1999. – 88 б.
- 39.Зоҳидий А. Туркистонда ўрта аср араб-мусулмон маданияти. – Т.: 1993. – 120 б.
- 40.Зоҳидов В.З. Улуғ шоир ижодининг қалби. – Т.: Ўзбекистон, 1970. – 495 б.
- 41.Зуннунов А. Педагогика тарихи. – Т.: Шарқ, 2004. – 332 б.
- 42.Ибн Сино Абу Али. Юрак дорилари. – Т.: Фан, 1966. – 71 б.
- 43.Идрис Ш. Нақшбандия тариқати (масъул муҳар. Н.Ғиёсов). – Т.: Ўзбекистон, 1993. – 62 б.
- 44.Идрис Ш. Суфизм. – М.: Кнышев, 1994. – С. 446.

45. Имомназаров М. Миллий маънавиятимиз назариясига чизгилар. – Т.: Шарқ, 1998. – 240 б.
46. Исломиёв Ҳ. Ипор ҳид ила туғилган Ориф Хожа Баҳоуддин Нақшбанд. – Т., 1993. – 29 б.
47. Комил инсон ҳақида тўрт рисола (форс-тожик тилидан Н.Комилов тарж.). – Т.: Маънавият, 1997. – 280 б.
48. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. – 1-китоб. – Т.: Фан, 1996. – 276 б.
49. Комилов Н. Тасаввуф, тавҳид асрори. – 2-китоб. – Т.: Ғ.Ғулом ном. Адабиёт ва санъат нашр., 1999. – 208 б.
50. Кошифий Ҳ.В. Футувватномаи султониёв ёхуд жавонмардлик тариқати (тарж. Н.Комилов). – Т.: 1997. – 21 б.
51. Маҳкамов У. Ахлоқ-одоб сабоқлари. – Т.: Фан, 1994. – 135 б.
52. Минг бир ҳадис. Ўзбек маскани (тарж. А.Мансур). – Т.: Тижорат ишлаб чиқариш бирлашмаси, 1991. – 285 б.
53. Мўминов М. Танланган асарлар. 3 томлик (тузувчи ва нашрга тайёрловчи М.Хайруллаев. – Т.: Фан, 1969. –Т.I. –1969. – 494 б.; – Т.II. – 1969. – 494; Т.III. –1972. –457 б.
54. Муҳаммад Юсуф Муҳаммад Содик. Шайх. Тасаввуф ҳақида тасаввур. – Т.: Мовароуннаҳр, 2004. – 251 б.
55. Навоий А. Насойим ул-муҳаббат. – Т.: Фан, 2001. – 261 б.
56. Назаров Қ.Н. Аксиология қадриятлар фалсафаси. – Т.: Маънавият, 1998. – 183 б.
57. Насафий. Ҳазрати Баҳоуддин Нақшбандия (тарж. М.Андижоний). –Т.: Мероснур, 1992. – 110 б.
58. Нишонов С. Комил инсон тарбияси. – Т.: Истиклол, 2003. – 224 б.
59. Ортиқов Н. Яхши хулқ тарозу (Буюк аجدодларимиз ўғитлари). – Т.: 2007. – 203 б.
60. Олимов С. Нақшбанд ва Навоий. – Т.: 2002. – 187 б.

- 61.Семенов А.А. Бухарский Шейх Бахауддин 1318-1389 (к его биографии) // Восточ. сбор., в честь А.Н.Веселевского. –М., 1914. – 202-211 с.
- 62.Султон И. Баҳоуддин Нақшбанд абадияти. –Т.: Фан, 1994. – 34 б.
- 63.Трименгэм Дж.С. Суфийские ордены в исламе. / Пер. с англ.под.ред. Акимускина. – М.: Наука, 1989 – С. 32-66.
- 64.Турар У. Тасаввуф тарихи. – Т.: Истиклол, 1999. – 178 б.
- 65.Турар У. Туркий халклар мафқураси: Рисола. (тарж. У.Абдуваҳобов). – Т.: Чўлпон, 1995. – 104 б.
- 66.Йилмаз К. Тасаввуф ва тарикатлар. – Истамбул, 1997. – Б. 20-22.
- 67.Уватов У. Донолардан сабоқлар. – Т.: Мерос, 1991. – 98 б.
- 68.Усмонов О. Баҳоуддин Нақшбанд ва унинг таълимоти ҳақида. – Т.: Университет, 1993. – 34 б.
- 69.Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шахри. – Т.: А.Қодирий ном. халк мерос нашр., 1993. – 224 б.
- 70.Ғиждувоний Хожа Абдулҳолиқ. Хожанижаҳон (тарж. М.Ҳасаний ва б.). – Т.: Наврўз нашр., 1994. – 127 б.
- 71.Ғиждувоний Хожа Абдулҳолиқ. Васиятнома (масъул муҳар. Х.Даврон). – Т.: Ғ.Ғулом ном. адаб. ва санъат нашр., 1993. – 9 б.
- 72.Хайруллаев М. Уйғониш даври ва Шарқ мутафаккири. – Т.: Ўзбекистон, 1971. – 310 б.
- 73.Ҳамидов Ҳ. Аждодлар сабоғи – ақл қайроғи. – Т.: А.Қодирий ном. Халк мероси нашр., 1998. – 108 б.
- 74.Ҳамидов Ҳ. Кўҳна Шарқ дарғалари. – Т.: Шарқ, 1999. – 346 б.
- 75.Ҳасанов А. Тарих сабоқлари ва ёшлар тарбияси. – Т.: Меҳнат, 2000. – 14 б.
- 76.Ҳазрати Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор «Рисолаи Волидиййа» (нашр. тайёр. С.Ҳасан). – Т.: Адолат, 1991. – 15 б.
- 77.Ҳаққулов И. Тасаввуф ва шеърят. – Т.: Ғ.Ғулом ном. нашр. матбаа бирлашмаси, 1991. – 184 б.
- 78.Ҳаққулов И. Мерос ва моҳият. – Т.: Маънавият, 2008. – 204 б.

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	3-6
1. Ислом дини заминида исломий-тасаввуфий таълимотнинг педагогик ғояларини ўрганилиши.....	7-24
2. Исломий-тасаввуфий таълимотда тарбия масалаларининг таҳлили.....	25-37
3. Исломий-тасаввуфий таълимот йўналишлари – педагогик восита сифатида ўрганилиши.....	38-67
4. Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандия тариқатининг педагогик талқини.....	68-103
5. XIV-XVI асрларда Мовароуннаҳрда таълим-тарбия, педагогик фикрлар.....	104-121
6. Алишер Навоий таълим-тарбия тўғрисида.....	122-137
Хулоса.....	138-140
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	141-145

ҚИЛИЧЕВА ҚАРОМАТ ЮНУСТАЕВНА

Умумий педагогика назарияси ва амалиёти

**(VII АСРДАН XIV АСРГАЧА БЎЛГАН ДАВРДА МАКТАБ ТАРБИЯ
ВА ПЕДАГОГИК ФИКР ТАРАҚҚИЁТИ)**

Методик қўлланма

Босишга рухсат этилди 03.07.2012 йил. Бичими 60x84¹/₁₆.

«Times Uz» гарнитураси. Офсет усулида босилди.

Шартли босма табағи 9,75. Нашр босма табағи 9,25.

Тиражи 100. Буюртма № 89.

**«Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi» da chop etildi.
100066, Тошкент шаҳри, Олмазор кўчаси, 171-уй.**